

በተባለው ቦታ ሊደርስ ሲል ሁለት ሽፍቶች አገኙት። ወዲያው ጭቢያቸውን መዝዘው ከፊት ቆሙ። ቅዱስ ዮሐንስም ፍቅር በተሞላው ንግግር «ከመግደላችሁ በፊት እባካችሁ ወደ አለቃችሁ ውሰዱኝ? ለእኔ እርሱ የድር ጓደኛዬ ነው።» አላቸው።

ሽፍቶቹም እየሳቁ ወደ አለቃቸው ዘንድ ወሰዱት። ጌላስ መጣ። ዮሐንስ በፈገገታና በፍቅር ተመለከተው። ጌላስ ዐወቀው። ደንገጦ። ዘወር ብሎም መርጥ ጀመረ። ያ ታላቁ ሰው፤ ዮሐንስን ፈራ።

«ልጄ ለምን ትሸሻለህ እኔ አባትህ ምንም የሚጎዳ መሣሪያ አልያዝሁም» አለው ቅዱስ ዮሐንስ። ያ ጫካኝ የሽፍቶች አለቃ ምርር ብሎ አለቀለ፤ አነባ። መሣሪያውን ሁሉ አምዘግዝን ጣለ። ጓደኞቹን «ደገና ሁኑ» እኔ ወደ ጌታዬ መመለሴ ነውና» አለና ከቅዱስ ዮሐንስ ጓላ ተፈናጥመ ወደ ጥንቱ ቦታው ተመለሰ። ትቷት ሄዶ በነበረችበት ቤት ክርስቲያንም ዕድሜ ልኩን እግዚአብሔርን እያገለገለ ኖረ።³³

የቅዱስ ዮሐንስ መጻሕፍት

ቅዱስ ዮሐንስ በሐዲስ ኪዳን ውስጥ አምስት መጻሕፍት አሉት። እነዚህም እንደሚከተለው ተዘርዝረዋል።

ተ.ቁ.	የመጽሐፉ ዓይነት	ብዛት
1	ወንጌል	1
2	መልእክታት	3
3	ራእይ (የትንቢት)	1
	ድምር	5

ከቅዱስ ጳውሎስ ቀጥሎ ለሐዲስ ኪዳን ብዙ መጻሕፍት በማበርከት ሁለተኛ ነው። በሐዋርያት ዝርዝር ውስጥም በማቴዎስና በሉቃስ ወንጌላት አራተኛ፤ በማርቆስ ወንጌል በሦስተኛ በሐዋርያት ሥራ ደግሞ በሁለተኛ ቦታ ተጽፏል።

³³ Heroes of the Faith, p. 168-170

የቅዱስ ዮሐንስ ወንጌል³⁴

ከወንጌላት ውስጥ አራተኛውን ወንጌል የጻፈው ቅዱስ ዮሐንስ ነው። የተጻፈውም ከፍጥሞ ደሴት ግዞት ሲመለስ በ96 ዓ.ም አካባቢ ነው። የቅዱስ ዮሐንስ ወንጌል ከሌሎች ሦስት ወንጌላት (ሲኖፕቲክስ) ይለያል። ምክንያቱም ከትረካ ይልቅ ነገረ መለኮታዊ (ቲዮሎጂካል) ይዘት አለው። የመጽሐፉ ዋና ዓላማ ኢየሱስ ክርስቶስ የእግዚአብሔር ልጅ እንደሆነ እናምን ዘንድ እምነንም በሰሙ ሕይወት ይሆንልን ዘንድ ነው።

የቅዱስ ዮሐንስ ወንጌል ከሌሎች ወንጌላት ሁሉ በመጨረሻ የተጻፈ ወንጌል ሲሆን (የመጀመሪያው የቅዱስ ማርቆስ፤ ሁለተኛው የቅዱስ ማቴዎስ ሲሆን ሦስተኛው የቅዱስ ሉቃስ ወንጌል ነው።) በምዕራፎችና በቁጥሮች ብዛት የሦስተኛነትን ደረጃ ይዞአል። (21 ምዕራፎች ሲኖሩት 866 ቁጥሮችን አቅፏል።)

ቅዱስ ዮሐንስ፡- ቅዱስ ማቴዎስና ቅዱስ ሉቃስ እንደጻፉት የጌታን የዘር ሐረግ በመዘርዘር ደጋራዊ ልደቱን ከመግለጥ ይልቅ፤ ቅድመ ዓለም ያለ እናት ከአባት መወለዱን «በመጀመሪያ ቃል ነበረ» በማለት አብራርቷል። ዮሐ. 1፡1-14።

በቤተ ክርስቲያናችን ትውፊት መሠረት³⁵ ነባቢ መለኮት ቅዱስ ዮሐንስ ወንጌሉን የጻፈው በኤጅያን ባሕር ወደብ ሆኖ ነበር። ጳውሎስ (Logos)³⁶ አመለካከት ከአይሁዳውያን አመለካከት ጋር ቀላቅለው የሚያስተምሩ ኢስጦኢኮች በታናሿ እስያ ሰላንበሩ ቅዱስ ዮሐንስ የሉጉስ (ቃል) እውነተኛ ትርጓሜ (ቃል እግዚአብሔር ወልደ እግዚአብሔር ነው) ብሎ ይጽፍ ዘንድ ትንሣኤ በመሆኑም ምሥጢረ መለኮትን አልቆ አምጥቶ ሊያስረዳ ፈልጎ በተመሰጠ እያለ መልአክ እግዚአብሔር የኤጅያንን ባሕር በእንቁላል ቅርፊት ውኃውን እየቀዳ

³⁴ Elkraza, vol.1.No.2. p.15, Vol.3. No.1 p.7

³⁵ ወንጌል ቅዱስ - ተመልከት

³⁶ ሉጉስ ግለት በግሪክ ጽሁፍ (ቃል) ግለት ነው። ይህንን (ቃል) ለእኩላዊ ቃል ለኢየሱስ ክርስቶስ መጠቀም የጀመረው ዮሐንስ ወንጌላዊ ነው።

ወደ ደረቁ ምድር ሲገለብጥ ቅዱስ ዮሐንስ ተመለከተ። «እንዴት ይህን ባሕር በእንቁላል ቅርፊት ቀድተህ ለመጨረስ ትነግለህ» ብሎ ቅዱስ ዮሐንስ ቢጠይቀው «እኔስ ፍጡርን ነው። አንተ ተመራምር የግይደረስበትን ባሕር መለኮት እመረምራለሁ ብለህ ትለፋ የለም?» ብሎ መለሰለት። ያን ጊዜም ቅዱስ ዮሐንስ የሥላሴን ምስጢር ጠልቆ መተንተን አቆሞ «ከእግዚአብሔር የተላከ ስሙ ዮሐንስ የሚባል አንድ ሰው ነበረ...» ብሎ ሌላ ታሪክ መጻፍ ጀመረ።

ቅዱስ ዮሐንስ በወንጌሉ ከምስቱ ወንጌሎች (ሲናፕቲክስ) የሚከተሉትን ነገሮች በመጻፉ ይለያል፡-

ሀ. የተለዩ ታሪኮችን አስፍሯል፡- ስለ ጌታ ትንግሌ፣ በመገደላዊት ግርያም መታየቱን፣ የራሱን እና የቅዱስ ጴጥሮስን ሁኔታ ገልጧል። ዮሐ.20።

ለ. የተለዩ ተአምራትን አስፍሯል፡-

1. ቃና ዘገለላ (ዮ.2)
2. የመጸጉዕ መፈወስ (ዮ.5)
3. የዕውሩ መፈወስ (ዮ.9)
4. የአልዓዛር ትንግሌ (ዮ.11)
5. ጌታ በተዘጋ በር ገብቶ ለደቀ ማሙርቱ መገለጡ (ዮ.20+19፣26)

6. የቅዱስ ጴጥሮስን 153 ዓጣ መያዝ (ዮ.21)

ሐ. የተለዩ ትምህርቶችን ይዞአል

1. ለናትናኤል የተሰጠውን (ዮ.1+47-51)
2. ለኒቆሊዮስ የተነገረውን (ዮ.3)
3. ለሳምራዊቷ ሴት የተሰጠውን (ዮ.4)
4. ለአይሁድ የተገለጠው (ዮ.5)
5. ስለ ምስጢረ ቱርባን (ዮ.6+30-70)

6. ለአይሁድ የሰጠው ትምህርት (ዮ.8)

7. አንቀጽ አባገዕ (ዮ.10)

8. በሕጽበት እግር ጊዜ የተሰጡ ትምህርቶችና ስለ መንፈስ ቅዱስ (ዮ.13+16)

9. ስለ እግዚአብሔር አብ (ዮ.17)

10. ለግርያም መገደላዊት፣ ለሐዋርያው ተግስ የተሰጡ ትምህርቶችና ስለ ሥልጣን ክህነት (ዮ.20)

11. አንቀጽ ኖላዊ (ዮ.21)

12. መጥምቁ ዮሐንስ ስለ ጌታችን የተናገረው (ዮ.3+27-36)

መ. ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ የእግዚአብሔር አብ አንድያ ልጁ መሆኑን መገለጡ ነው (ዮ.3+16፣ ዮ.3+18፣ 1+18፣ 1+14) ይህም የእግዚአብሔር የጸጋ ልጆች ከተባሉት ከቅዱሳን ለመለየት የተጠቀመበት ነው።

ሠ. ጌታችን ደግሞ ደጋግሞ «እኔ ነኝ» በግለት ያስትግረበት ወንጌል ነው።

1. ትንግሌና ሕይወት እኔ ነኝ (ዮ.11+25)
2. እኔ መንገድና እውነት ሕይወትም ነኝ (ዮ.14+6)
3. እውነተኛው የወይን ግንድ እኔ ነኝ (ዮ.15+1)
4. እኔ የወይን ግንድ ነኝ እናንተም ቅርንጫፎች ናችሁ። (ዮ.15+5)
5. መልካም እረኛ እኔ ነኝ (ዮ.10+11፣14)
6. የሕይወት እንጀራ እኔ ነኝ (ዮ.6+35፣41)
7. እኔ እንደሆንኩ ባታምኑ በኃጢአታችሁ ትሞታላችሁ። (ዮ.8+24)
8. እኔ የዓለም ብርሃን ነኝ (ዮ.8+12)
9. በሩ እኔ ነኝ (ዮ.10+9)
10. እኔ ነኝ አትፍሩ (ዮ.6+20) ወዘተ.

የመጀመሪያዋ የዮሐንስ መልእክት

ቅዱስ ዮሐንስ በድምጥ ያናሰ (81-96 ዓ.ም) ዘመነ መንግሥት ለሰባት ዓመታት በፍጥረት ደሴት ታሥር በኔርቫ (96-98) ዘመነ መንግሥት ተፈታ።³⁷

በ96 ዓ.ም አካባቢ የመጀመሪያዋን መልእክት ጻፈ። ቅዱስ ዮሐንስ በድምጥ ያናሰ ትዕዛዝ መታሠሩን ያዩት መናፍቃን፡-

• ትንሣኤ መታን የለም!

• በነቢብ (በመናገር) በገቢር (በሥራ) የሚሠራውን እንጂ በኅልዮ (በሃሳብ) የሚሠራውን ኃጢአት እግዚአብሔር አያውቀውም!

• ከጥምቀት በኋላ ምግባር መሥራት ጥቅም የለውም። እያሉ የክህደት ትምህርታቸውን በታናፂ እስያ ነዙት። ቅዱስ ዮሐንስ ከፍጥረት ደሴት ገዙቱ ሲወጣ ለመናፍቃት የክህደት ትምህርት መልስ ይሆን ዘንድ ጻፈላቸው።³⁸

ሁለተኛዋ የዮሐንስ መልእክት

ከኤጅያን ደሴቶች በአንዱ፤ ቀለብ እየተሰረረላት የነገሥታቱን ልጆች የምታሳድግ ርምና የተባለች ሞግዚት ነበረች። ዮሐንስና ደቀ መዝሙሩ አብርኩሮስ በዚህች ደሴት ለግስተግር መንገድ ፈልገው (የሮምና የአባቷ ባሮች ነበርን)፤ ለብዙ ዘመን ጠፍተን ስንኖር አሁን መጣንን እያሉ በደሴቷ አስወሩ። ከንቱ ውዳሴ የሚያጠቃት ሴት ነበረችና ወደ ቤቷ ወስዳ ቅዱስ ዮሐንስን እንጫት ፈላጭ፤ አብርኩሮስን ደግሞ ውኃ ቀጅ አደረገቻቸው።

አንድ ቀን ከምታሳድጋቸው አንዱን ይዛ ወደ ቤተ ጣዖት ስትገባ ዮሐንስና አብርኩሮስ ተከትለዋት ገቡ። ያን ጊዜ በቤተ ጣዖቱ ያደረው ሰይጣን እነ ቅዱስ ዮሐንስን ሲያይ

የቤተጥዕቃ አደናብሮ ወጣ። በዚህ መካከል አስከትላው የነበረው ልጅ በድንጋጤ ሞተ። ያን ጊዜ (የእናንተ መምጣት ነው ለዚህ ሁሉ

ያበቃኝ) ብላ ደበደበቻቸው። ቅዱስ ዮሐንስም (አስነሡልኝ አትይንምን?) ብሎ መለሰላት። «ያሁኑ ይባስ! ከመቼ ወዲህ ነው ደግሞ የሞተ ሰው የሚነሣው?» ብላ የበለጠ ተቆጣች። ያን ጊዜ እነ ቅዱስ ዮሐንስ ጸልዮው አስነሡላት።

በዚህ ተአምር አምና ተጠምቃለች። በቤቷም የምእመናን ጉባዔ ተመሠረተ። እርስዋም ለዚያ እመምኔት አድርገው ሾሟት። ቅዱስ ዮሐንስ በፍጥረት ደሴት በታሠረ ጊዜ በመናፍቃን የክህደት ትምህርት የተነሣ በቤቷ ያለው የክርስቲያኖች ጉባዔ መከፋፈል ደረሰበት፤ ጠብ ክርክር ተነሣ። ይህን የሰማው ቅዱስ ዮሐንስ በ96 ዓ.ም አካባቢ ለሮምና ጻፈላት። የድሮ ኑሮዋን አስታውሳ ያሁኑን መከራ እንድትረሳ። እመምኔትነቷም ለትዕቢት እንዳይሆንባት ታላቁ ሐዋርያ በድሮ ስሟ «እመቤቱ» እያለ በትህትና ይጠራታል።³⁹

ሦስተኛዋ የቅዱስ ዮሐንስ መልእክት

ይህች መልእክትም የተጻፈችበት ዘመን በ96 ዓ.ም እንደሆነ ይገመታል። ጋይዮስ በስደት ምክንያት የሚንከራተቱትን ክርስቲያኖች እየተቀበለ የሚያስተናግድ ደግ ሰው ነበር። ይህን ደግነቱን የሰማው ቅዱስ ዮሐንስ በዚያ የመከራ ዘመን እንዲህ ያለ ሰው በመገኘቱ እያመሰገነ እያበረታታ ጻፈለት።⁴⁰

የቅዱስ ዮሐንስ ራእይ

የቅዱስ ዮሐንስ ራእይ በግሪክ ቋንቋ (አቡቀለምሲስ) በመጽሐፍ ቅዱስ ሊቃውንት ዘንድ ደግሞ (የሐዲስ ኪዳን የትንቢት መጽሐፍ) ይባላል።

የተጻፈበት ምክንያት

የቅዱስ ዮሐንስ ሀገረ ስብከቱ ታናሽ እስያ ሲሆን ወደዚህ በታ የመጣው እናታችን ቅድስተ ቅዱሳን ግርያም ካረፈች ከ49 ዓ.ም በኋላ ነው። የቅዱስ ዮሐንስ መንበሩ ኤፌሶን ነበረች።

37 ሠለስቱ ሐዲሳት ገጽ 277 = Adv. Haer. V.xoc; H.E.III. xviii; Devir III.9.

38 ሠለስቱ ሐዲሳት ገጽ 277-278

39 ሠለስቱ ሐዲሳት ገጽ 304-305

40 ዝኒ ኪግሁ ገጽ 308-309

የኤሊሶን ከተማ በታናጂ እስያ ምዕራባዊ ክፍል በካይሰቲር ወንዝ አጠገብ የተሠራች የወደብ ከተማ ነበረች። ነገር ግን የወንዙ ደለል ወደብዋን ስለዘጋው በኋላ ዘመን ወደብ መሆን ተርቶ ነበር። ይሁን እንጂ አግካይ የገንድ ግዕዝል በመሆን የወደብዋ መዘጋት ዕድገትዋን አላገደባትም።

ከሁሉም የበለጠ ከተማዋ የምትታወቀው በአርጢምስ ጣዖት ስም በተሠራው ቤተ ጣዖት ሲሆን ይህ ቤተ ጣዖት በዓለም ላይ ከነበሩት ከሰባቱ አስደናቂ ነገሮች አንዱ ነበር። ዋናው ቤተ ጣዖቱን የሠሩት የፋርስ ነገሥታት ሲሆኑ በ120 ዓመታት ውስጥ ተሠርቶ ግለቱ ይነገራል። ለቤተ ጣዖቱ መሥሪያ የዋለው፣ ሙሉ በሙሉ የከበረ ድንጋይ ሆኖ የቤቱ ከፍታ 400 ሜግ ነበር። ከ1000 ምሶሶዎች በላይ የነበሩት ሲሆን እያንዳንዳቸው 60 ሜግ ይረዝሙ ነበር። የተሠራውም ከጌታ ልደት በፊት 350 ዓመት ገደማ ነው።⁴¹

የኤሊሶን ሰዎች አርጢምስን ግምለክ እንደት እንደጀመሩ የሚተረከው ታሪክ የሚከተለው ነው።

ኤሊሶን የሚለው ስም በዚያች ሀገር የነበረ የአንድ ገዢ ስም ነው። እርሱም ይህያን (የናን) የተባለው ሰው ልጅ ነው።

ኤሊሶን ከተማዋን ቆርቆር በስሙ የጠራት ሲሆን አርጢምስ የተባለች መልክ ከደም ግባት አሟልታ የያዘች ልጅ ነበረችው ነገር ግን ሰውን በንብረቱ፣ በገንዘቡ፣ በሠሩ፣ በርስቱ እያመካኘች ትንቅ ነበርና የሚያገባት አልተገኘም። አንዱን ያሟላው ሌላውን አያሟላምና። በመጨረሻ ግን ቆርኑልዎስ የተባለ ሙተተኛ ሊያገባት ጠየቀ። እርሱም (ከነገሥታት ዘር የለህ? ከከበሩት ሀብት የለህ በምንህ ልታናረኝ ታገባኛለህ?) ብትለው (የናው ነገር ያንኛ መከበርና መፈራት ነውና እንድትከበሩ እንድትወደጁ ብሎም እንድትመለከ አደርገኛለሁ) አላት። እርሷም ከንቱ ውዳሴ እጅግ የሚያጠቃት ሴት ስለነበረች በሃላቡ ተስማማችበት።

ቆርኑልዎስ ሕዝቡን እየሰበሰበ ሙተት የሚሠራበት አደባባይ ነበረው። ከዚህ አደባባይ ቆም በአስማት አጋንንትን እየጠራ ተአምር

በግሠራት ብዙዎችን ለግያውቁት አምላክ ያሰገዳቸው ነበር። አንድ ቀን እንደ ልማጽ አጋንንቱን በአስማት ጦርቶ «ለአርጢምስ ስንዱ! ያልሰገደ ቤቱ ይበረበራል! ሀብት ንብረቱ ይዘረፋል» ብሎ በብራና ጽፎ ሰጣቸውና በሚያስተምርበት አደባባይ ከአየር ላይ እንዲጥሉለት አዘዛቸው። አጋንንቱም እንደታዘዙት ሕዝቡን ሰብስቦ አስማት በሚሠራበት ሰዓት ከአየር ላይ ብራናውን ወረወሩት። ይህንን ያየው የኤሊሶን ሕዝብም «ከአየር ላይ በወረደው መልእክት» የተነሣ አርጢምስን (ከሰማይ የወረደች ናት) ብሎ ይሰግዳላት ያመልካትም ጀመር።

ከምተችም በኋላ ቤተ መቅደሷን ሠርተው፣ ምሥሏን ቀርጸው ግምለካቸውን ቀጠሉ። አንጥረኛው ሁሉ ምሥሏን እየሠራ በመሸጥ ሀብታም ሆነ።⁴²

አስቀድሞ ቅዱስ ጳውሎስ በ49 ዓ.ም አካባቢ በሁለተኛው ጉዞ ወደ ኤሊሶን ገብቶ ለሦስት ዓመት ከሦስት ወር ያህል ሲያስተምር የአርጢምስን ምሥል እየሠራ ከሚሸጠው ከአንጥረኛው ከዲሚፕሮስ ችግር ስለተፈጠረበት ከተማዋን ለቆ ወጥቶ ነበር።

ወንጌላዊው ዮሐንስም ከ49 ዓ.ም በኋላ ወደ ኤሊሶን ከተማ ገብቶ ሲያስተምር መጀመሪያ የተቃወመው በአርጢምስ ቤተ መቅደስ የሚካሄደውን አምልኮ ጣዖት ነበር።

ድምጥያናስ ቄሣር (ከ81 - 96 ዓ.ም) በርማ ሲነግሥ በመጀመሪያዎቹ ዓመታት በርሃራጌ የሚያስተዳድር፣ ግጥምን፣ ጥበብንና ትምህርትን የሚወድ ንጉሥ ሆኖ በመቅረቡ ለጥቂት ጊዜያት ያህልም ቢሆን መምህራን ክርስትና ከመከራውና ከስደቱ ፋታ አግኝተው ስለነበረ ወንጌላዊው ዮሐንስም የአርጢምስን አምልኮ ጣዖት መቃወሙ ብዙም ችግር አልፈጠረበትም ነበር።

ድምጥያናስ ለ13 ዓመታት ያህል በደግነት ካስተዳደረ በኋላ አንጦኒዎስ ሳቱርኒው የተባለ ታማኝ የጦር አለቃው ስለከዳው በብስጭትና በበቀል የጭካኔ ተግባሩን ጀመረ። ይወደው የነበረውንም ትምህርትና ጥበብ ለማጥፋት ቆርጦ ተነሣ።

⁴¹ ከገላጥ አደናቂ ነገሮች፣ ገጽ 2

⁴² ሙሉ ትሕዛዝ፣ ገጽ 349-350

በዚህ ጊዜ ነው አረግውያኑ በየሐንስ ላይ ያደረገባቸውን ጥላቻ ለመውጣት መንገድ ያገኙት። በትምህርቱ የተነሣ በአረግውያን ተከሰቦ በድምጽና ፊት ቀረበ። እርሱም በረሃው ጋ በተዋላ በርሟል ውስጥ ካሰቃየው በኋላ በፍጥም ደሴት አጋዘው።⁴³ አባታችን ቅዱስ የሐንስም በፍጥም ደሴት በጠባብ ዋሻ ውስጥ ለ7 ዓመታት (ከ88-96 ዓ.ም) ያህል በገዛት ተተምጦ ላለ ነው ራእዩን ያየውና የጻፈው።

ፍጥም ከታናሿ እስያ (ዛሬ ቱርክ) 25 ግይላስ ርቀት ላይ የምትገኝ የኤጅያን ባሕር ደሴት ናት። በርግውያን ዘመን ደሴቷ አምልኮ ጣያትን አንቀበልም ያሉ ሁሉ የግጋዙባት ቦታ ነበረች። ዛሬ በደሴትዋ ውስጥ የሐንስ ራእዩን ያየበትና የጻፈበት ዋሻ ይገኛል።

አባታችን የሐንስ በፍጥም ደሴት ታሥር እያለ እንደ ወንድሞቹ ሐዋርያት ዞር ባለግስተግሩ ያዘን ይተክዝ ነበርና እግዚአብሔር የበለጠ ምሥጢርን ገለጠለት።

ከሐዋርያውያን አብው አንዱ ሄሪኒዎስ የሐንስ ራእዩን የጻፈው በድምጽና ምዕራፍ ምዕራፍ 9 መታት (81-96 ዓ.ም) በገዛት እያለ መሆኑን ገልጦአል።⁴⁴ አንዳንዶች ግን ራእዩን የጻፈው ከገዛት ተመልሶ በኤፌሶን ከተማ ነው ይላሉ። ይህ ግን ከራእዩ መጽሐፍ አንፃር ትክክል አይሆንም። ምክንያቱም በራእዩ መጽሐፍ ላይ ደግሞ ደጋግሞ (እንዲህ ብለህ ጻፍ አለኝ) የግሏ ቃል ይገኛል። ይህም በዚያው ራእዩን ባየበት ሰዓት የጻፈው መሆኑን ያመለክታል።

አባ ጆርጅም አባታችን የሐንስ የመጨረሻውን በምድር የኖረበትን የዕድሜ ዘመን በኤፌሶን ከተማ እንዳሳለፈው ጽፎአል። በዚህ ወቅትም እጅግ ከግርጅቱ የተነሣ (እርስ በርሳችሁ ተዋደዱ። ይህ የጌታችን ትዕዛዝ ነውና! ይህን ከጠበቃችሁ ይበቃችኋል) የምትለውን ቃል ብቻ ለደቀ መዛሙርቱ ይናገራቸው ነበር።⁴⁵

በመጨረሻዋ ሰዓት ከደቀ መዛሙርቱ መለየት ቢቸግረው ይከተሉት የነበሩትን ወደ ውጭ ልኮ እርሱ ተሠወረ። ቢመለሱ ከመገናኛሪያውና ከመቋሚያው፤ ከመጽሐፉም በቀር አላገኙም።

43 ተክለ ደሴት መኩሪያ፤ የኢትዮጵያ ታሪክ ሁለተኛ መጽሐፍ፤ ገጽ 179

44 Eusebius, 3:18

45 Dictionary of Saints, p.189.

የየሐንስ ራእይ የተጻፈው በዚያን ዘመን የኖረውያን ተብለው በግጠራት ሰባት የታናሽ እስያ ከተሞች ለሾግቸው ሊቃነ ጳጳሳት ነበር። መላእክት የተባሉትም እነርሱ ናቸው።⁴⁶

መጽሐፉ በጠቅላላ ወደ 300 የግጠጉ ምሳሌዎች የያዘ ሲሆን የክርስቲያኖችን ሰማያዊ ሕይወት፤ የጻድቃንን፤ የሰማዕታትን ክብር የግያሳይ መጽሐፍ ነው።

ለምሳሌ በራእይ 1+9 «በጌታ ቀን በመንፈስ ነበርኩ» በግለት ክርስቲያኖች የግረጥሩትን ከዓለም የተለየ ነገር ግን በዓለም ውስጥ የሆነ ኑሮ አዛይቷል። ቅዱስ የሐንስ እንደሰውነቱ ቦታ ተወስናለት፤ ድንበር ተሠርቶለት በፍጥም ደሴት ነበረ። ደግሞም መንፈሳዊ ነውና በመንፈሳዊው ዓለም ከቅዱሳን ጋር ነበር። «በመንፈስ ነበርኩ» ያለው ይኸንን ነው።

ለዚህ ነው ዛሬም ቦታ ድንበር ባላት አጥቢያ ቤተ ክርስቲያን እያለን በሰማያዊ ዜግ፤ ሥርዓት፤ እምነትና አምልኮ ከጻድቃን፤ ከሰማዕታትና ከቅዱሳን መላእክት ጋር አንድ የምንሆነው።⁴⁷

ሐዋርያው ቅዱስ ፊልጶስ

ሀገሩ ቤተ ሳይዳ ነው። የሐ.1+44። ናትናኤልን ወደ ጌታ ያቀረበው እርሱ ነው። የሐ.1+46። ጌታችን 5000 ሕዝብ በመገባ ጊዜ ሐዋርያው ፊልጶስ የሕዝቡን ብዛት ተመልክቶ ለዚህ ሁሉ የግብቃ እንጀራ የለንም ብሎ ነበር። የሐ.6+5-7። ግሪኮች ከጌታ ጋር መገናኘት ሲፈልጉ ለሐዋርያው ቅዱስ እንድርያስ የነገረላቸው እርሱ ነው። የሐ.20+21 «ጌታ ሆይ አብን አሳየንና ይበቃናል» ብሎ ጌታችንን በየዋህነት በመጠየቅ ምሥጢረ ሥላሴን ለመግር በቅቷል። የሐ.14+8።

ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከዐረገ በኋላ ሐዋርያው ፊልጶስ በፍርግያ፤ በሰማርያና በጋዛ ወንጌልን ሰብኳል።⁴⁸ ብዙ ታሪክ

46 በገላጤ ፳፯፤ መለክ ግለት ሁለት ትርጉም ለሐፊ 1. መለክተኛ 2. ለሐፊ ግለት ነው።

(ወትወይጊዮው መለክተ ሕዝቱ ምድር- በምድር ላይ ገዥዎች (ሰላቶች) ለድርጊት

ትዥሚያዋለሽ እንዲል) በራእዩ የሐንስ መጽሐፍ መለክ ሲል ለሐፊ ግለት ነው።

47 An Introduction to the Book of Revelation p.14,17.

48 St. Mark and the School of Alexandria, p. 9

ጸሐፊዎች ሐዋርያውን ከዲያቆት ፊልጶስ⁴⁹ ጋር ያምታቱታል። ዲያቆት ፊልጶስ በሐዋርያት አሳሳቢነት ግንባሪ ምእመናንን ሊያገለግሉ ከተመረጡት ሰባቱ ዲያቆናት መካከል አንዱ ነው። የሐዋ.6+5። መናሪያው በቲሳሪያ ሲሆን ባለትዳርና የአራት ሴቶች ልጆች አባት ነው። ሐዋ.21+8። ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስን ወደ ኢየሩሳሌም ጉዞ ሲያደርግ ያስተናገደው ዲያቆት ፊልጶስ ነው። በሁለተኛው መቶ ክፍለ ዘመን መጨረሻ የነበረው የኤፌሶች ፓሊቅራጠስ እንደጻፈው ሐዋርያው ቅዱስ ፊልጶስ ወደ ታናሽ እስያ መጥቶ በሔራፖሊስ ከተማ ሲያስትምር በተቃዋሚዎቹ እጅ ተሰቅሎ በሰማዕትነት ዐርፏል።⁵⁰ የዚህ ሐዋርያ መቃብርም እስከ ዛሬ ድረስ በዚህችው ከተማ እንደሚገኝ ይነገራል።⁵¹

6. ሐዋርያው ቅዱስ በርተሎሜዎስ

ሐዋርያው በርተሎሜዎስ ስሙ በሐዲስ ኪዳን ላይ የተገለጠው በሐዋርያት ዝርዝር ላይ ብቻ ነው። የምዕራቡ ዓለም ምሁራንና የቤተ ክርስቲያናችን ሊቃውንት ስለዚህ ሐዋርያ ግንኙነት የተለያዩ ሃሳብ አላቸው። ቀደም ብለን እንዳየነው ሐዋርያው ቅዱስ በርተሎሜዎስ ራሱን የቻለ ሐዋርያ እንጂ የናትናኤል ሌላ ስሙ አይደለም።

በርተሎሜዎስ ክርስትናን የሰበከው በአርመንያና አካባቢዋ መሆኑንና አስቀድሞ ለአርመንያውያን ወንጌልን የሰበከውና መንበርዋንም ያቋቋመው እርሱ መሆኑን አርመኖች በታሪካቸው ይናገራሉ።⁵² የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ አውሳብዮስ ደግሞ፤ ፓንተንስ ዘእስክንድርያ የተባለ ተጓዥ ሕንድን በጉብኝ ጊዜ (150-200 ዓ.ም) ሐዋርያው በርተሎሜዎስ ያመጣልን ነው ብለው የሕንድ ክርስቲያኖች በፅብራይስጥ ቋንቋ የተጻፈ የግቴዎስን ወንጌል እንዳሳዩት መግለጡን ጽርዕ አለ።⁵³

የገነጠችን ሊቃውንትም ባኢትዮጵያ ውስጥ መስበኩንና ሕዝቡን ያጠመቀባቸው ወንዞች እስከ ዛሬ ድረስ (ብረት) እና ሎሚ (ውጋ) እየተባሉ እንደሚጠሩ ይተርጋሉ።⁵⁴

በገድለ ሐዋርያት ተጽፎ እንደምናገኘው ሐዋርያው ቅዱስ በርተሎሜዎስ በሐዋርያት ዕጣ የደረሰው አልዋሕ በተባለ ሀገር ነበር።⁵⁵ ቅዱስ ጴጥሮስ በርተሎሜዎስን ለግድረስ ሲል አብረው ወደ አልዋሕ ተጓዙ። ሁለቱም ሀገሩን አያውቁትም ነበርና ጉዟቸው በጥጥር ነበር። በመጨረሻ አንድ ሚራራ ነጋዴ አገኙና እንዲያደርሳቸው ጠየቁት።

ነጋዴው ግንባታቸውን ሲጠይቃቸው የጌታችን ደቀ መዛሙርት ክርስቲያኖች መሆናቸውን ነገሩት። ያም ነጋዴ በመንገዱ የሰጣውን አስታውሶ ሲናንተ ሐዋርያት ሰው ብቻውን ካልናረ አይጸድቅም ትላላችሁ። ደግሞም ባልና ሚስት ትለያያላችሁ ይባላል። እውነት ነው? አለና ጠየቃቸው። «እኔ በምንም መንገድ ወደ ሀገሪ አልወስዳችሁም! ደግሞ ሚስቱ ትምህርታችሁን የሰጣች እንደሆነ ትታኝ ትከብላል!»

ነጋዴው ትቷቸው ሄደ።

በዚህ ጊዜ ቅዱስ ጴጥሮስ እና ሐዋርያው በርተሎሜዎስ ተመካከሩ። ሌላ ነጋዴ ሲመጣም ቅዱስ ጴጥሮስ፡- «ይህንን ባርያዬን በሀገሪ አልዋሕ ልሸጠው ፈልጌአለሁ። እባክህ ወደ ሀገርህ ውሰድኝ» ሲል ጠየቀው። ያም ነጋዴ፡ «ለብዙ ጊዜ ከሀገሪ ወጥቼ የምናር በመሆኔ ለቤቴ አገልጋይ የሚሆን ሰው አጥቼ እናር ነበር። ዛሬ አገኘሁ። ለመሆኑ ሙያው ምንድነው?» ብሎ ጠየቃቸው። ቅዱስ ጴጥሮስም ቀለል አድርጎ «ወይን ጠባቂ ነው» አለው። ያ ነጋዴ እጅግ በጣም ብዙ ወይን ስለነበረው በ30 እስታቴር በርተሎሜዎስን ከቅዱስ ጴጥሮስ ገዛው። ቅዱስ ጴጥሮስ ገንዘቡን ከነጋዴው ከተተበለ በኋላ (አደራ ለሌላ ጌታ እንዳትሸጠው! መከራም እንዳታበዛበት) ሲል ነጋዴውን ለመነው።

49 የሐዋ.8:31 8:26-39: 21:8.

50 Oxford Dictionary of Christian Church, p.1062

51 Dictionary of Saints p.282

52 Jesus Our Saviour, p.

53 HE 5.10.3

54 ትጉዝ 60/75: ፳ 23

55 ገድለ ሐዋርያት: ፳ 83-100

ባለጸጋው የግመሉኛን ሸክም ሲያስተካክል ቅዱስ ጲጥርስ ንገዘቡን ደብቆ ለበርተሎሜዎስ በመስጠት (ለድኾች መጽውተው) አለውና ወደ ኢየሩሳሌም ተመለሰ።

ነጋዴውና በርተሎሜዎስ በበረሃው ውስጥ መንገዳቸውን ቀጠሉ። አልዋሕ እንደደረሱም ነጋዴው በርተሎሜዎስን የወይን ጠባቂዎች አለቃ አድርጉ ሾመው። ወይን እየጠበቀ፤ እየኩተኩተ እና እየተከለ ለ40 ቀናት ያህል በሥራ ተጠምዶ ተቀመጠ። (ጌታዬ ሆይ ወንጌልህን ሳልሰብክ፤ ትዕዛዝህን ሳልፈጽም፤ ተቀምጧ መቅረቱ ነውን?) እያለ ያለቅስ ነበረ።

አንድ ቀን ባለጸጋው የወይኑን ቦታ ሊያይ ሲመጣ እባብ ከጉድጓድ ወጥቶ ነከሰውና መርዙ ኃይለኛ ስለነበር በሰውነቱ ውስጥ ተሠራጭቶ ለሞት አበቃው። ወዳጅ ዘመዶችም ለለቅስ ተሰበሰቡ። በርተሎሜዎስ ግን ወደ እግዚአብሔር ይጸልይ ነበር። የቤቱም ሰዎች «አንተ ጪካኝ አሸከር ጌታህ ሲሞት እንደማልቀስ አፍጥጠህ ታየናለህን?» እያሉ ጮኹበት።

በርተሎሜዎስ ግን ጸሎቱን እስኪፈጽም ታገዛቸውና ያንን ባለጸጋ በሰመ እግዚአብሔር ከሞት አስነሣው። ያም ባለጸጋ ከእንቅልፉ እንደሚነቃ አፈፍ ብሎ ተነሥቶ ለዚህ ያበቃው በርተሎሜዎስ መሆኑን መሰከረ። በዚህም የተነሣ ባለጸጋውና የተሰበ ሰበውም ሕዝብ በተደረገው ተአምር ተገረሙ። በበርተሎሜዎስ ስብከትም አምነው ተጠመቁ። ከዚህ በኋላ በርተሎሜዎስ ጊስሚሬንና ጊኤንዶስ ወደ ተባሉ⁵⁶ ሀገሮች አመራ። እነዚህን ሀገሮች የሚገዛው የንጉሥ አክርጳ ሚስት እንኳን እስክትለወጥ ድረስ ብዙ ክርስቲያኖችን አፍርቷል። መኳንንቱና መሳፍንቱ የሕዝቡን መለወጥ፤ የአምልኮ ጣዖታቸውን መቅረት፤ ሕዝቡም ከእነርሱ ይልቅ ለበርተሎሜዎስ ቃል መታዘዙን ተመልክተው በቅንዓት ተነሡበት። ተከሰሶም ወደ ንጉሥ አክርጳ ፍርድ ቤት ቀረበ። በዚያም የሞት ፍርድ ተፈርዶበት መስከረም 1 ቀን አሸዋ በተሞላ ከረጢት ውስጥ ከትተው ከነሕይወቱ ባሕር ውስጥ ወረወሩት። በዚያም ዐረፈ። በነጋታውም ምእመናን ከባሕር አውጥተው ቀበሩት።

አልዋሕ የተባለችው ሀገር በአርመንያ አካባቢ ትገኝ ይሆናል።

7. ሐዋርያው ቅዱስ ቶማስ

ሐዋርያው ቅዱስ ቶማስ (ትንሣኤ ሙታን የለም) ብለው ያምኑ ከነበሩት ሰዶቃውያን ወገን እንደነበረ ይነገራል። ማቴ.22+25። ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከሞት መነሣቱን አሥሩ ሐዋርያት ሲነግሩት (የችንካሩን ምልክት በእጆቹ ካላየሁ፤ ጣቴንም በችንካሩ ምልክት ካላገባሁ፤ እጄንም በጉኑ ካላገባሁ አላምንም) ያለው በዚህ የተነሣ ነበር። ዮሐ.20+25።

በኋላ ግን ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ቶማስ በእምነቱ እንዲጠነክር አስቀድሞ አሥሩ ባሉበት እንደተገለጠው ሁሉ ዳግመኛ ቶማስ ባለበት በዝግቤት ውስጥ ተገልጦ ቶማስ ያለው ሁሉ እንዲፈጸምለት አደረገ። ቶማስም (ጌታዬ አምላኬ) ብሎ አምና መስክሮአል።

ሐዋርያው ቅዱስ ቶማስ ከሐዋርያት ሁሉ ርቆ ወደ ምሥራቅ የተጓዘ ሐዋርያ ነው።

የምሥራቅ የክርስቲያኖች ከተማ

በዮሐንስ ወንጌል 12+20-22 ግሪኮች በሐዋርያው እንደርያስ አቅራቢነት ከጌታችን ጋር እንደተነጋገሩ ተገልጦአል። መጽሐፍ ቅዱስ ስለነዚህ ግሪኮች ማንነት ባይገልጽም በቤተክርስቲያን ትውፊት ግን እነዚህ ግሪኮች በሮማ ግዛትና በፐርሺያ መካከል ይኖር ከነበረ አብጋር ዑካማ ከተባለ የዑር (ኤዲሳ) ንጉሥ የተላኩ ነበሩ።

አብጋር ጳጳሆይ እንደማለት ነው። ለዑር ነገሥታት ስመ መንግሥታቸው ነው።⁵⁷ አብጋሮች በዑር (ኤዲሳ)⁵⁸ የነገሡት ከጌታችን ልደት በፊት 132 ዓመት - 216 ዓ.ም ድረስ ነው። አብጋር ዑካማ በማይድን በሽታ ተይዞ ሲሰቃይ ከግሪክ ነጋዴያን የጌታችንን ዝና በመስማቱ የሚከተለውን ደብዳቤ ለጌታ ላከለት።

(ተላክ ከአብጋር ዑካማ ለእውነተኛው መድኃኒት ለኢየሱስ ክርስቶስ፤ በኢየሩሳሌም ለተገለጥከው። ሰላም ላንተ ይሁን። ሥር ሳትምስ ቅጠል ሳትበጥስ ስለምታደርገው የማዳን ሥራና ስለ አንተ

⁵⁶ ዛሬ እነዚህ ሀገሮች እነግን እንደሆኑ አይታወቅም።

⁵⁷ ግብፆች - ረርዳገ፤ ሮማውያን - ቀጥሮ እንደሚለት ግልጽ ነው።

⁵⁸ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሥነ ጽሑፍ (ሮሐ) ትባላለች።

ዝና ሰምቻለሁ። እንደነገሩኝ ከሆነ ዕውሩን ታበራለህ፤ ሽባውን ትተረትራለህ፤ ይህን ሰላማ ወደ እኔ መጥተህ ከዚህ ከሚያስቃየኝ የደዌ ጻኛ የአልጋ ቁራኛ ትገላግለኝ ዘንድ አለምንካለሁ። ይህንንም ደብዳቤ ልኪብካለሁ። አይሁድ ባንተ ላይ እንደተነሣሁብህ ሰምቼአለሁ። ሊገድሉህም ይፈልጋሉ አሉ። ምንም እንኳን ከተማዬ ጠባብ ብትሆን ውብናት! ለእኔና ለአንተም ትበቃናለችና ወደ እኔ ና!)

ጌታችን ከመልእክተኞቹ ደብዳቤውን ተቀብሎ ካነበበ በኋላ እንዲህ ብሎ መለሰለት።

(አብጋር ሆይ አሁን ልጉበኝህ አልችልም፤ ነገር ግን ከትንሣኤ በኋላ ከደቀ መዛሙርቴ አንዱን እልክልክለሁ) ⁵⁹

በዚህ ቃል ኪዳን መሠረት ከዕርገት በኋላ ጌታችን ተግስን ወደ ዑር ላከው። ተግስም ከሰባ ሁለቱ አርድዕት ወገን የሚሆነውን ደቀ መዝሙሩን ታደደሰን (አዳይ) ⁶⁰ ላከለት። ቅዱስ ታደደሰም ኤዲሳ ገብቶ አብጋርን ፈውሶ ሀገሩን ቀደሰለት። ከአብጋር ጀምሮም ብዙ ሰዎች በክርስትና እምነው ተጠመቁ። ብዙ አብያተ ክርስቲያናትም ተተክለው እርስዋም በምሥራቅ እስያ የመጀመሪያዋ ክርስቲያን ከተማ መሆንዋ በታሪክ ይነገራል።

ሐዋርያው ተግስ ታደደሰን ወደ ኤዲሳ ከላከ በኋላ በቅድሚያ ወደ ፐርሺያ ከዚያም ወደ ሕንድ ተጓዘ። ቅዱስ ተግስ ሕንድ የደረሰው በ46 ዓ.ም አካባቢ ነው።

የሰማዩ ቤተ መንግሥት

በሕንድ የግላባር ግዛት በታክሻሲላ ከተማ የነበረው ንጉሥ ጉንዶፓረስ በኢየሩሳሌም ስለነበረው የሰሎሞን ቤተ መንግሥት ዝና እየሰማ እርሱም በግዛቱ ያን ዓይነት ቤተ መንግሥት ለማሠራት ይፈልግ ነበርና ነጋዴዎች በየሀገሩ ሲጓዙ የታወቀ ግንበኛ እንዲያመጡለት አዟዋቸው ነበር።

⁵⁹ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ ገጽ 118

⁶⁰ The New Inter. Dictionary. of the Christian Church. p.4; Doctrina Addai (Discovered in 1876)

ይህን መልእክት ከሰሙት ነጋዴዎች መካከል አንዱ ወደ ፐርሺያ ወረደ። ቅዱስ ተግስ ወደ ሕንድ ተጉዞ ወገኒልን ለመስበክ መንገድ ሲፈልግ ከዚያ ነጋዴ ጋር ተገናኘ። ነጋዴው የተግስን ከኢየሩሳሌም መምጣት ሲሰማ የግንበኝነት ሙያ ይችል እንደሆነ ጠየቀው። ተግስም በኢየሩሳሌም በነበረበት ጊዜ ሕንፃ በግንፅ ኑሮውን ይገፋ እንደነበር ለነጋዴው መለሰለት።

ነጋዴው በዚህ አጋጣሚ እጅግ ተደስቶ ተግስን ወደ ሕንድ ግላባር ወሰደው። ንጉሡም የተግስን ሙያ ሲሰማ ነፍስ አልቀረለትም። ንጉሡ ከታክሻሲላ ከተማ አጠገብ ወደሚገኘው ሚዳ ተግስን ወሰደውና በሜካ የተሞላውን ሚዳ እያሳየ ቤተ መንግሥቱ የሚተክልበትን ቦታ አመለከተው። ቅዱስ ተግስ የቤተ መንግሥቱን ዐቅድ ሲነግረው ንጉሥ ጉንዶፓረስ ተሠርቶ እስከሚያየው ቸኩለ።

ከጥቂት ጊዜ በኋላ ንጉሡ (ለሠራተኛ መቅጠሪያ፣ ለድንጋይና ዕብነ በረድ፣ ለብርና ወርቅ፣ ለብረትና እንጨት ሙጥ) እያለ ለቅዱስ ተግስ ያለ የሌለውን ገንዘብ ይልክለት ጀመር።

ቅዱስ ተግስ ገንዘቡን ሲያገኝ የተጓዘው ወደ ዝቦያ ወይም ሠራተኛ ፍለጋ ሳይሆን ወደ ድሾች መንደር ነው። በዚያም ለተራቡት ምግብ፣ ለታሪኩት ልብስ፣ በየቦታው ለወደቁት መጠለያ እየገዛ ግደል ጀመረ። በሽተኞችን እየፈወሰ እና የተቸገሩትን እያጽናና ወገኒሉ መንግሥተ ሰማያትን መስበክ ያዘ።

ንጉሥ ጉንዶፓረስ ገንዘብ በላከ ቁጥር የሚገነባው ቤተ መንግሥቱ ሳይሆን የድሾችና የደካሞች ቤት ሆነ። ለቤት መሥሪያ የመደበው ገንዘብና ጊዜ እንደተጠናቀቀ ቤተ መንግሥቱን ሊጉበኝ ወጣ። ጫካው አልተነካም። ሰማይ ጠቀስ ፎት ቀርቶ የወደቀ ድንጋይ የለም። ንጉሡ በዚያ በኩል የሚያልፍ አንድን መንገደኛ ጠራና (ተግስ የታለ?) ሲል አፈጠጠበት።

(ተግስ የተራቡትን እያበላ፣ የተጠመትን እያጠጣ፣ የታረዙትን እያለበሰ፣ ሕሙማትን እየፈወሰ በድሾች መንደር ይገኛል) ሲል መንገደኛው መለሰለት።

(እርሱ ባልከፋ! ታድያ የሠራልኝ ቤተ መንግሥት የታለ?) ንጉሡ መንገደኛው ላይ እንዳፈጠጠ ጠየቀው።

(በድንጋይ የተሠራ ቤተ መንግሥት ላይ ይችላሉ ጌታዬ፤ ነገር ግን በሕዝብ ገጽታ ላይ ደስታና ፈገግታ ግንብብ ይችላሉ። አለው) መንገደኛው።

በዚህ ጊዜ ንጉሡ ያ ሁሉ ገንዘቡ እንደባከነበት መጠርጠር ጀመረ። ወዲያው ወታደሮቹ ተግስን ፍለጋ አካባቢውን አጥለቀለቁት።

ቅዱስ ተግስ ተይዞ እንደመጣ፡-

(ቤተ መንግሥቱን ለምን አልሠራህልኝም?) አለው ንጉሡ።

(ሠርቻለሁ ጌታዬ) ተግስ መለሰ።

(የታለ? ጫካው እንኳን መች ተነሣ?)

(እርግጥ በምድር ላይ የድንጋይ ቤተ መንግሥት ላይ ይችላሉ፤ እኔ ግን በሰማይ ላይ ቤተ መንግሥት ሠርቼልዎታለሁ።) አለው ተግስ ለንጉሡ።

ያን ጊዜ ንጉሡ ተቆጣ። ተግስን እጅ እግሩን እየቆራረጡ እንዲያሠቃዩት አዝዞ ወገኒ አወረደው።

በዚያች ሌሊት የንጉሡ ወንድም የሆነው ልዑል ጋድ በድንገተኛ በሽታ መጣደፍ ጀመረ። ሊነጋጋ ሲልም ነፍሱ ወጣች።

የጋድ ነፍስ በመላእክት ታጅባ ወደ ሰማያት ወጣች። ካጀቧት ቅዱሳን መላእክት አንዱ ብዙ አብያተ መንግሥታትን እያሳያት (ትናረበት ዘንድ ደስ ያለሽን ምረጧ) አላት። የጋድ ነፍስም በአብያተ መንግሥታቱ መካከል የሚታየውን የሚያምር ቤተ መንግሥት መረጠች። (ይህ ቤተ መንግሥት ያንኛ አይደለም፤ ተግስ ለንጉሥ ጉንዶፓረስ የሠራለት ሰማያዊ ቤተ መንግሥት ነው።) አላት። በዚህች ሰዓት የልዑል ጋድ ነፍስ ከሥጋው ጋር ተዋሐደች።

ጋድ ሊቀበሩት በተሰበሰቡት ሰዎች መካከል ከእንቅልፉ እንደሚነቃ ሰው ተንቀሳቀሰ። ከዚያም አፈሩ ብሎ ተነሣ። ልዑል ጋድ በዚያች ቅጽበት የተመለከተውን ሁሉ ለንጉሥ ጉንዶፓረስና ለተሰበሰቡት ሁሉ ነገራቸው።

ንጉሡ ይህንን ሲሰማ በተግስ ላይ በሠራው ግፍ ሁሉ አዘነ። ተፀፀተም። ያ-ያሰበው ቤተ መንግሥት መሠራቱን ሲሰማ ተግስን

ከወገኒ አወጣው። እርሱና ቤተሰቡም በክርስቶስ አምነው ተጠመቁ። ጉንዶፓረስም (ሌላም ቤተ መንግሥት ሥራልኝ) እያለ ያለውን ሁሉ ገንዘብ ለተግስ ይሰጠው ጀመር። የግላባር ባለጸጉችም አሠረ ፍናቱን ተከተሉ።

ቅዱስ ተግስ ከግላባር ጀምሮ እስከ ቻይና በመዝለት ወንጌልን ሰብኳል። በመጨረሻም በ66 ዓ.ም በሚላፓር ከተማ የሚገኙ አምላክያን ጣዖት ቆዳውን ገፈው ስልቻ በመሥራት በሰውነቱ ጪው ነሥንሰው እያሰቃዩ ለጥት አብቅተውታል።

በ4ተኛው መ/ክ/ዘመን ዐፅሙ ወደ ኤዲሳ መጥቶ በክብር ዐርፎአል።⁶¹

8. ሐዋርያው ቅዱስ ማቴዎስ

በቤተክርስቲያናችን ትውፊት መሠረት የማቴዎስ አባቱ ዲቁ እናቱ ደገሞ ከሩትስያ ትባላለች።⁶² በግርቆስ ወንጌል ግን የአባቱ ስም እልፍዮስ ተብሎ ተጠርቷል። ማር.2+14። ይህም የዲቁ ሌላ ስሙ ነው።

የመጀመሪያ ስሙ ሌዊ ሲሆን ማቴዎስ የሚለውን ስም ያወጣለት ጌታ ነው፤ ትርጉሙም (የተመረጠ) ግለት ነው። በሐዋርያት ዝርዝር ላይ በራሱ ወንጌልና በሐዋርያት ሥራ 8ተኛ፤ በግርቆስና ሉቃስ ወንጌል ደገሞ በሰባተኛ ቦታ ላይ ተቀምጦአል።

ማቴዎስ የቀድሞ ሥራው ቀራጭነት (ግብር ሰብሳቢ) ሲሆን ይሠራበት የነበረውም ቦታ በገሊላ ባሕር አጠገብ በምትገኘው ደማቋ የቅፍርናሆም ከተማ ነበር። ከቅፍርናሆም ገበያ ወደ ገሊላ ባሕር ወደብ በሚወስደው ዐቢይ መንገድ ዳር ሱት ከፍቶ ነጋዴዎችን ቀረጥ ያስከፍል ነበር። ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በዚያ ሲያስተምር ወደሚቀርጥበት ቦታ ጠጋ ብሎ (ተከተለኝ) አለው። ቅዱስ ማቴዎስ እርሱ የሚያገኘው አልበቃህ ብሎት ከዐቅም በላይ ገንዘብ እየቀረጠ

⁶¹ Heroes of the Faith, p.158-160; Jesus Our Saviour, coe. L.W. Brown., The Indian Christians of St. Thomas (1958)

⁶² ስንጥር ጥቅምት 12

ነጋዴዎችን እንዳላስመረረ ድኾችን በነፃ የሚያበላ፤ ድውያንን በነፃ የሚፈውስ ሲያገኝ ተገርጦ ሥራውን ርግፍ አድርጎት ትተ ተከተለው።

አባቶቻችን ቅዱስ ማቴዎስን የቁም ተገዢነትን አውጥቶ ጌታን የተከተለ ሐዋርያ ነው ይሉታል። ምክንያቱም ለሐዋርያነት በተመረጠ ጊዜ በቤቱ ድግሶ ደግሞ ጌታን ጋብዟልና ነው። ማቴ.9+10-13።

ሐዋርያው ቅዱስ ማቴዎስ በፍልስጥኤም፣ በፋርስ፣ በባቢሎን፣ በኢትዮጵያና በአረቢያ አካባቢ እንደሰበከ ይነገራል። ብዙ የምሥራቅም ሆነ የምዕራብ ሊቃውንት እንዲያውም፣ በሰማዕትነት ያረፈው በኢትዮጵያ ነው የሚል አመለካከት አላቸው።⁶³

ይህ አመለካከት ግን ትክክል አለመሆኑን

1. በኢትዮጵያ ሥነ ጽሑፍ ወይም ትውፊት አለመገኘቱ
2. የቀዳማዊ ምኒልክ እና ንግሥተ ሳባ ዐፅም ሲገኝ የርሱ ግን አለመገኘቱ በዋና ማስረጃነት ያረጋግጣሉ።

እንዲያውም በቤተ ክርስቲያን ታሪክ እንደሚገለጠው በኢትዮጵያ አስቀድመው ወንጌልን የሰበኩት በዓለሃምሳን ለማክበር ወደ ኢየሩሳሌም ሄደው በነበሩበት ወቅት በሐዋርያው ቅዱስ ዲጥሮስ ስብከት ካመኑት 3000 ምእመናን መካከል በነበሩት ኢትዮጵያውያን⁶⁴ (የሐንስ አፈወርቅ በበዓለሃምሳ ድርሳት እንደገለጠው) ቀጥሎም ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ነው።⁶⁵

የቅዱስ ማቴዎስ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት ከነዚህ በኋላ ነው። በሌላው ዓለም ክርስትናን አስቀድመው የተቀበሉት ድኾችና በዝቅተኛ ኑሮ (lower class) የሚገኙት ሲሆኑ በኢትዮጵያ ግን አስቀድሞ በብሉይ ኪዳን የነበረውን ትንቢት ያውቁትም ይጠብቁትም ስለነበር፤ ክርስትናው ቀድሞ የተሰበከው በነገሥታቱ አካባቢ (upper class) ነው። ኢትዮጵያዊው ጃንደረባም የንግሥት ሕንደኬ የገንዘብዋ አሳኝ (በጅሮንድ) በመሆኑ እርሱ የተቀበለውን

እምነት ረገጦ ማቴዎስን ለሰማዕትነት የሚዳርግ ሊኖር አይችልም። እንዲያውም ኢትዮጵያውያንን ከሌላው ዓለም ክርስቲያን ሕዝብ ልዩ የሚያደርገን ያንድም ሐዋርያ ደም ሳይፈስ ማመናችን ነው።

በርግጥ ሐዋርያው ቅዱስ ማቴዎስ በኢትዮጵያ ወንጌልን አስተምርክላል። የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ ሩፊኖስም ይህንኑ አረጋግጣል።⁶⁶ የሀገራችን ሊቃውንትም ያስተማረው በትግራይ በስተምዕራብ በአድዋ አውራጃ ልዩ ስሙ ናዕጺር በተባለ ቦታ መሆኑን ያስትምራሉ።⁶⁷ አንድ በዐረብኛ የተጻፈ ስንክሣር ደግሞ በገጽ 76 ላይ ወንጌላዊው ማቴዎስ በትግራይ እንደሰበከ ይገልጣል።

ሊቃውንተ ቤተ ክርስቲያን ለዚህ የሚያቀርቡት ሌላው ማስረጃ የማቴዎስ ወንጌልን ነው። ቅዱስ ማቴዎስ ከሌሎች ወንጌላውያን ተለይቶ የሰብአ ሰገልን (የጥበብ ሰዎች) ታሪክ የጻፈው በነዚህ ሀገሮች በማስተማሩ ነው።

የተርሴስና የደሴቶች ነገሥታት ስጦታን ያመጣሉ

የዓረብና የሳባ ነገሥታት እጅ መንሻን ያቀርባሉ።

መዝ.71(72)፡10

የተርሴስና የደሴቶች - ፋርስና ባቢሎን

የዓረብና የሳባ - የመንና ኢትዮጵያ ናቸው።

ከጥንት ዘመን ጀምሮ ከኢትዮጵያ በስተ ምሥራቅ ያለው ሀገር (እስከ ሕንድ) ምሥራቅ እየተባለ ይጠራል። ማቴዎስ በወንጌሉ (ከምሥራቅ የመጡ) ያለው በዚህ መሠረት ነው።

ገድለ ሐዋርያት ቅዱስ ማቴዎስ በግሪክ (አጽሎን የተባለ ጣዖት ይመለከበት በነበረ ቦታ) እንዳስተማረ ይናገራል።⁶⁸ በመጨረሻ ግን በፍልስጥኤም ሲያስትምር የአይሁድና የአረማውያንንም ትምህርት ሲቃወም፤ ድውያንን ሲፈውስ፤ አጋንንትን ሲያወጣ በማየታቸው የሀገሩ ሰዎች ወደ እሥር ቤት ጣሉት።

63 7th Book of Apocryphal Acts of the Apostles.

64 Migne PG.Vol.LII,Col.812

65 HE(Classical Library.) London. 1927.Vol. I.p.104-110.

66 Rufinus: 9:1

67 ትንሣኤ 61/75፡ ገጽ 8-9

68 ገድለ ሐዋርያት፡ ገጽ 101

በእሥር ቤቱ ውስጥ እያለ አንድ እሥረኛ አጋጠመው። እሥረኛው ዘወትር ሐዘንና ትካዜ ያበዛል። ሐዋርያው ግቴዎስ አንድ ቀን ጠጋ ብሎ እያጽናናው ለምን እንደሚያዘንና እንደሚተከዝ ጠየቀው። «ጌታዬ ባለጸጋ ነው። እኔም በመርከቡ እየተመለሰሁ እነገድለት ነበር። ባለፈው ሰዓት ግን ከንግድ ስመለስ አልቀናኝም። ማዕበል ተነሥቶ መርከቤ ከነዕቃዋ ሰጠመች! ንግዱን ባሕር በላው። እኔም በሰንት መከራ ተርፈን መጣሁና ለጌታዬ የሆነውን ሁሉ ነገርኩት። እርሱ ግን በደረሰብኝ ከግዝን በመትረፈም ከመደሰት ይልቅ መርከቡን በማስጠግጥ ተበላጭቶ ለእሥር ዳረገኝ» አለው።

ትዳሱ ግቴዎስ «አይዘህ ከጥቂት ቀናት በኋላ ይፈታሃል» በማለት ግንም ተናግሮት፤ እርሱም አስቦት የግያውቅ ነገር ተናገረው። «ጌታህ ሊቀጣህ ይመጣል። በዚህ ጊዜ (አባክህ መርከብህ ከባሕር ወጥቷልና ላምጣው) በለው ወደ ባሕሩ ስትወርድ መርከብህን ታገኘሃለህ።» በማለት አጽናናው።

ትዳሱ ግቴዎስ የተናገረው አልቀረም ከጥቂት ቀናት በኋላ ያ ባለጸጋ ሊቀጣው አገልጋዩን ጠራው። እርሱም እንዲታገሠውና ጊዜ እንዲሰጠው ለመነው። አገልጋዩ ወደ ባሕር ወረደ። መርከቧ በባሕሩ ላይ ከነሙሉ ሀብቷ ትንሳፋለች። እየተዘፈ አምጥቶ ለባለጸጋው የነገደውን ሁሉ አስረከበው። ባለጸጋውም የሆነውን ሁሉ እንዲነገረው አገልጋዩን ጠየቀው። አገልጋዩም «የኢየሱስ ክርስቶስ ደቀ መዝሙር የሆነ ግቴዎስ መርከቤን እንደግንኝ ነገረኝ። እንዳለውም አገኘሁ።» ሲል መለሰለት። «ለመሆኑ የት ይገኛል?» አለ ባለጸጋው «በእሥር ቤቱ ውስጥ ወንጌልን እየሰበከ ይገኛል» አለው አገልጋዩም።

ያ ባለጸጋ ግቴዎስን አስጠርቶ ክርስትናን በመግር ለምና ተጠመቀ። ቤተሰቡም ተከተሉት። ወረውም በከተማው ሁሉ ተዳረሰ። ይህንን የሰሙት መኳንንትም ግቴዎስን ለንጉሡ ከሰሉት። ንጉሡም በመኳንንቱ ተመርቶ በግቴዎስ ላይ ጥትን ፈረደበት። ጥቅምት 12 ቀን አንገቱን ተሠይፎ ዐረፈ። ያ ባለጸጋም በድብት ወስዶ ተበረው።⁶⁹

69 ገደለ ሐዋርያት፤ ገጽ 101-118።

የግቴዎስ ወንጌል

ይህ ወንጌል በምዕራፎች ብዛት የመጀመሪያው ወንጌል በመሆን 28 ምዕራፎች ዐቅርአል። በቁጥሮች ብዛት ደግሞ ሁለተኛ ወንጌል ሆኖ 1068 ቁጥሮችን አካትቶአል። የተጻፈው ከግርብ ወንጌል ቀጥሎ በ58 ዓ.ም አካባቢ ነው። የጌታን ትምህርት በሰፊው በግቅረብ ቀዳሚውን ሥፍራ ይዞአል። ከ1068 ቁጥሮች መካከል 644ቱ የጌታ ትምህርቶች ናቸው። ይኸም ከወንጌሉ 60% ግለት ነው። በዚህ አቀራረብ ከዮሐንስ ወንጌል ጋር ሲዛመድ ከሉቃስና ከማርቆስ ወንጌል ይለያል።

ወንጌሉን የጻፈው ለአይሁድ በመሆኑ ከ150 በላይ የብሉይ ኪዳን ጥቅሶችን አቅርቦአል። በዚህም የተነሣ ብሉይ ኪዳንን አብዝቶ በመጥቀስ ከሌሎቹ ወንጌሎች ይበልጣል። ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ቀድሞ በነቢያት የተነገረለት መሲሕ መሆኑን ለማስረገጥ ሲል አንድን ታሪክ ከጻፈ በኋላ «በዚህም...ተብሎ የተነገረው (በነቢይ የተጻፈው) ተፈጻሚ» ብሎ ይመሰክራል።

ሐዋርያው ትዳሱ ግቴዎስ ትውፊትን በብዛት የተጠቀመ ሐዋርያ ነው።

ግቴዎስ ወንጌሉን ስለ ጻፈበት ዳገድ ሦስት ዓይነት ሃሳብ ቀርቧል።

1. በዕብራይስጥ፡- የቤተ ክርስቲያናችንን ሊቃውንት ዉምር ብዙ ምሁራን የተሰማሙት ትዳሱ ግቴዎስ ወንጌሉን በዕብራይስጥ ዳገድ ጻፈው በሚለው ሃሳብ ነው⁷⁰ ነገር ግን እስካሁን ድረስ የዕብራይስጡ ዋና ቅጂ (original copy) አልተገኘም።

2. በአራማይክ፡- ፓሪያስ የተባለው አባት በ2ኛው መ/ክ/ዘመን እንደገለጠው ሐዋርያው ትዳሱ ግቴዎስ አስቀድሞ የጌታችንን ትምህርቶችን በአራማይክ ዳገድ ሉጂያ (logia) በተባለ መጽሐፍ ሰብስቦት ነበር።⁷¹ በኋላም ወንጌሉን ሲጽፍ የጌታን ትምህርቶች የገለበጠው ከዚህ መጽሐፍ ነው።

70 ገደለ ሐዋርያት፤ ገጽ 101

71 ሉጂያ ግለት፡- ታላት (The Sayings) ግለት ነው።

አራማይክ ከዕብራይስጥ ዘዩዎች (dialects) አንዱ ሲሆን በመጀመሪያው መ/ክ/ዘመን አካባቢ የመካከለኛው ምሥራቅ (በተለይም በፍልስጥኤም ምድር) ዋና ቋንቋ (lingua franca) ነበረ። ጌታም ወንጌሉን የሰበከው በአራማይክ ቋንቋ በመሆኑ ማቴዎስ የወንጌሉን መነሻ ረቂቅ በዚህ ቋንቋ ጽፎታል። በወንጌሉ ግን እጅግ በጣም ጥቂት ቃላትን (ለምሳሌ ኤሉሄ ኤሉሄ ሳማ ሰበቅታኒ። ማቴ.27:46) ብቻ ከመጠቀሙ በቀር የአራማይክ ቃላት ተተርጉመው ቀርበዋል እንጂ አጻጻፉ አራማይክን አልተከተለም።

3. በግሪክ፡- አብዛኞቹ ጥንታውያን ቅጂዎች የሚገኙት በግሪክ ቋንቋ በመሆኑ በግሪክ ቋንቋ ተጻፈ የሚል ሃሳብ አለ። ጥንታውያን አበው (Apologists) የማቴዎስን ወንጌል ሲጠቅሱ የተጠቀሙትም የግሪኩን ነው። በቤተ ክርስቲያናችን ትውፊት መሠረት ግን የማቴዎስን ወንጌል ወደ ግሪክ (ፅርዕ) የተረገመው የሐንስ ወንጌላዊ ነው።⁷²

የማቴዎስ ወንጌል ከማርቆስ ወንጌል በኋላ በሁለተኛነት ተጽፎ እያለ የመጀመሪያውን ተርታ ያገኘበት ዋናው ምክንያት አቀራረቡ ለብሉይ ኪዳንና ለሐዲስ ኪዳን ድልድይ ስለሆነና የብሉይ ትንቢትና ምሳሌ በሐዲስ ኪዳን መፈጸሙን ስለሚያሳይ ነው። ወንጌሉን የጻፈው በምድረ ይሁዳ ተቀምጦ እንደሆነ ይነገራል።⁷³

9. ሐዋርያው ቅዱስ ያዕቆብ (ወልደ እልፍዮስ)

በመጽሐፍ ቅዱስ የሐዋርያት ዝርዝር ላይ በአራቱም በታ የዘጠነኛነት ሥፍራን ይዞአል። በሐዲስ ኪዳን ውስጥ የጌታ ወንድም፣ ወልደ እልፍዮስ፣ ታናሹ ያዕቆብ እየተባለ ተጠርቷል።⁷⁴ ጸሎት ወዳድ በመሆኑ ለብዙ ሰዓታት መቆም ስለሚያበዛ እግሩ ያብጥበት ነበር። በዚህም የተነሣ እንደ አሥራ አንዱ ሐዋርያት ተዘዋውሮ ለማስተማር ባለመቻሉ የኢየሩሳሌም ኤጲስ ቆጶስ በመሆን ተሾመ።⁷⁵

72 ትርጓሜ ወንጌል የማቴዎስ ወንጌል፣ ሙቅድያ፣ ትንሣኤ 131/81፣ ገጽ 18።
73 ELkraza, Vol.1, No.9. Sept.p.15
74 «ያዕቆቦች» የሚለውን ርዕስ ተመልከት
75 ገድለ ሐዋርያት፣ ገጽ 78

በ50 ዓ.ም አካባቢ በኢየሩሳሌም የተደረገችውን ሲኖዶስ በሊቀ መንበርነት የመራውም እርሱ ነው። የሐዋ.15+13። በኢየሩሳሌም መንበር A28 ዓመታት ያህል አገልግሏል።

በኢየሩሳሌም ከተማ ቴርዮብስጣ የተባለች ደግሴት ትኖር ነበር። ባልዋ አማንዮስ የሚባል ከአይሁድ ምሁራን ወገን የነበረ ሰው ነው። 20 ዓመት በትዳር ሲኖሩ ልጅ አልነበራቸውም። አንድ ቀን የቅዱስ ያዕቆብን ዝና ሰማችና ወደእርሱ መጥታ «እባክህ እግዚአብሔር ልጅ እንዲሰጠኝ ጸልይልኝ» ብላ ለመነሳታ «ቅዱስ ያዕቆብም «አይዘኸ አትዘኝ! እመኝ እንጂ ይደረግልኛል» ብሎ አጽናንቶ ወደ ቤቷ ሰደዳት።

ቅዱስ ያዕቆብ ይህን በነገራት በዓመቱ ወንድ ልጅ ስለወለደች ወደ ቅዱስ ያዕቆብ ዘንድ ወስዳ አስባረከችው። ስትመለስም የሆነውን ሁሉ ለባልዋ አጫወተችው። እርሱ ግን እጅግ ስለተበላጠ (የክርስቲያናት ኃይል እየጠነከረ ከሄደማ ያሠጋናል) የሚል ሃሳብ ስለተቀረፀበት ለወቅቱ የኢየሩሳሌም ሊቀ ካህናት ለሐናንያ ነግሮ አይሁድን በማሳመፅ ምክንያት ፈጥረው ያዕቆብን አወሩት።⁷⁶

ሊቀ ካህናቱ አይሁድን በቤተ መቅደሱ ዙርያ ከሰበሰበ በኋላ ቅዱስ ያዕቆብን ወደ መቅደሱ ጫፍ አውጥቶ (በዚህ ሕዝብ ፊት ክርስቶስን ክደህ አስተምር) ሲል አዘዘው። ዜና አይሁድን የጻፈው የሴፍ ወልደ ኩርዮን እንደገለጠው ቅዱስ ያዕቆብ ጌታን በመከድ ፈንታ ስለ ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ መመስከሩን ቀጠለ። በዚህ የተናደዱት የአይሁድ አለቆች ያዕቆብን ከቤተ መቅደሱ ጫፍ ወረወሩት። ከዚያም በሥር የተሰባሰቡት አይሁድ በድንጋይ ደብድበው ገደሉት። ይህም እንደ የሴፍ ወልደኩርዮን ዘገባ የካቲት 10 ቀን 62 ዓ.ም ነው።⁷⁷

ከየሴፍ ወልደ ኩርዮን በኋላ 100 ዓመት ቆይቶ ወደ ክርስቲና የተመለሰው ሄገስጶስም (Hegesippus) ይህንኑ ታሪክ ከተረከ በኋላ (ቅዱስ ያዕቆብን ሊወረወሩት ሲዘጋጁ (ሥጋዬን ወርውሩት፣ ነፍሴን ግን ክርስቶስ እጆቼን ዘርግቶ ይቀበላታል) ማለቱን ገልጦአል።⁷⁸

76 ገድለ ሐዋርያት፣ ገጽ 73-82
77 ተከለ ጻድቅ መኩሪያ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ፣ 2ኛ መጽሐፍ ገጽ 169።
78 ትንሣኤ 65/75፣ ገጽ 10-11

የያዕቆብ መልእክት

ሐዋርያው ቅዱስ ያዕቆብ ከ35 ዓ.ም የቅዱስ ለስጢፋኖስ ሞት ጀምሮ በሚደርሰው የክርስቲያኖች መከራ የተነሣ በየሀገሩ ለተበተኑ ከይሁዲነት ለተመለሱ ክርስቲያኖች መጽናኛ ይሆናቸው ዘንድ መልእክቱን በ50 ዓ.ም አካባቢ ጽፎላቸዋል።⁷⁹

የያዕቆብ መልእክት (የምክር መልእክት)፤ (አባታዊ መልእክት) በመባል ይጠራል። ክርስቲያኖች በኦርቶዶክስ በውስጥና በውጭ የሚያጋጥሟቸውን ነገሮች እያነሣ የሚመክር አባት ነው። ስለ ሕይወት፣ ስለረዳት፣ ስለ ሃይማኖት፣ ስለ ምግባር፣ ስለ ንግግር፣ ስለ ጸሎት፣ እርስ በርስ ስለ መረዳዳት፣ የወደቁትን ስለግንግት ወዘተ. ያልመከረው ምክር የለም።

መልእክቱ በጠቅላላ ወደ 28 የሚጠጉ ነጥቦችን የያዘች ናት። ከ13 ጊዜ በላይ (ወንድሞቼ ሆይ) እያለ በትህትና ይጽፋልና (የፍቅርና የትህትና መልእክት) በመባልም ትጠራለች።

10. ሐዋርያው ቅዱስ ታዲሎስ⁸⁰

ሐዋርያው ታዲሎስ በሐዋርያት ዝርዝር፣ በግብፃውያን የግርቆስ ወንጌሎች ታዲሎስ (ልብድየስ) ብለው ሲጠሩት፤ ሉቃስ ደግሞ በወንጌሉ የያዕቆብ ይሁዳ፣ በሐዋርያት ሥራ ደግሞ (የያዕቆብ ልጅ ይሁዳ) ይለዋል። የጌታችን ወንድሞች ከተባሉት መካከል አንዱ ነው። በአራቱም የሐዋርያት ዝርዝር የአሥረኛ ቦታ ይዞ ይገኛል።

በቤተ ክርስቲያን ትውፊት መሠረት የታዲሎስ ሀገረ ሰብከቱ ሶርያ ነው። ከኢየሩሳሌም 150 ኪ.ሜ ርቀት ላይ። ቅዱስ ዴፕሮስ ለሐዋርያት እንደ አባት የሚታይ በመሆኑ ታዲሎስን ወደ ሀገረ ሰብከቱ ለማድረስ አብርት ተጉዞ ዝበር። በከተማዋ አጠገብ ሲደርሱም አንድ ሽግግሌ ሲያርሱ አገኙቸውና ቅዱስ ዴፕሮስ ጠጋ ብሎ

⁷⁹ የመጽሐፍ ቅዱስ መጻሕፍት ምዕራባዊ ገጽ 206

⁸⁰ ሐዋርያው ታዲሎስ ከሰባ ሁለት እርዳታ ወገን ከወገው ታዲሎስ ይለያል። የታዲሎስ ረድአ ከሞ ባዙ ጊዜ ይተለያዩ ጽሑፎች ላይ ከሐዋርያው ታዲሎስ ጋር ሲያታታ ይታያል። ታዲሎስ ረድአ የሐዋርያው ተግባር ደቀ መዝሙር የሆነ፤ አብጋርን የረወሰ፤ የሶርያ ቤተ ክርስቲያንን የጠበቀ፤ በሌላ ስሙ አላይ እየተባለ የሚጠራው ነው። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ገጽ 117።

(New Inter. Dictionary of Christian Church, p.12)

(እባክዎ የምንበላው ነገር ይስጡ??) በግለት ጠየቃቸው። እኒያም ሽግግሌ ደግ ስለነበሩ። (ከቤቱ እስካመጣላችሁ ድረስ በርዌን ጠብቁልኝ) ብለው ወደ መንደር ገቡ።

ሁለቱ ሐዋርያት የገበሬውን ደገነት ተመልክተው ታዲሎስ ጠምዶ ሲያርስ ቅዱስ ዴፕሮስ መዝራት ጀመረ።

ታዲሎስ ቀነተ ከመ ይሕርስ ገራህተ

ወዲፕሮስ ዘርዐ ጃ አትልምተ

በቁለ ሶቤሃ ወረረየ ሰዊተ

ሰበአ ሀገር አገከሩ እስመርእዩ ዘንተ

እንዳለው ባለቅኔው የተዘራው አህል በአንድ ቀን በትሎ፣ አሸተ ገበሬው ምግብ ይዞ ሲመለስ ጠበቀው። ይህን ታላት ተአምር የተመለከተው ገበሬ ባየው ነገር ሁሉ እየተደነቀ ሁለቱን ሐዋርያት (እናንተ ከሰማይ የወረዳችሁ አግልክት ናችሁን?) ብሎ ጠየቃቸው። እነርሱም የመጡበትን ምክንያትና ሀገር አስረዱት። ወንጌልንም ሰበኩለት።

ገበሬው በአድናቆት እሸቱን ታቅሮ ለሚስቱ ሊያሳይ ወደ ቤቱ ርጠ። የከተማዋ ሰዎችም ነገሩ ገርሞቸው ከበቡት። እርሱም ያየውንና የሰማውን ሁሉ ተረክላቸው።

ከዚህ በኋላ ቅዱስ ዴፕሮስ ወደ ኢየሩሳሌም ተመለሰ። የከተማዋ መኪንንትም ነገሩን በሰሙ ጊዜ፡- (ይህ ከአሥራ ሁለቱ አስግተኞች ወገን ሳይሆን አይቀርምና ወደ ከተማችን እንዳይገባ ምን እናድርግ) ተባባሉ። ከመካከላቸውም አንዱ «እነዚህ አሥራ ሁለቱ አስግተኞች ዝሙትን ይፀዩሉና ዘግዊት ሴት በከተማችን በር እናቁም» ብሎ ስለመከራቸው በከተማቸው መግቢያ በር ላይ የታወቀች ዘግዊት ራቁትዋን አድርገው አቆሙዋት።

ሐዋርያው ታዲሎስ ገጠር ገጠሩን ሲያስትምር ውሎ ወደ ግታ ወደ ከተማዋ ሲመጣ ያቺን ዘግዊት ሴት በከተማው በር ቆግ አያት። የምታደርገው ሁሉ የሚያጸይፍ ነበር። ያን ጊዜ ወደ እግዚአብሔር ጸለየ። በዚህ ሰዓት ወደ አየር ውጥታ በነጥሰ አውታር ተገጠለጠለች። የሀገሩም ሰዎች በሚያዩት ነገር እስኪገረሙ ድረስ ትሙህ ነበር። እርሱም ወደ ከተማዋ ገብቶ ወንጌልን መስበኩን ቀጠለ። ያችንም

ሴት ከተንጠለጠለችበት አውርዶ አሳምኖ በማጥመቅ በቤትዋ የክርስቲያኖችን ጉባዔ መሥርቷል።

በከተማዋ ውስጥ እያስተማረ ለአያሌ ቀናት ሰነበተ። አንድ ቀን (ባለጸጋ መንግሥት ሰማያት ከሚገባ ግመል በመርፈው ቀዳዳ ብታልፍ ይቀላል) እያለ ሲያስተምር አንድ ባለጸጋ ሰማኛ በአጠገቡ ወደሚያልፉት የግመል ነጋድያን እያመለከተ፡- (አስቲ የተናገርከውን አድርገህ አሳየኝ) በማለት ጠየቀው። ሐዋርያው ታዲዎስም አንድ ብረት አንጣሪ ክርስቲያን ወዳጅ ነበረውና መርፈው ሠርቶ እንዲያመጣለት ላከበት። ያም ወዳጁ የጠቀመው መስለት ቀዳዳውን አሸፍኖ ሰጠው። ታዲዎስ ግን ቀዳዳው እንደ ሌላው መርፈው እንዲሆን አስደርጎ፤ ስሙ እግዚአብሔርን ጠርቶ (ላሙን ሁሉ ይቻላል) ነውና ግመሏን በመርፈው ቀዳዳ አሸልኮ አሳየው።

በዚህም የተነሣ በዙሪያው የነበሩት ሁሉ በትምህርቱ አመኑ። ሐዋርያው ቅዱስ ታዲዎስ ከሶርያ በኋላ በፕሮጀያ አውራጃዎች ሲያስተምር ቆይቶ ሐምሌ 2 ቀን በሰማዕትነት ዐርፎአል።⁸¹

አስቀድመን በሐዋርያው ተማስ ታሪክ እንዳየነው ኤዲሳ (ዑር) በቶማስ ደቀ መዝሙር በታዲዎስ (አዳይ) (ከሰባ ሁለቱ አድድሶት ወንን በሆነው) ስብከትና በንጉሥ አብጋር ዑካማ ጥረት ያመነች ከተማ በመሆንዋ ሐዋርያው ታዲዎስ በዚህች ሀገር ሰብኮ ቢሆን ኖሮ መልካም አቀባበል በጠበቀው ነበር።

ስለዚህም ሐዋርያው ታዲዎስ የሰበከው በኤዲሳ ነው ሊማለት ያስችግራል። ምናልባት ከተማዋ ታዋቂ የንጉሥ መናገሻ በመሆንዋ አካባቢው (ግዛቷ) በሙሉ በሰሜን ተጠርቶ ሊሆን ይችላል። ለምሳሌ አንዳንድ ጊዜ የእሥራኤልን ምድር ኢየሩሳሌም እንደምንለው ማለት ነው።

ሐዋርያው ታዲዎስ በፕሮጀያ በሰፊው ማስተማሩንና በሰማዕትነት ያረፈውም በዚያ መሆኑን የቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት ተሰማምተውበታል።⁸²

የሐዋርያው የይሁዳ (ታዲዎስ) መልእክት

መልእክቱ የተጻፈው ከሐዋርያው ከቅዱስ ጴጥሮስ መልእክታት በኋላ መሆኑን ሐዋርያው ከቅዱስ ጴጥሮስ መልእክት መጥቀሱ ያመለክታል። 2ኢፕ.3፡2። በመሆኑም በ65 ዓ.ም አካባቢ መጻፍዋ ይነገራል።

ሐዋርያው ይሁዳ (ታዲዎስ) መልእክቱን የጻፈው በገናስቲኮች ትምህርት ግራ ተጋብተው ለነበሩ የታናሺ እስያና የመካከለኛው ምሥራቅ ክርስቲያኖች ነው።

መልእክቱን ሲጽፍ የሙሴን ገድል ከሚናገረው መጽሐፍ (ዜና ሙሴ) (The assumption of Moses) መጥቀሱ ሐዋርያት ለአዋልድ መጽሐፍት ይሰጡት የነበረውን ክብር ይገልጻል። በተጨማሪ ደግሞ ከመጽሐፈ ሄናክ ጠቅሶ ጽፎአልና የመጽሐፍ ቅዱስ ቁጥር 66 ብቻ አለመሆኑን ያስርዳል።

11. ሐዋርያው ስምዖን (ቀነናዊ)

ሐዋርያው ስምዖን ከአራቱ የመጽሐፍ ቅዱስ የሐዋርያት ዝርዝሮች መካከል ማቴዎስና ማርቆስ በአሥራ አንደኛው ሥፍራ ሲያስቀምጡት ሐዋርያው ቅዱስ ሉቃስ ደግሞ በወንጌሉና በሐዋርያት ሥራ በአሥረኛ ቦታ አስፍርታል።

የሐዋርያው ስምዖን ሌላው ስሙ ናትናኤል ነው። ስምዖን የመጀመሪያ ስሙ ሲሆን ናትናኤል ብሎ የሰየመው ጌታ ነው። ትርጉሙም (የእግዚአብሔር ስጦታ) ማለት ነው። የተወለደው በናዝሬት ቃና ዘገሊሳ ሲሆን ነገዱ ከብንያም ነው። የትውልድ ዘመኑ ጌታችን በተወለደበት ዘመን አካባቢ ነው። ምክንያቱም ሄሮድስ የቤተ ልሔም ሕፃናትን በሚያስፈጅበት ጊዜ እናቱ ከበለስ ሥር ደብቃ አትርፋለች። ጌታም ፊልጶስ ናትናኤልን ሲጠራው (ፊልጶስ ሳይጠራህ ከበለስ ሥር ሳለህ ዐውቅኻለሁ) ያለው ለዚህ ነው።

ቅዱስ አውግስጢኖስ ደግሞ ናትናኤልን (ምሁረ አሪት ነበረ) ይለዋል። ምክንያቱም ፊልጶስ ሲጠራው (ከናዝሬት መልካም ነገር አይወጣም) በማለት የነቢያትን ቃል የጠቀሰው የመጻሕፍትን ቃል በማወቁ ነበርና። ዮሐ.1፡44-52።

81 ስንከግር ሐምሌ 21 ገድለ ሐዋርያት፤ 1ኛ 251-254፤ ትንግሌ 104/781፤ 1ኛ 6።

82 Dictionary of Saints p.206, Oxford Christian Dictionary, New Catholic Encyclopedia, p.16-17.

ስምያን (ናትናኤል) የቀነናውያን ቡድን አባል ለመሆን የበቃው በዚህ ለአራት ሕግ በነበረው ቅንዓት ሳይሆን አይቀርም። ይህ ቡድን በወቅቱ በሮማውያን ላይ ዐምፀው ለተነሡት አይሁድ የተሰጠ (ከነነዓን) ከሚለው የአራማይክ ቃል የተገኘ ስም ሲሆን ትርጉሙም ተናተኛ ግለት ነው። እነዚህ ቀነናውያን ለአራት አምነትና ለሀገረ አይሁድ ቀናዕያን የሆኑና ሮማውያንን ክርስታቸው ለማስወጣት ውስጥ ለውስጥ ይንቀሳቀሱ የነበሩ ናቸው። ስምያን የነዚህ አባል ስለነበር ቀነናዊ እየተባለ ይጠራል።

ስምያን ሐዋርያው በሶርያ፣ በባቢሎን በግብፅ⁸³ እና ኑቢያ አስትምርካል። ብዙ ዘመኑን ያሳለፈውም በዚህ በሰሜን አፍሪካ በማስተማር ነው። በመጨረሻም በግብፅ ሲያስተምር ሕዝቡ በትምህርቱ አምነው በመብዛታቸው አረማውያኑ ስለተነበት ሁከት አስነሥተው (የማንፈልገውን ሃይማኖት ተቀበሉ ይለናል) በማለት ለግብፁ ንጉሥ እንድርያናስ ከሰሱት ንጉሡም በሠራዊቱ አስይዞ በማስመጣት ሐምሌ አሥር ቀን በሠይፍ አስገድሎታል።⁸⁴

12. ሐዋርያው ቅዱስ ማትያስ

ሐዋርያው ቅዱስ ማትያስ ጌታን አሳልፎ በመሸጡ ከብሩን ባቃለለውና በኋላም በገዛ እጁ ታንቆ በሞተው በአስቆርቱ ይሁዳ ምትክ የተሾመ ሐዋርያ ነው። የሐዋ. 1፡15-26። አስቀድሞ ቁጥሩ ከሰባ ሁለቱ አርድእት እንደነበር የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ አወሳብዮስ መስክሮአል።⁸⁵ ሐዋርያው ቅዱስ ኢፐርስ (ከዮሐንስ ጥምቀት ጀምሮ ከእኛ ዘንድ እስካረገበት ድረስ፣ ጌታ ኢየሱስ በኛ መካከል በገባበትና በወጣበት ዘመን ሁሉ ከእኛ ጋር አብረው ከነበሩት ሰዎች፣ ከእነዚህ አንዱ ከእኛ ጋር የትንሣኤው ምሥክር ይሆን ዘንድ ይገባል።» የሐዋ. 1፡21-22። ብሎ የተናገረውም ለዚህ ነበር።

በገድለ ሐዋርያት እንደተገለጠው ማትያስ ይሰብክበት ዘንድ ዕጣ የደረሰው (በላዕተ ሰብእ) የሚባሉ ሰዎች ወደሚኖሩበት ሀገር ነው። ይህ ሀገር ምናልባት በእስኩቴስ (ሩሲያ) ሳይኖር አይቀርም።

ምክንያቱም አውሳብዮስ በቤተ ክርስቲያን ታሪክ መጽሐፉ ይህ ቦታ በጥንቱ ዓለም አጠራር በሮባሮስ ይባል የነበረው መሆኑን ሲገልጥ⁸⁶ ዜና አይሁድን የጻፈው የሴፍ ወልደ ኩርዮን ደግሞ የበርባሮስ (ስኩቴስ) ሰዎች በዚያ ዘመን ጨካኞችና ከአራዊት ያልተሻሉ አረመኔዎች እንደነበሩ ገልጦአል።⁸⁷

ማትያስ በዚህ ሀገር ሲያስተምር እነዚህ ሰዎች ያዙትና ዓይኑን አውጥተው እንደ እንስሳ ሣር ያበሉት ጀመር። ምክንያቱም የዚህ ሀገር ሰዎች ሰውን ከመብላታቸው በፊት ዓይኑን አጥፍተው ለ40 ቀናት ያህል ሣር ማብላት ለማዳቸው ስለነበር ነው።

ሐዋርያው ማትያስ ለ40 ቀናት በእሥር ቤት ተቀመጠ። እግዚአብሔር ጽናቱን ስለሰጠው። ያቀረቡለትን ሣር ሳይበላ በጾም አሳለፈው። በዐርባኛውም ቀን ማትያስ ሣሩን ከፈቱ ከምሮ ሲዘምር እንድርያስ ከእግዚአብሔር ተልኮ በተዘጋው በር ገባ። በደስታና በፍፍት ሰላምታ ከተሰጣቸው በኋላ (እንደ በጉች በተኩላዎች መካከል እልካችኋለሁ የሚለው ቃል ዛሬ በአንተ ተፈጻመ) ሲል የጌታን ቃል አስታወሰው። ከእሥር ቤትም ይዞት ወጣ። አብረውት በዚያው ታሥረው የነበሩ 123 ሰዎችም ወጡ።

ይህንን ተአምር ያዩት የሀገሪቱ ሰዎች በትምህርቱ አምነው ተጠመቁ። እነዚህ ሰዎችም መጽሐፍ ጽፎ እንደሰጣቸው እነ ቀሌምንጦስ ዘእስክንድርያ መስከረዋል።

ከአንተ በፊት የነበሩ ነገሮችን እድገት ተጨማሪ ዕውቀት ለማግኘት ይህን የመጀመሪያ መሠረት አድርግ።

ቀሌምንጦስ

እንዲሁም ከአዋልድ ወገን ከሚመደበው የማትያስ መጽሐፍ (ከሥጋ ጋር መታገል፣ ለሥጋዊ ምኞትም ድል አለመሆን ይገባል) የሚለው ቃል ተገኘ ተብሎ በጥንት ጸሐፍት ተጠቅሶአል።⁸⁸

ቅዱስ ማትያስ ከዚህ በኋላ ደግሰቆ ገብቶ ስብከተ ወንጌሉን ቀጥሏል። የደግሰቆ ሰዎች ግን አስቅድመው ከኢየሩሳሌም ወደ

83 The See of St. Mark and The School of Alexandria, p. 9
84 ለንክላር፣ ሐምሌ 10
85 Eusebius: 1:13:3

86 ወደ ከግሁ 3፡1
87 Josephus, Against Apian, p. 237
88 የሐላስ ኪላን ለዋልድ፣ ገጽ 12-13።

ከተማዋ በገቡት አይሁድና በአረማውያንም ቅስቀሳ ተቃዋሚዎች ተነሥተው በብረት አልጋ በማስተኛት ከሥሩ ለሰባት ቀናት ያህል እሳት ለቀቁበት። በሰባተኛው ቀን ሲመለሱ እንዳች ጉዳት ሳይደርስበት በማገኘታቸው በትምህርቱ አምነው ተጠምቀዋል። በመጨረሻም በሀገረ ይሁዳ ሲያስተምር ከኖረ በኋላ ፈላጊን በተባለች ቦታ ሸምገሎ ዕድሜም ጠግቦ ዐርፎአል።

በዓለ ዕረፍቱም መጋቢት 8 ቀን ይከበራል።⁸⁹

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ

ከልደቱ እስከ ጥምቀቱ

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ዘሩ ከዕብራውያን፣ ከብንያም ነገድ ሲሆን የተወለደውም በጦርሌስ ከተማ ነው።⁹⁰ ጦርሌስ በንግድዋ የታወቀች የኪልቂያ ዋና ከተማ ናት። በከተማዋ እስከ አምስት መቶ ሺህ የሚገመቱ ከየሀገሩ የተሰባሰቡ ሕዝቦች ነበሩባት። ሮማውያን በሥራቸው ለሚተዳደሩት ሕዝቦች ሮማዊ ዜግነትን ይሰጡ ስለነበር፣ የቅዱስ ጳውሎስ አባት በዚግነት ሮማዊ ነበር። ይህም ለቅዱስ ጳውሎስ ተላልፎለታል።

ቅዱስ ጳውሎስ በ15 ዓመት ዕድሜው ወደ ትውልድ ሀገሩ በመመለስ በኢየሩሳሌም ከነበረው የታወቀው የገማልያል ትምህርት ቤት ገባ።⁹¹ በዚያም የአይሁድን ሕግና ሥርዓት እየተማረ እስከ 30 ዓመቱ ቆየ። ገማልያል ፈሪሳዊ ስለነበር ጳውሎስም ይህን ተቀብሎታል። በ30 ዓመቱ የአይሁድ ሸንጉ (ሳን ሽርይን) አካል ሆኖ ተቆጠረ።⁹²

ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በሚያስተምርበት ዘመን ቅዱስ ጳውሎስ በኢየሩሳሌም ስለነበረ ሁኔታዎቹን ሁሉ ያውቃል። ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በአይሁድ ሸንጉ አባልነት ለሁለት ዓመታት በሠራበት ወቅት ለኦሪታዊ እምነቱ ቀናተኛ ፈሪሳዊ

በመሆኑ ክርስቲያኖችን በማናቸውም አጋጣሚ ይቃወም ነበር። እንዲያውም ሊቀዲያቆናት እስጢፋኖስ በማስተማሩ ምክንያት ተከሶ ለአይሁድ ሸንጉ በቀረበ ጊዜ የተከራከረው እርሱ ነበር። በድንጋይ ተወግሮ በሰማዕትነት ሲያርፍም የወጋሪዎችን ልብስ ይጠብቅ የነበረው እርሱ ነው። ቅዱስ አውግስጢኖስ (በእስጢፋኖስ ጸሎት፣ ቤተ ክርስቲያን የጠፋውን ጳውሎስን አገኘች)። በማለት ተናግሯል።

በ32 ዓመት ዕድሜው ከኢየሩሳሌም 223 ኪ.ሜ ርቀት በስተሰሜን በኩል በምትገኘው የደማስቆ ከተማ ብዙ ክርስቲያኖች መኖራቸውን ሲሰማ ወደ ሊቀ ካህናት ቀርቦ ክርስቲያኖችን ለማጥፋት የሚያስችለውን የፈቃድ ደብዳቤ አገኘ። ከዚህ በኋላ ጭፍሮችን አስከትሎ ወደ ደማስቆ እመራ። ሐዋርያው ጳውሎስ ወደ ከተማዋ ለመድረስ ጥቂት ሲቀረው ነበር ከሰማይ የወረደው ብርሃን አካባቢውን ያለበሰውና (ሳውል ሳውል ለምን ታሳድደኛለህ?) የሚለውን ድምፅ የሰማው። ሐዋርያው ጳውሎስም (ጌታ ሆይ ማን ነህ?) ብሎ ጠየቀ። (አንተ

የምታሳድደኝ እኔ የናዝሬቱ ኢየሱስ ነኝ። የመውጊያውን ብረት ብትቃወም ለአንተ ይብስብኻል) ሲል መድኃኒታችን ተናገረው። ያን ጊዜም በወደቀበት ሆኖ እየተንቀጠቀጠ (ጌታ ሆይ ምን አደርግ ዘንድ ትወዳለህ?) ሲል ጠየቀ። ከዚህ በኋላ ተነሥቶ ወደ ደማስቆ እንዲገባ ተነገረው። የሐዋ.9፡1።

የሐዋርያው ዓይኖች ለማየት አልቻሉም። እየተመራ ወደ ደማስቆ ገባ። ለሦስት ቀናት ያህልም እህል ሳይቀምስ ቆየ። በዚያች ዕለት እግዚአብሔር አምላክ በደማስቆ ለሚገኘው እና ሐናንያ ለተባለው አባት በራእይ ተገለጠለት። ቅዱስ ጳውሎስም ያለበትን አድራሻ ነገረውና ሄዶ እንዲያጠምቀው አዘዘው። ሐናንያ አስቀድሞ የቅዱስ ጳውሎስን ማንነት ያውቃል። አብዛኞቹ በደማስቆ የሚገኙት ክርስቲያኖች ከኢየሩሳሌም በስደት የመጡ ናቸው።⁹³ ያን ስደት ያስነሣው ደግሞ በቅዱስ እስጢፋኖስ ላይ የደረሰው መከራ ነው። በዚህ የቅዱስ እስጢፋኖስ ሰማዕትነት ደግሞ ዋናው ተዋናይ ሐዋርያው ጳውሎስ ነበር።

⁸⁹ ትንሣኤ 66/75፣ ገጽ 8።

⁹⁰ ዜና ሐዋርያት፣ ገጽ 322

⁹¹ ትንሣኤ ቁ. 96/78፣ ገጽ 15-16

⁹² ዜና ሐዋርያት፣ ገጽ 322

⁹³ Wors. II, 20.2; VII, VIII 7

ይህን የሚያውቀው ሐናንያ በቅድሚያ ከእግዚአብሔር ጋር መከራከር ጀምሮ ነበር። እግዚአብሔር አያውቀው ይመስል ስለ ቅዱስ ጳውሎስ ግስረዳት ጀመረ። በመጨረሻ ገን (ይህ በአሕዛብም በነገሥታትም በእሥራኤልም ልጆች ፊት ስሜን ይሸከም ዘንድ ለእኔ የተመረጠ ዕቃ ነውና ሂድ! ስለ ስሜ ስንት መከራ ሊቀበል እንዲያስፈልገው እኔ አመለክተዋለሁና) በግለት እግዚአብሔር ሐናንያን ላከው።

ሐናንያ ቅዱስ ጳውሎስን ካጠመቀውና ካስተማረውም በኋላ ቅዱስ ጳውሎስ ወደ ዓረብ ሀገር መሄዱን ራሱ ተናግሮአል። ገላ.1+17⁹⁴

ለ3 ዓመታት በዓረቢያ በረሃ ከቆየ በኋላ ወደ ደግስቆ ከተማ ተመለሰ።⁹⁵ በዚያም በነበሩ አይሁድ መካከል በፊት ያሳድደው የነበረውን ኢየሱስ ክርስቶስን መስበክ ጀመረ። ከዚያ በፊት በፈረሳዊነቱና ለአይሁድ ሕግ በነበረው ቅንዓት የሚታወቀው ጳውሎስ ሃረ ወንጌል ሲሰብክ በግጥታቸው አይሁድ ተነሡበት። በዚህም የተነሣ የደግስቆ ክርስቲያኖች በቅርጫት አውርደው ወደ ኢየሩሳሌም ላኩት።

ቅዱስ ጳውሎስ ኢየሩሳሌም ሲደርስ የገጠመው ሁለት ችግር ነበር። በቅድሚያ አይሁድ ጳውሎስን እንደሚያውቁት እና እንደለመዱት ሆኖ ስላላገኙት ሊገድሉት ተነሡ። በሌላ በኩል ደግሞ ክርስቲያኖች የቅዱስ ጳውሎስን መመለስ ሊያምኑ አልቻሉም። በመጨረሻ ገን በርናባስ ወደ ሐዋርያት ዘንድ ወስዶ የጳውሎስን መመለስ በመተረክ እንዲያምኑት አደረጋቸው። ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በኢየሩሳሌም በድፍረት በግስተማሩ አይሁድ ስለተቃወሙት ከተማዋን ትቶ በቂሳርያ በኩል ወደ ትውልድ ሀገሩ ጠርሷል ተመለሰ።

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በጠርሷል ከተማ ለዘጠኝ ዓመታት ቆይቷል። ከኢየሩሳሌም ውጭ የአሕዛብ ከተማ በነበረችው በአንጾኪያ የክርስትና ሃይማኖት ተስፋፋ። ከኢየሩሳሌም የተሰደዱት

ክርስቲያኖች የአንጾኪያን ሕዝብ ተግተው በግስተማራቸው ዝናው እስከ ኢየሩሳሌም ደረሰ። በዚህም ምክንያት በኢየሩሳሌም የነበሩት አበው በርናባስን ወደ አንጾኪያ ላኩት። በርናባስ የግሪክ ቋንቋ ችሎታ ያለውን፣ ከማንኛውም ሰው ጋር መግባባት የሚችለውን፣ ደግሞም እግዚአብሔር ለአሕዛብ ሐዋርያ እንዲሆን የመረጠውን ቅዱስ ጳውሎስን ከጠርሷል በማምጣት በአንጾኪያ ሥራቸውን ጀመሩ።

በገላትያ መልእክቱ ምዕራፍ 2 ላይ ራሱ እንደገለጠው ከአሥራ አራት ዓመት በኋላ ወደ ኢየሩሳሌም ከአንጾኪያ ክርስቲያኖች የሰበሰበውን ርዳታ ይዞ ወጣ።⁹⁶ በዚህም በአይሁድና በአሕዛብ መካከል የነበረውን መለያየት ክርስትና አንድ እንዳደረገው አስመስክሮአል።

ጉዞዎቹ

የመጀመሪያው የቅዱስ ጳውሎስ ጉዞ

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ከኢየሩሳሌም ወደ አንጾኪያ ከተመለሰ በኋላ በልዑል እግዚአብሔር ጥሪ (የሐዋ.13+1-3) በአሕዛብ ሀገር ወንጌልን ለመስበክ ከበርናባስ ጋር ወጡ። በዚህ ጉዞአቸው በጠቅላላ ወደ 2000 ኪ.ሜ የሚደርስ መንገድ በእግር ተጉዟል። ይህም ጉዞ የተከናወነው በ46 ዓ.ም አካባቢ ነው። የተሸፈኑትም ሀገሮች ሲሊንውቂያ፣ ቆጵሮስ፣ ስላማና፣ ጳፋ፣ ጳርጌን፣ ገላትያ፣ ጽስድያ፣ ኢቆንዮን፣ ሊቃኦንያ፣ ልስጥራ፣ ደርቤን፣ ጽንፍልያ፣ አታልያ እና አንጾኪያ ናቸው።

ሁለተኛው የሐዋርያው የቅዱስ ጳውሎስ ጉዞ

ሁለተኛው ጉዞ የተከናወነው በ50 ዓ.ም ገደማ ነው። በመጀመሪያው ጉዞ ማርቆስ አብሮ ተጉዞ ነበር። ነገር ግን ጽንፍልያ ከተማ ሲደርስ እናቱ ስለናፈቀችው መመለስ በመፈለጉ በርናባስ ወደ ኢየሩሳሌም ይዞት መጣ። ስለዚህም በሁለተኛው ጉዞው ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ሲላስን ይዞ ወደ ኪልቂያ ሶርያ ሲጓዝ በርናባስ ደግሞ ማርቆስን እስከተሉ ወደ ቆጵሮስ ሄደ። በዚህ ጉዞው ቅዱስ ጳውሎስ እስከ ግሪክ ደርሶአል። የተጓዘባቸውና ያስተማረባቸው ከተሞችም፡-

⁹⁴ Coptic Orthodox Church, The Epistle of St Paul to Galatians, p.128
⁹⁵ ለዓቶቻችን ቅዱስ ጳውሎስ ሦስቱን ዓመት በዓረቢያ በረሃ በሱባኔ እንዳላለፈው ይተረጎማል።

⁹⁶ 9 ዓመት በጠርሷል 5 ዓመት በአንጾኪያ

ደርብያ! ልስጥራ! ፍርገያ! ገላትያ! ግሪስያ! ጢርአዳ!
ሳዋትራቂ! ናፑሊ! ፊልጵስፎስ! ተሰሎንቂ! በርያ! አቴና! ቆርን
ቶስ! አንክራኦስ! ኤፊሶን! ቂሳርያ! ኢየሩሳሌም እና አንጾኪያ
ናቸው። ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ የመንፈስ ልጁ ጢዋቴዎስን
ያገኘው በዚሁ ጉዞው በልስጥራ ከተማ ነው።

ሦስተኛው የቅዱስ ጳውሎስ ጉዞ

ይህ ጉዞ የተከናወነው በ54 ዓ.ም ሲሆን የተሸፈነትም ሀገሮች
የግዝተሉት ነበሩ።

ገላትያ! ፍርገያ! ኤፊሶን! መቄዶንያ! ፊልጵስፎስ! ቆርን
ቶስ! ጢርአዳ! አሶን! ግሊጢኒን! አንጠቀከሶ! ትርጊሊዩም!
መስጦ! ቆስ! ሩድ! ጳጥራ! ጢርስ! ጽቶልማይስ! ቂሳርያ!
ኢየሩሳሌም።

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ከልዩ ልዩ ሀገሮች ክርስቲያኖች
የሰበሰበውን ዕርዳታ ለኢየሩሳሌም ቤተ ክርስቲያን በመያዝ
ሦስተኛውን ጉዞ አጠናቅቆ ኢየሩሳሌም ገባ። ነገር ግን ኢየሩሳሌም
የገባበት ጊዜ የፋሲካ በዓል ስለነበር ከልዩ ልዩ ሀገሮች የተሰበሰቡ
አይሁድ በከተማዋ ነበሩ። እነዚህ በዝርዝር የግሩ አይሁድ
ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስን በየሀገራቸው ባትምህርቱ የተነሣ
ሲቃወሙት የነበሩ ናቸው።

እኒህ አይሁድ ቅዱስ ጳውሎስን በኢየሩሳሌም ሲያዩት ታላቅ
ተቃውሞ አነሡበት። ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስም ተቃውሞአቸውን
ለመግታት እንደ አይሁድ ሕግ በቤተ መቅደስ የመገኘት ሥርዓት
መፈጸም ጀመረ። ነገር ግን ከኤፊሶን የተከተለውን ጥርፈኞችን ወደ
መቅደስ ያስገባው ስለመሰላቸው ተቃውሞአቸው በረታ።
የሐዋ.22+29። ከተማውንም አወኩት! ይህ ነበር ቅዱስ ጳውሎስን
በ58 ዓ.ም ለርም እሥር የረፈው።⁹⁷ ከብዙ መከራና ስቃይ በኋላ
ታሥር ሮም ገባ። በዚያም በቂም እሥር ሆኖ ለሁለት ዓመታት

ያህል ወንጌልን ሰበከ። የሁለቱን ዓመት የቂም እሥር እንደጨረሰ
ወደ ኔርን ፍርድ ቤት ቀረበ። ይህም በ60ዎቹ ዓ.ም ነው። በፍርድ

⁹⁷ መጽሐፈ ለግን! ገጽ 29።

ቤቱ በተደረገው ምርመራ የሮሜን ሕግ የግቃወም ምንም ወንጀል
ሰላልተገኘበት በነፃ ተለቀቀ! ከዚህ በኋላ ነው ሐዋርያው ቅዱስ
ጳውሎስ አራተኛውንና የሐዋርያት ሥራ መጽሐፍ ያልመዘገበውን
ጉዞውን ያደረገው።

ይህ ጉዞው በመታሠሩ አገዘው ተከዘው የነበሩ ክርስቲያኖችን
ለማጽናናት የጀመራቸውን ሥራዎች ፍጻሜ ለማየት የተደረገ ጉዞ
ነው። በዚህም ጉዞው ኢየሩሳሌምን! ኤፊሶንን! ሎዶቅያን!
መቄዶንያን! ቀርጤስን! ጢርአዳን! ጽልማጥያን! እልዋሪቆን!
ኒቆጵልዮን! ብረንዲስን! ጉብኝቷል።⁹⁸ በዚህ የመጨረሻ የሰብከት
ጉዞው ለአራት ዓመታት ያህል ቆይቷል።

በመጨረሻ በ64 ዓ.ም ኔርን በጥጋቡ የሮማ ከተማ ስትቃጠል
ምን እንደምትመስል ማየት እፈልጋለሁ ብሎ አቃጠላት።⁹⁹ የሮም
ሕዝብ በከተማው መቃጠል በማዘኑና በማመፁ ነገሩን ሁሉ
በክርስቲያኖች ላይ አሳበበ። በዚህም የተነሣ ክርስቲያን የተባለ ሁሉ
መስደድ! መሠየፍ! መታረድ ዕጣ ፈገታው ሆነ። ሐዋርያው ቅዱስ
ጳውሎስም በኒቆጵልዮን ከተማ ሲያስተምር በ65 ዓ.ም ተይዞ ወደ
ወላጌ ገባ። ለሁለት ዓመት ከሰድስት ወር በጨለማ ቤት ታሥር ከቆየ
በኋላ በ74 ዓመት ዕድሜው¹⁰⁰ በሮማ ከተማ በአስትያ መንገድ¹⁰¹
አንገቱን ተሠይፎ በ67 ዓ.ም ሐምሌ አምስት ቀን በሰማዕትነት
ዐረፈ።

የሐዋርያው የቅዱስ ጳውሎስ መልእክታት

1. ወደ ሮሜ ሰዎች

ሮሜ ጥንት ሮም የትባል ነበር። በ730 ዓ.ም ኦሚቶር የግባል
ንጉሥ በሮም ነገሠ። ወራሽ ልጅ ስላልነበረው የሀገሩ ሰዎች (የእኅትህ
ልጅ ይወርስኻል) የግሏ ንግርት ነበራቸው። በኋላም እኅቱ
ሬያበልብያ መንታ ልጆችን መውለዱን ሲሰማ ንግርቱ ደረሰ ብሎ

⁹⁸ ዜና ሐዋርያት! ገጽ 320።

⁹⁹ የኢትዮጵያ ታሪክ 2ኛ መጽሐፍ! ገጽ 163

¹⁰⁰ ዜና ሐዋርያት! ገጽ 322

¹⁰¹ በ2ኛው መ/ዘ/ዘ የነበረው ጋይዮስ የተባለው ታሪክ ደፈረ ቅዱስ ጳውሎስ በአስትያ መንገድ
መሠየሩን ጽፏል። ትንሣኤ ቁ.104/78! ገጽ 9።

ፈራ። ላያቸው እፈልጋለሁ ብሎ ልጆቹን ካስመጣ በኋላ በቅርጫት አድርጎ በወታደሮች እጅ አስጣላቸው። ልጆቹንም አንድ ገበሬ ሲያለቅሱ አግኝቷቸው ወደ ቤቱ በመውሰድ ጦረኛ አድርጎ አሳደጋቸው።

እነዚህ ሁለት ልጆች ካደጉ በኋላ አሞሌዎስ የተባለውን ንጉሠ ሮም አቸንገረው ከተግዋን በመያዝ ነገሡባት። በኋላ ገን ሮሙለስ የተባለው ወንድሙ ሮግኖስን ገድሎ ብቻውን በመንገሥ ከተግዋን ሮግ ብሎ በስሙ ጠራት።

ከጌታችን ልደት በፊት 61 ዓመት አስቀድሞ ፓምፔ የተባለው ሮማዊ የሶርያ ገዥ በደግሰቆ በኩል አልፎ ከአይሁድ ጋር በመዋጋት ኢየሩሳሌምን ከያዘ በኋላ አይሁድን ግርኩ ወደ ሮሜ ስለወሰነ ዳቸው¹⁰² ከሮግ ነዋሪዎች መካከል ብዙ አይሁድ ይገኙ ነበር።

ቅዱስ ጳውሎስ በ52 ዓ.ም ከአቲና ወጥቶ ወደ ቆርንቱስ በሄደ ጊዜ በቀላውዴዎስ ቂሣር አዋጅ ከሮሜ ተሰደው የመጡ አቂላንና ግሊቱ ጽርስቅላን አገኙ። ከእነርሱም ጋር አንድ ዓመት ከሰድስት ወር ያህል ቆዩ። አቂላና ጽርስቅላ በሮሜ ስለግገኙ ክርስቲያኖች ለቅዱስ ጳውሎስ ነገሩት። እነዚህ የሮም ክርስቲያኖች በበዓል ሃምሳ በቅዱስ ዴፕሮስ ስብከት ያመኑና (የሐዋ.2+10)። በላዩ ልዩ ምክንያት ወደ ሮሜ በገቡ ክርስቲያኖች የተሰበኩ ናቸው። የሮሜ ቤተክርስቲያን ምእመናን ከሁለት ወገን የተገኙ ነበሩ። ከአይሁድ እና ከአረግውያን። ሁለቱም በክርስትና የአንዲት ቤተክርስቲያን ልጆች መሆናቸውን ረስተው በጥንቱ ልግዳቸው የተነሣ ከርከር ፈጠሩ። ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ለሮሜ ክርስቲያኖች መልእክቲቱን ሊጽፍ የተነሣው በዚህ ምክንያት ነበር።

ቅዱስ ጳውሎስ ከሮሜ ክርስቲያኖች መካከል የግሪክውያቸው ሰዎች ስላልነበሩ አቂላና ጽርስቅላ ከከተማዋ ክርስቲያኖች የአንዳንዶቹን ስም ሰጡት። እርሱም መልእክቲቱን አዘጋጅቶ የአንክራኦስ ቤተክርስቲያን ዐቃቤት በነበረችው በፈቤን እጅ በ54 ዓ.ም አካባቢ ላከላቸው። ሮሜ.16+1።

2. ወደ ቆርንቱስ ሰዎች

የመጀመሪያዋ፡- ቆርንቱስ የአካያይ ሁለተኛ ከተማ ስትሆን የምትገኘውም በግሪክ ውስጥ ነው። ቅዱስ ጳውሎስ በሁለተኛ ጉዞው በ50 ዓ.ም አካባቢ ወደ ከተማዋ ገብቶ አስተምርክሏል። በሦስተኛ ጉዞው በ54 ዓ.ም ደግሞ በኤፌሶን እያለ ልጁ ጢሞቴዎስን ቤተ ክርስቲያንዋን ጉብኝቶ ይመለስ ዘንድ ልከላቸዋል።

ጢሞቴዎስ በቆርንቱስ እያለ የቀለቀለ ወገኖች የሆኑ የቆርንቱስ ሰዎች ወደ ኤፌሶን መጥተው ነበርና ስለ ቤተክርስቲያንዋ ሁኔታ ለቅዱስ ጳውሎስ ነገሩት። በምእመናን መካከል መለያየት ተነሥቶ ነበር። የመለያየቱ ዋና ዋና ምክንያቶችም፡-

1. ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ አስተምሮ ከሄደ በኋላ ከእስክንድርያ የመጣው አጽሎስ¹⁰³ የተማረ ሊት ስለነበር ብዙ ሰዎች ወደ ቤተ ክርስቲያን መምጣት ጀመሩ።

በሌላ በኩል ደግሞ በጌታችን ዘመን ወደ ኢየሩሳሌም ወጥተው ትምህርቱን የመስግት ተአምራቱን የግየት ዕድል የገጠማቸውና እንዲሁም ደግሞ ለበዓል ሃምሳ በኢየሩሳሌም እያሉ በቅዱስ ዴፕሮስ ስብከት እምነው የተጠመቁም ነበሩ።

እነዚህ በላዩ ልዩ ምክንያት ያመኑ ክርስቲያኖች በሃሳብ አልጣጣም ሲሉ (እኔ የጳውሎስ ነኝ፤ እኔ የዴፕሮስ ነኝ፤ እኔ የአጽሎስ ነኝ) እያሉ መከፋፈል አመጡ። ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ይህንን ችግር ከቀለቀለ ቤተ ሰዎች ሲሰማ የመጀመሪያ መልእክቱን አፈላቸው¹⁰⁴

2. የቆርንቱስ ሰዎች በዝመት የታወቁ ነበሩ። በዚያ ዘመን (ቆርንቱሳዊ) ጣለት ዘግባ የግሊውን ትርጉም ይዞ ነበር። አባታቸው በሕይወት እያለ የአንጀራ እናታቸውን እስከግግጥት ደርሰው ነበር። ይህንን እኩይ ምግባር ትተው በንስሐ ይመለሱ ዘንድ ጽፎላቸዋል።¹⁰⁵

¹⁰² ዜና ሐዋርያት፤ ገጽ 168-71

¹⁰³ አጽሎስ አስቀድሞ አይሁዊ የነበረ ሰው ነው። በኋላ ገን ተጠቅሞ ክርስቲያን ሰማኝ ባታለይ ለአይሁድ ብሉይን ብሔላስ እያስገግ ያስተምር ነበርና ትምህርቱ ጠነከርና ጠለቅ ያለ ነበር።

¹⁰⁴ ዜና ሐዋርያት፤ ገጽ 127-140.5+1

¹⁰⁵ ዜና ካህናት፤ ገጽ 129

3. የቆሮንቶስ ሴቶች ወደ ፍርድ ሸንጎ ገብተው (ሳይከናወኑ) ያለባሕሉ ለባሉቻቸው እያገዙ መሟገቱን አዲስ ወግ አድርገውት ነበር። ይህ ጉዳይ ወደ ቤተ ክርስቲያን ሲመለሱም ተከትሏቸው መጣ። ባሉቻቸው በሌሉበት መርሐ ግብሩ ለቤተሰብ የተያዘ ይመስል እኔ ተተክቼ ካልሰበክሁ ማለት ጀመሩ። ቅዱሴ ካልገባን እያሉም አስቸገሩ። በዚህም የተነሣ ቤተክርስቲያኒቱ ነውረች ሴቶች የተሰበሰቡበት ናት እየተባሉት በዓለማውያን ዘንድ ስለተነቀፈች ቅዱስ ጳውሎስ ፀጉራቸውን እንዲከናወኑ በሥርዓት እንዲኖሩ፤ በሥርዓትም እንዲግሩ መከራቸው።¹⁰⁶

4. የቆሮንቶስ ሰዎች የአምልኮ ጣዖት ባሕላቸውን ወደ ቤተክርስቲያን ሥርዓት እያስገቡ አስቸገሩ። ወደ ቅዱስ ቁርባን (ወደ ቅዱሴ) ሲመጡ ሁሉም ለየግሉ ወይንና ሕብስት ይዞ ይመጣና እስኪጠግቡ በልተው፤ እስኪሰክሩ ጠጥተው ይጨቃጨቁ፤ ይደባደቡም ጀመር። ይባስ ብለው ደግሞ ወይንና ሕብስት ማምጣት ያልቻሉ ደኾችን እንዳይቆርቡ ከለከሉ። ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ሥርዓተ ቁርባንን ያስተማራቸው ይህን ክፉ ዐመላቸውን ለማረም ነው።

5. ሌላው የቆሮንቶስ ሰዎች ችግራቸው በመንፈስ ቅዱስ ስጦታዎች መቀናናታቸው ነበር። (እኔም ከማን እንላለሁ) እያሉ ሁሉም ነቢያት፤ ተርጓሚዎች፤ ሰባክያን፤ በልላን ተናጋሪዎች ስለሆኑ አድማጭ ምእመን ጠፋ። ሁሉም ራሳቸውን ከፍ በማድረጋቸው ጭቅጭቅ ተጀመረ።

ለነዚህ ሁሉ ችግሮች ክርስቲያናዊ መልሶችን ጽፎ በጢሞቴዎስና በእስጢፋኖስ፤ በፈርዶናጥስና በአካያቆስ እጅ ላከላቸው። 1ቆሮ. 15፥32-58፤ 16፥1-24። የተላኩት በ54 ዓ.ም አካባቢ ነው።

ሁለተኛዋ፡- ልጁ ጢሞቴዎስ የመጀመሪያዋን መልእክት አድርሶ ከተመለሰ በኋላ ቅዱስ ጳውሎስ የላከው መልእክት በቆሮንቶስ ክርስቲያኖች ዘንድ ምን ያህል ተግባራዊ እንደሆነ ለማወቅ

ቲቶን ላከው። እርሱ ወደ መቄዶንያ ለመሻገር አስቦ ስለነበር። በጢሮአዳ ለመገናኘት ተቀጣጠሩ። ይሁን እንጂ ቅዱስ ጳውሎስ ቲቶን በጢሮአዳ ሊያገኘው አልቻለም። ስለዚህም ወደ መቄዶንያ አለፈ። ቲቶንም በዚያ አገኘው።

ቲቶ ቅዱስ ጳውሎስ ለቆሮንቶስ ክርስቲያኖች የላከው መልእክት ብዙዎቹን በክፉ ሥራቸው እንዲፀፀቱ ንስሐም እንደገቡ ማድረጉን ነገረው ያባቱን ሚስት ያገባውንም ከማገበረ ምእመናን አግልለውታል። የምፅዋቱንም ገንዘብ አዋጥተው እየጠበቁት ነው።

በዚህ ሁሉ መሐል ግን ከአይሁድ ወገን የሆኑ ሐሳውያን መምህራን ወደ ወጋቸውና ልማዳቸው ሕዝቡን ለመለወጥ በመሞከራቸው ብዙዎች እየተታለሉ ወደ ትምህርታቸው ተሰበዋል። ሌሎች ደግሞ በሐዋርያው ተግሣፅ በመደናገጥ ሐዘናቸው ከልክ ያለፈ ሆኗል።

ቅዱስ ጳውሎስ ሁለተኛዋን መልእክት የላከላቸው ንስሐ ገብተው በመመለሳቸው ለማመስገን የተደናገጡትን ደግሞ ለማረጋጋት ከሐሰት መምህራንም እንዲጠበቁ ለማድረግ ነው።¹⁰⁷ መልእክቱ በ55 ዓ.ም አካባቢ ተጽፋ በቲቶና በሉቃስ እጅ ተላከች።

3. ወደ ገላትያ ሰዎች

ገላትያ በታናፒ እስያ ትገኝ የነበረች አውራጃ ናት። ዛሬ ቱርክ በተባለው ሀገር ውስጥ ትገኛለች። በአውራጃው ውስጥ ጽስድያ፤ አንጾኪያ፤ ኢቆንዮን፤ ልስጥራንና ደርቤን የተባሉ ከተሞች ይገኛሉ። አውራጃዋ በመሥራቅ ከጳጳሳንስና ከቀጳዶቅያ፤ በምዕራብ ከፍርግያ፤ በሰሜን ከቢታንያ፤ በደቡብ ከሊቃኒያን ትዋሰናለች።¹⁰⁸ ጉዋል የተባሉ ሕዝቦች ይኖሩባት ስለነበር ገላትያ ተብላለች።

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ የመጀመሪያውን ሐዋርያዊ ጉዞ ወደ አሕዛብ ሀገራዊደረገ ጊዜ በ46 ዓ.ም ገላትያን ጎብኝቷት ነበር። በ54 ዓ.ም በሦስተኛው ጉዞው በፍርግያ አልፎ ገላትያ በመግባት በሃይማኖታቸው እንዲጸኑ አስትምርዋቸው ሄደዋል።

¹⁰⁶ ዝኒ ከግሁ፤ ገጽ 136

¹⁰⁷ ዝኒ ከግሁ፤ ገጽ 148-158

¹⁰⁸ ዝኒ ከግሁ፤ ገጽ 156

ነገር ግን እርሱ የመጀመሪያ ጉዞውን ፈጽሞ ከተመለሰ በኋላ የአይሁድ መምህራን ወደ ገላትያ ገብተው ካልተገረዛችሁና የአይሁድን ወግ ካልጠበቃችሁ አትድኑም እያሉ አወኩዋቸው። ይህ አልበቃቸው ብሎ ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስን፡-

- እንደሌሎቹ ሐዋርያት ጌታን አላየም
- ከአሥራ ሁለቱ ሐዋርያት እኩል አይቆጠርም
- ከሐዋርያት እንጂ ከጌታ ስላልተግረ ከብሩ ያነሰ ነው
- እርሱ ተገርዞ እናንተን ጽድቅ እንዳታገኙ አትገረዙ እያለ ያታልላችኋል።
- ሐዋርያት ከአይሁድ ተፋቅረው ሕገአሪትን ጠብቀው ሥርዓተ አይሁድን አክብረው በኢየሩሳሌም እየኖሩ እርሱ ግን እናንተን አላዋቂ አድርጎ የሐሰት ትምህርት ያስትምራችኋል።

እያሉ ከህደትና ጥርጥር ስለነዙባቸው ለነዚህ ሐሳውያን መምህራን መልስ፤ ለእምነታቸውም ግጽኛ ይሆናቸው ዘንድ በሶርያ አንጻኪያ እያለ ጽፎ በ48 ዓ.ም በቲቶ እጅ ላከላቸው። ይህች መልእክቱ ከሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት ሁሉ የመጀመሪያዋ መሆንዋ ይነገራል። የገላትያ መልእክት (የነፃነት መልእክት) በመባል ትጠራለች። ያከንያቱም ክርስቲያኖች በጌታችን ሞትና ትንሣኤ ያገኘውን ጸጋና ክብር፤ ከኃጢአት ባርነት እንደትነፃ እንደወጣንም የምትናገር በመሆንዋ ነው።

4. ወደ ኤፌሶን ሰዎች

በታናሽ እስያ በምዕራብ በኩል በከይስተር ወንዝ አጠገብ የተሠራች የልድያ የወደብ ከተማ ነበረች። ከተማዋ በንግድ ግዕዝነትዋና በአርጤምስ (ቤተ ጣዖቷ) የታወቀች ናት። የፋርስ ግዛት ሆና ስትኖር ታላቁ እስክንድር፤ ንጉሠ ፋርስ ዳርዮስን ድል አድርጎ ከተማዋን የግሪክ ግዛት አደረጋት።

ከጌታ ልደት በፊት 190 ዓመት አስቀድሞ ሮግውያን አንጥርኩስ የተባለውን ገዢ ድል አድርገው ለኢርጋሞን ንጉሥ ግዛቱን ደረቡለት። ከእርሱ ሞት በኋላ ግን የሮማ ግዛት ሆነች። አይሁድ በሰደትና በንግድ ሄደው ምክራብ ሠርተው ይኖሩባት ነበር።

በ46 ዓ.ም ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በመጀመሪያ ጉዞው ከአቲላና ጽርስቅላ ጋር ከቆርንቱስ ወደ ኢየሩሳሌም ሊሄድ ጥቂት ወራት በኤፌሶን ቆይቶ ነበር። በሁለተኛው ጉዞው በ50 ዓ.ም በኤፌሶን ከተማ ሁለት ዓመት ከሦስት ወር አስተምሯል። በኋላም የአርጤምስን ምሥል ከግራራው ከእንጥረኛው ከድግጥርስ ጋር በተነሣው ጭቅጭት ያከንያት ከተማዋን ትቶ በመውጣት ወደ ጭዶንያ ሲጓዝ ጢሞቴዎስን ሊቀጳጳስ አድርጎ ሾመላቸው።

በ58 ዓ.ም በኢየሩሳሌም ተይዞ ወደ ሮሜ በመሄድ ዘቀም እሥር በነበረ ጊዜ የኤፌሶን ሰዎች በእምነት በምግባር መጽናታቸውን በመስማት ይህችን መልእክት ላከላቸው። መልእክቱን ያደረሰለት ቲዚቆስ የተባለው ደቀ መዝሙሩ ነው።

5. ወደ ፊልጵስዬስ ሰዎች

ፊልጵስዬስ የጭዶንያ ከተማ ናት። የተቆረቆረችው በሰሜን በኩል ከባሕር ጠረፍ 10 ምዕራፍ ርቀት ላይ ነው። በጥንት ዘመን አሌኒደስ ትባል ነበር። በኋላ ግን የጭዶንያው ንጉሥ ፊልጶስ 2ኛ ግዛቷን አስፍቶ በስሙ ሰየማት።

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በመጀመሪያው ጉዞው አስተምርባታል። በ50 ዓ.ም ቲቶን ወደ ቆርንቱስ በላከውም ጊዜ አስኪመለስለት ድረስ በከተማ ቆይቶ ነበር።

በ51 ዓ.ም ወደ ኢየሩሳሌም የተጓዘው በፊልጵስዬስ አልፎ በጢርአዳ በኩል ስለነበር እጋረ መንገዱን አስተምርባታል።

በሮም በመጀመሪያ እሥራቱ በ58 ዓ.ም የፊልጵስዬስ ክርስቲያኖች በአፍሮዲጡ እጅ ስጦታን ላኩለት። ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በመገራው የግይዘንጉት፤ የግይበረጉት ልጆችን ስላገኘ ተደስቶባቸዋል። ስለዚህም መልእክቱ በደስታ የተሞላች ናት። ደግሞ ደጋግሞ (ደስ ይበላችሁ) ይላቸዋል።

እርሱ መታሠሩን የሰሙ ቢጽሐሳውያን እኛም መምህራን ብለው በፊልጵስዬስ ክርስቲያኖች ላይ ችግር ፈጥረውባቸው ነበር። ለእነዚህ ትምህርት መልስ ሰጥቷል። በተጨማሪ ደግሞ በከተማዋ የነበሩት አይሁድ እኛ የአብርሃም ዘር ነን እያሉ በአሕዛብ ላይ ስለተመኩባቸው (እኔ እኮ የብንያም ዘር ነኝ) እያለ መልስ አላጣቸው። በፊልጵ 2+24

ላይ በተሉ እንደሚመጣ ስለጻፈላቸው የመፈታትን ነገር ለምት ነበረ። መልእክቲቱን የጻፈው በመፈታቱ ዋዜማ በ60 ዓ.ም አካባቢ ሲሆን ያደረሰለት አፎርዲጡ የተባለው ደቀ መዝሙር ነው።

6. ወደ ቁላስይስ ሰዎች

ቁላስይስ በታናፒ እስያ ውስጥ በፍርግያ በስተደቡብ በሊኮስ ወንዝ አጠገብ የተቆረቆረች የፍርግያ ዋና ከተማ ናት። ከምዕራቡ ዓለም ወደ ምሥራቅ በሚወስደው መንገድ ዳር ስለምትገኝ ዋና የንግድ ማዕከል ስትሆን በተለይ በበግ ፀጉር ምርቷ የታወቀች ነበረች።

ወደዚህች ከተማ ገብቶ ወንጌልን በቅድሚያ የሰበከው ኤጳፍራስ የተባለው የቅዱስ ጳውሎስ ደቀ መዝሙር ነው። ቆላ.1+7። ቁላስይስ የፊልሞናና የአክርጳስ ሀገር በመሆንም እነርሱም ወንጌልን አስተምረውባታል። በፊልሞና ርስት ላይም ቤተክርስቲያን ተሠርታ ነበር። ፊል.2

በመጀመሪያ እሥራቱ በሮሜ እያለ እነ ኤጳፍራስ ሊጠይቁት በመጡ ጊዜ ቢጽሐፋውያን የፍልስፍና መርዛቸውን እየረጩ መሆናቸውን ነገሩት። በኋላ የመጣው የፊልሞና አገልጋይ አናሲሞስም የቆላስይስን ሰዎች የኑሮ ሁኔታ ነግሮት ነበር። በዚህም የተነሳ፡-

1. ለግሪክና ለኤፌሶን ፈላስፎች መልስ የሚሆን የአግዚ ኦብሔርን ማንነት፣ የጌታችንን አዳኝነት በመግለጥ፤
2. ስለማገበራዊ ኑሮአቸውም የባልና የሚስትን፣ የመንፈሳዊ ሰው ጠባያትን እየዘረዘረ ጻፈላቸው።

መልእክቲቱ በ58 ዓ.ም አካባቢ ተጽፋ በቲኪቆስና አጥሲምስ እጅ ተላከች።

7. ወደ ተሰሎንቄ ሰዎች

ቀድሞ የመቄዶንያ ዋና ወደብ ነበረች። ዛሬ ግን በግሪክ ሥር ናት። ስሟ ቀድሞ ቴርማ ይባል ነበር። ትርጉሙም ፍል ውኃ ማለት ነው። ይህም ስም በአጠገብዋ ከነበረው የፍል ውኃ የተወሰደ ነበር። በኋላ ግን ከሳንደር የተባለ ገዥ የታላቁን እስክንድር እገት በሎጊታን ስላገባ ከተማዋን በሚስቱ ለየማት።

ከአውሮፓ ወደ እስያ በሚያልፈው ዋና መስመር ላይ ስለምትገኝ ከተማዋ ዋና የንግድ ማዕከል ነበረች። በ50 ዓ.ም ቅዱስ ጳውሎስ ሲላስንና ጢሞቴዎስን አስከትሎ በመምጣት ለ3 ሳምንት ያህል አስተምሮባት ነበር። ነገር ግን በምኩራብ ሲያስተምር አረታችንን ሊያሳልፍብን ነው። በሚል ፍርሃት ተነሣሥተው አይሁድ ስለተቃወሙት ከተማዋን ለቆ ወደ ቤርያ አመራ። የቤርያ አይሁድ ግን የቅዱስ ጳውሎስን ትምህርት በትክክል ይማሩ ነበርና የተሰሎንቄ አይሁድ ዜናቸውን በሰሙ ጊዜ እጅግ ስለተበሳጩ ወደ ቤርያ ሄደው በዚያም ቅዱስ ጳውሎስን ተቃወሙት። በዚህም የተነሣ ምእመናኑ ወደ አቴና ላኩት። በአቴና በኩል አልፎ ቆርንቶስ ሲገባ ከሲላስና ጢሞቴዎስ ጋር ተገናኘ።

የመጀመሪያይቱ መልእክት፡- ሲላስና ጢሞቴዎስ በቆርን ቶስ ቅዱስ ጳውሎስን ሲያገኙት ስለ ተሰሎንቄ ሰዎች መንፈሳዊ ችግር አወሩለት።

- እርስ በርሳቸው የተፋቀሩ እየመሰላቸው ሚስት ያለው ለሌላው ሰጠው።
- ያለን ይበቃናል እያሉ ሥራ መሥራት አቆሙ።
- አይሁድ ደግሞ መከራ ስላበዙባቸውና የገዛ ወጋቸውን ስለሚጎዱባቸው ጽድቅ በዚህ የሚገኝ ከሆነ ለእያሉ በክርስትና ሕይወታቸው ተስፋ የቆረጡ ነበሩ።

ቅዱስ ጳውሎስ ይህንን የተሰሎንቄ ሰዎች ችግር በሰማ ጊዜ አስቀድመው በያዙት እምነት ይጸኑ ዘንድ ትክክለኛውንም ትምህርት ክርስትና ያውቁ ዘንድ ይህችን መልእክት በ50 ዓ.ም አካባቢ ጽፎ በስልሞናስ (በዕብራይስጥ ሲላስ ይባላል) እና በጢሞቴዎስ እጅ ላከላቸው።

ሁለተኛይቱ መልእክት፡- ቅዱስ ጳውሎስ ወደ ተሰሎንቄ ክርስቲያኖች የላካቸው ጢሞቴዎስና ሲላስ መልእክቲቱን አድርሰው ሲመለሱ ስለ ዳገም ምዕዓት በመጀመሪያዋ መልእክቱ የጻፈላቸውን ተመልክተው (የማንሞተው እኛ) የሚል ቃል ስለነበረው (ዳገም ምዕዓት በቅዱስ ጳውሎስ ዘመን ይደረጋል) በማለት ሕዝቡን ያሸበሩ መናፍቃን ዘመነሳታቸው የተሰሎንቄ ክርስቲያኖች በጥርጥርና

በፍርሃት መዋጣቸውን ነገሩት። በዚህም የተነሣ እጅግ በግዘት በ51 ዓ.ም ጽፎ በፊተኞቹ መልእክተኞች እጅ ይህችን ሁለተኛ መልእክት ላከላቸው።

8. ወደ ጢሞቴዎስ

የመጀመሪያይቱ መልእክት፡- ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ጢሞቴዎስን የኤፌሶን ሊቀጳጳስ አድርጎ ሾሞት ነበር። ነገር ግን የሥርዓተ ኖላዊን (ሥርዓተ ክህነት) ነገር የሚያስተምርበት ጊዜ አላገኘም። አሁን ግን የሁለት ዓመቱን የቁም እሥር ጨርሶ ከርም በመውጣቱ በ60 ዓ.ም አካባቢ በሎዶቅያ ጥቂት የዕረፍት ጊዜ በግግኘቱ ለልጁ ለጢሞቴዎስ ስለ ሊቀጳጳስናው ሥራ ጻፈለት። ይህች የመጀመሪያዋ መልእክቱ ቅዱስ ጳውሎስ ስለ ሥርዓተ ኖላት ከጻፋቸው መካከል የመጀመሪያይቱ ናት። መልእክቱቱ ሁለት ክፍል ሲኖራት የመጀመሪያው ስለ ሥርዓተ ኖላት ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ በኤፌሶን ከተማ እና በአካባቢዋ ተስፋፍቶ ለነበረው የግናስቲኮች ፍልስፍና የሰጠውን ክርስቲያናዊ ምላሽ የያዘ ነው። መልእክቱቱ በ60 ዓ.ም አካባቢ ተጽፋ በቲቶ እጅ ለጢሞቴዎስ ተላከች።

ሁለተኛይቱ መልእክት፡- በሁለተኛው እሥራቱ በርም ወጎኒ ቤት እያለ የጻፉት የመሰናበቻ መልእክቱ ናት። አሁን በዕድሜ ገፍቷል፤ የ74 ዓመት ሽግግሉ ነው። ከአንድ ዓመት በላይ በጨለማ እሥር ቤት በመኖሩ ዓይኖቹ ደክመዋል። ጊዜ ሞቱም እንደደረሰ ታውቆታል። 2ጢሞ.4፥6-8። ቅዱስ ጳውሎስ በዚህ ሁኔታ ላይ እያለ፤ ጢሞቴዎስ በኤፌሶን እየተዘዋዋረ ሲያስተምር ግግሹ አምኖ እየካደ፤ የቀረው በፍልስፍና እየተራቀቀ ሌላው በአምልኮ ጣዖት እየተወሰደ ቢያስቸግረው እየተዘዋወረ መስበኩን አቁሞ በረሃ ገብቶ መጸለይን መረጠ።¹⁰⁹

ቅዱስ ጳውሎስ ይህንን እንደሰማ በደረሰበት ፈተና ያጽናናው ዘንድ እንዲሁም የመጨረሻ ምክሩን ያበረክትለት ዘንድ፤ በኑርውም ሁሉ ያገኘውን መንፈሳዊ ጥበብ ያወርሰው ዘንድ ይህችን መልእክት በ66 ዓ.ም ጽፎ በአንክርሎስ እጅ ላከለት።

¹⁰⁹ የቅዱስ ጳውሎስ መልእክታት ትርጉሟ፤ ወደ ጢሞቴዎስ ሁለተኛይቱ፤ መቅደሙን ተመልከት

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ይህችን መልእክት ከጻፈ በኋላ የቆየው አንድ ዓመት ከሦስት ወር ብቻ ነው። ከዚያ በኋላ በሰማዕትነት ዐርፏል።

9. ወደ ቲቶ

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ቲቶን የቀርጤስ ሊቀ ጳጳስ አድርጎ ሾሞት ነበር። ቀርጤስ በሜዲትራንያን ባሕር የምትገኝ ደሴት ናት። በውስጧም ብዙ አይሁድ ይኖሩባት ነበር። ከእነዚህም መካከል ለበዓለ ሃምሳ ወጥተው በቅዱስ ጲጥሮስ ሰብከት እምነው የተጠመቁም ነበሩ። የሐዋ.2፥11። እነዚህ ክርስቲያኖች ወደ ደሴቷ ሲመለሱ ግንባረ ክርስቲያን መሥርተው ነበር።

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በመጀመሪያ እሥራቱ ወደ ሮሜ በመርከብ ሲወሰድ በደሴቷ ቢያርፍም (የሐዋ.27፥12) በዘበኛ ይጠበቅ ስለነበር ሊያስተምራቸው አልቻለም። ከሁለት ዓመቱ የቁም እሥር ሲለቀቅ ግን ወደ ደሴቷ ገብቶ አሰትምሯቸዋል።

ከቀርጤስ ወደ ኤፌሶን ጢርአዳና መቄዶንያ ቆይታም ወደ ድልግጥያና እልዋሪቆ በመግባት ካስተማረ በኋላ በመጨረሻ መቄዶንያ አጠገብ ወዳለው ወደ ኒቆጵላዮን ገብቶ ጥቂት ዕረፍትን ባደረገ ጊዜ ለቀርጤስ ሊቀ ጳጳስ ለቲቶ ሥርዓተ ኖላትን በተመለከተ ይህችን መልእክት ጻፈለት።

መልእክቱ የተጻፈችው በ63 ዓ.ም አካባቢ ሲሆን ለቲቶ ያደረሳትም አርጣ የተባለው ደቀ መዝሙሩ ነው።

10. ወደ ፊልሞና

የፊልሞና ሀገሩ ቆላስይስ ነው። ወደ ኤፌሶን ለሥራ በሄደ ጊዜ ከቅዱስ ጳውሎስ ጋር በመገናኘቱ ከእነቤተሰቡ አምኖ ተጠምዷል። ከኤፌሶን ወደ ቆላስይስ ዳግም ተመልሶ መኖር በጀመረ ጊዜ አናሲሞስ የተባለ አገልጋዩ የሚጠበቃቸው የፊልሞና ከብቶች ስለጠፉበት አገሩን ጥሎ ወደ ሮሜ ኩበለለ።

አናሲሞስ ሮሜ ሲገባ ቅዱስ ጳውሎስ በመጀመሪያ እሥራቱ ላይ ነበር። አናሲሞስም የቅዱስ ጳውሎስን ትምህርት ስምቶ አምኖ ተጠመቀ። የደረሰበትንም ለቅዱስ ጳውሎስ አሜወተው። እርሱም

ይህችን የግስታረቂያ መልእክት ለፈልግኛና ለሚሰቱ ለአፍብያ እንዲሁም ለልጁ ለአክርሳስ ጽፎ በራሱ በአናሲሞስ እጅ ላከላቸው። የተጻፈችው ከመጀመሪያ እሥራቱ ሊወጣ አካባቢ በ60 ዓ.ም ነው።

11. ወደ ዕብራውያን

በዚህች መልእክት ላይ እንደ ሌሎች ሁሉ የጸሐፊው ስም ባለመገለጡ ከጥንት ዘመን ጀምሮ ሊቃውንቱ የተለያዩ ሃሳብ ይዘዋል። የእስክንድርያው ሊቀጳጳስ ቀሌምንጦስ የቅዱስ ሉቃስ ነው ይላል። ነገር ግን የቅዱስ ሉቃስ ሥዕላዊ አገላለጥ በመልእክቲቱ ላይ እንደ ወንጌሉና እንደ የሐዋርያት ሥራ መጽሐፉ ስለማይታይ ተቀባይነት አላገኘም። የቀስጥንጥንያው ሊቀ ጳጳስ ዮሐንስ አፈወርቅ ግን የሐዋርያው የቅዱስ ጳውሎስ መሆኑን አስረድቷል።¹¹⁰

ከጥንት ዘመን ጀምሮ አያሌ የቤተ ክርስቲያን አበው በየመጻሕፍቶቻቸው የዕብራውያንን መልእክት ሲጠቀሱ የቅዱስ ጳውሎስ መሆኑን ገልጠዋል። ለዚህም ዋነኛ ማስረጃ አድርገው ያቀረቡት በመልእክቱ መጨረሻ የደቀ መዝሙሩ የጢሞቴዎስ ስም መጠቀሱን ነው። ዕብ.13+23።

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ይህችን መልእክት የላከበት ዋናው ምክንያት በኢየሩሳሌም የነበሩ ከይሁዲነት የተመለሱ ክርስቲያኖች በኢየሩሳሌም በነበሩ አይሁድ ይደርስባቸው በነበረው መከራ ተመርረው ወደ አይሁድ ሥርዓትና ወግ ዘወር ማለት በመጀመራቸው ነው።

የኢየሩሳሌም አይሁድ የሮማውያን ጭቆና ስላንገፈገፋቸው ዓመፅ ጀመሩ። በዚህ ዓመፃቸው ክርስቲያኖች ስላልተሳተፉላቸው ዘወትር ይወቅሷቸው ነበር። አንዳንድ ክርስቲያኖችም የሀገር ነገር ሆኖባቸው ከአይሁድ ጋር ለመተባበር ተነሡ። አይሁድ ግን በእኛ ወግና ሥርዓት ካልተመራችሁ አንድ ለመሆን አንችልም አሏቸው። በዚህ የተነሣ ክርስትናቸውን ወደ ጉን ጥለው አይሁድን በሁሉም ነገር መምሰል ጀመሩ። መልእክቲቱ ይህን ችግር ለመፍታት የተጻፈች ናት።

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ለዕብራውያን በላከው መልእክቱ ስሙን ያልጻፈበት ምክንያት አለው።

1ኛ. አስቀድሞ የእነርሱ ተማሪና ለወጋቸውም ቀናተኛ ስለነበረ ስሙን ቢያዩ ኖሮ በበቀል ስሜት ስለማይቀበሉት፤

2ኛ. ዘመኑ አይሁድ በሮማውያን ላይ ለማመፅ የተዘጋጁበት ጊዜ በመሆኑ በሮም መንግሥት ሥር ታሥር እያለ በሰሙ ደብዳቤ ቢጽፍ ኖሮ ሮማውያን ምክንያት አግኝተው እሥራቱን ወደ ፖለቲካ እንዳያዞሩበት፤

3ኛ. ቀድሞውኑ ያሳሠሩት እነርሱ ናቸውና ገና ስሙን ሲያዩ አሪት አለፈች ሊለን ነው ብለው ከማንበብ እንዳይከለክሉ ነው።

ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ብሉይን ከሐዲስ አስማምቶ የሚያውቅ ነበር። የብሉይ ኪዳንን ምሳሌ (መሴ፤ መልከጺዴቅ፤ አብርሃም፤ ከነዓን፤ ደብተራ አሪት፤ መሥዋዕተ አሪት፤ እሥራኤል ዘሥጋ) እያነሣ በሐዲስ ኪዳን ያላቸውን ትርጓሜ አሳይቷቸዋል። የጌታችን የኢየሱስ ክርስቶስ ወደዚህ ምድር መምጣት ሱባዔ የተቆጠረለት ትንቢት የተነገረለት እንጂ እንደ እንግዳ ደራሽ እንደ ውጋ ፈሳሽ አለመሆኑን አስረድቷቸዋል።

በመጀመሪያም እሥራቱ በሮሜ እያለ በ60 ዓ.ም አካባቢ ጽፎ በጢሞቴዎስ እጅ ልከላቸዋል።

ማጠቃለያ - ስለ ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ

ዕውቀትን ከትህትና ደርቦ የያዘ ነበረ፡- ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በኢየሩሳሌም በሚገኘው በታላቁ የአይሁድ ትምህርት ቤት በሊቀ በግልጽ እግር ሥር ብሉይ ኪዳንን የተማረ ነበር። በኋላም ትምህርተ ክርስትናን ከሐዋርያት አግኝቷል። ይህን ሁሉ ዕውቀት ይዞ ሁል ጊዜ ኑሮው የትህትና ነበር። እኔ ጭንጋፍ ነኝ እስከማለትም ድረስ ነበር። (1ቆሮ.15+8)

ትጉህና ታታሪ ነበረ፡- ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ለ42 ዓመታት ያህል በሐዋርያነት አገልግሎአል። እስከ እስጳኝ ድረስ ሄዶም አስተምሯል። በባሕር እና በእግር፤ ተመላልሷል። በ12ቱም ሐዋርያት ሀገረ ስብከት እየገባ ወንድሞቹን አግዞአቸዋል።

110 ዜና ሐዋርያት፤ ገጽ 250

ትዕግሥተኛ ነበረ፡- ቅዱስ ጳውሎስ ለቆርንቶስ ሰዎች በላከው ቀዳግዊ መልእክት እንደገለጠው (11+25-33) ብዙ ፈተናዎችን አልፏል። ሁለት ጊዜ ታሥሯል ተደብድቧል፤ በረሃብ ተገርፏል ይህ ሁሉ ቢሆንም በነገሩ ደስተኛ ነበር። በርሜ ታሥር እያለ ለፊልጶስቶስ ሰዎች መልእክት ሲጽፍ በደስታ የተሞላ ነበረ። በመጀመሪያ ጉዞው ያልተቀበሉትን ከተሞች በሁለተኛው አልያም በሦስተኛ ጉዞው ጎበኛቸው እንጂ እምቢ አሉኝ ብሎ ተስፋ አልቆረጠም።

ጥበበኛ ነበረ፡- ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስን የቤተ ክርስቲያን አበው (መዶሻ) ይሉታል። መዶሻ ግዕድናትን ቀጥቶም አንድ ያደርጋቸዋል፤ ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስም በትምህርቱ ሕዝብንና አሕዛብን አንድ ያደረገ ሐዋርያ ነው። በ50 ዓ.ም አካባቢ ወደ ኢየሩሳሌም ሲወጣ ቲቶንና በርናባስን አስከትሎ ነበር። ቲቶን ከአሕዛብ ወገን በርናባስን ደግሞ ከአይሁድ።

ቅዱስ ጳውሎስ ሰውን እንዴት መቅረብ እንደሚችል የሚያውቅ ሰው ነበረ፡- ከተራ ሰዎች እስከ ነገሥታት ቤተሰቦች በፍቅር እየሳበ ክርስቲያን አድርጓቸዋል። በመልእክቱ መጨረሻ የቤተክርስቲያንን ልጆች በሰማቸው እየጠራ ሰላምታ ማቅረብ የዘወትር ልማዱ ነበረ። ይህም ሁሉም በልቡ እንደታተመ ያውቁ ዘንድ ነው።

ጸሐፊ ነበር፡- ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በቃል ያለ ይረሳል በጽሑፍ ያለ ይወረሳል ነውና ያስተማራቸውን ክርስቲያኖች እንዲሁ አይተዋቸውም። ለሃይማኖታቸው ግጽኛ ለመንፈሳዊ ሕይወታቸው መጫወያ የሚሆኑ መልእክታትን ጽፎላቸዋል። አብዛኛዎቹ መልእክታት በእሥር ቤት ውስጥ ነው። ለመጓዝ የሚያስችለው

አመቺ ጊዜ ሲያገኝ በአካል፤ በቃል ያስተምራቸዋል። ሲታሠር መንቀሳቀስ ሲከለከል ደግሞ ጣቶቹ ብዕር ይጨብጣሉ። መልእክቶቹ በየሀገረ ስብከቱ ይላካሉ።

ሥራ ወዳድ ነበር፡- ቅዱስ ጳውሎስ ሌት ተቀን ለስብከተ ወንጌል ቢባከንም ለምእመናን እንዳይከብድባቸው ድንኳን እየሰፋ የዕለት ጉርሱን የዓመት ልብሱን ያገኝ ነበር። የሐዋ. 18+3+4። ለዚህም ነው (ሊሠራ የግይወድ ቢኖር አይባላ) እያለ ያስተምር የነበረው። 2ተሰ. 3+10።

የምሥራቅ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት ከመጀመሪያው ጠቀ ክፍለ ዘመን ጀምሮ ሲተላለፍ የኖረውን ትውፊት በማስባሰብ ስለ ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ተክለ ሰውነት እንዲህ ይላሉ።

ጭንቅላቱ ትልቅ ሲሆን ራስ በራ ነበር። የሁለቱም ቅንድቦቹ ጠጉር የተጋጠሙ፤ ዓይኖቹ ሰማያዊ ቀለም ያላቸው ሲሆኑ ዘወትር ብሩሃን ነበሩ። አፍንጫው ትልቅና ቀጥ ብሎ የወረደ ጽሕፈት ራዘም ረጃጅም ናቸው። አንገቱ አጠር ያለ ሆኖ ትኩሻው ከብና ጉባባ እግሮቹ ደግሞ ከጉልበቱ ላይ የተቃረቡ ናቸው። ቁመቱ አጠር ያለ ደንዳና ሰው (ከድንክ የረዘመ) እንደነበር ይነገራል።

ሌሎች በአንደኛው መ/ክ/ዘ የተነሡ ቅዱሳን

በዚህ ክፍል ዘመን የወንጌል ፋና በዓለም እንዲበራ ችበውን ይዘው የዘመቱት ሐዋርያት ብቻ ሳይሆኑ ከእነርሱ ቀጥለው የሚጠሩት አርድእት እና ቅዱሳት አንስት እንዲሁም የእነርሱን ፈለግ የተከተሉ በማዕታት ጭምር ናቸው። ሕይወታቸውን ለቤተክርስቲያን እስከመስጠት ድረስ በኃጢአት ጨልሞ ከነበረው ዓለም ጋር ከተጋደሉት ቅዱሳን መካከል ጥቂቶቹን እነሆ።

ቅዱስ ሉቃስ ወንጌላዊ

ቅዱስ ሉቃስ ሀገሩ አንጾኪያ ነው። አስቀድሞ ከ72ቱ አርድእት ወገን የተቋጠረ ሲሆን ከበዓል ሃምሳ በኋላ ወደ አንጾኪያ ወርዶ ወንጌልን ሰብኳል ከሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ ጋር የተገናኘውም በዚሁ ነው። ቅዱስ ሉቃስ የሕክምና ሙያ የነበረው ሲሆን ያጠናውም ከአቴናና ከእስክንድርያ ሊቃውንት መሆኑ ታውቋል። ከዚህ ሙያው በተጨማሪ የሥነ ሥዕል ችሎታም እንደነበረው ይነገራል። ይህንን ችሎታውንም በወንጌሉና በሐዋርያት ሥራ መጽሐፉ ላይ ባለው ሥዕላዊ አገላለጥ ከማንፀባረቁም ሌላ በእጁ የተሣሉ ሥዕሎች በተለያዩ ሀገሮች ይገኛሉ።¹¹¹

ቅዱስ ሉቃስ የድንግልና ሕይወት የነበረው ወንጌላዊ ነው። የቅዱስ ጳውሎስ ደቀ መዝሙር በመሆን በሰማዕትነት እስካረፈበት ጊዜ ድረስ አገልግሎታል። ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በ67 ዓ.ም በርማ በሰማዕትነት ሲያርፍ ሉቃስ ወደ ድልማጥያ መጣ። በዚያም

¹¹¹ የቅዱስ ሉቃስ ሥዕሎች እውቀትን ለጂን ለትሩ (ምስል ፍቅር ወልዳ) የጣላቸው ሲሆኑ በሊትዩኒያ በተደባበ ግርያም፣ በደብረ ዘመዶ፣ በዋሽሬ፣ በጆሳ ሲፕሩ ተመላላዮች በስፔን ቅድስት ግርያም ካቴድራል እንደሚገኝ ይነገራል።

በሽምግልና ዘመኑ ወንጌልን በመስበክ ላይ እያለ አይሁድና ካህናት ጣዖት ተባብረው ትምህርቱን በመቃወም ተነሡበት። መስከረም 20 ቀን 68 ዓ.ም አይሁድና አረማውያን ጉባዔ አድርገው ነገር በመሥራት ለርም ንጉሥ ከሰሱት። በዚያን ዘመን ኔርን እብደቱ ያየለበት ጊዜ በመሆኑ የቅዱስ ሉቃስን ክርሚ ማምለጥና ወደ ድልማጥያ መምጣት ሲሰማ 200 ወታደሮችን ላከበት ቅዱስ ሉቃስም የሰዎችን መምጣት በመንፈስ ቅዱስ ተረድቶ ያስተምራቸው የነበሩትን ምእመናን ወደየቤታቸው ላከና በድልማጥያ አጠገብ ወደሚገኘው ባሕር ተጠጋ።

በባሕሩ አጠገብ አንድ ዓሣ አስጋሪ ቆሟል። ቅዱስ ሉቃስ ወደ ዓሣ አስጋሪው ቀረበና ጨዋታ ጀመሩ። ቀስ በቀስም ወንጌል ይሰብክለት ጀመረ። ዓሣ አስጋሪውም ቅዱስ ሉቃስ የሚነግረውን ሁሉ ሥራውን አቁሞ በደስታ ያዳምጠው ነበር። በመጨረሻ (እንኳ እነዚህ የሕይወትን መንገድ ይመሩሃል) አለና የያዛቸውን መጻሕፍት ሁሉ ሰጠው። ያም ዓሣ አስጋሪ እጅግ ተደስቶ ዕቃ በሚያስቅምጥበት ቦታ በከብር አናራቸው።

ቅዱስ ሉቃስ መጽሐፉን ሰጥቶት ዘወር ሲል የኔርን ወታደሮች ተረባረቡና ያዙት። ከዚያም ወደርም ተወሰደና በኔርን ፍርድ ቤት ቀረበ። ጥቅምት 22 ቀን አንገቱን ተሠይሮ በአሸዋ በተሞላ ከረጢት እስገብተው በተወለደ በ84 ዓመቱ ወደ ባሕር ወረወሩት። ቅዱሳት መጻሕፍቱን ግን ያ ዓሣ አስጋሪ ለዚህ ትውልድ አትርፏቸዋል።¹¹²

የቅዱስ ሉቃስ ወንጌል

ወንጌላዊው ቅዱስ ሉቃስ በዓይኑ የተመለከተውን ከሐዋርያትም የሰማውን ጠንቅቆ በማሰባሰብ 24 ምዕራፍ፣ 1149 ቁጥሮች የያዘ ወንጌል አበርክቶልናል። ወንጌሉን የጻፈው ከ58-60 ዓ.ም ባለው ጊዜ ውስጥ ቅዱስ ጳውሎስ በእሥር ላይ እያለ ባገኘው ዕረፍት መሆኑ ይነገራል።¹¹³

ወንጌሉ የተጻፈው በግሪክ ቋንቋ ሲሆን የተጻፈለትም ቴዎፍሎስ ለተባለ የመቄዶንያ (ግሪክ) ባለሥልጣን ነው። ወንጌሉ (የኢሕዛብ

¹¹² ገደል ሐዋርያት፣ ገጽ 118-125፣ ትንግሌ ቁ.61/75፣ ገጽ 5

¹¹³ Eikraza, Vol.1 No 9 (sept.) p.15

ወንጌል) እየተባለ ይጠራል፤ የተጻፈው ለእነርሱ ስለሆነ ነው። በዚህም የተነሣ፡-

- እንደ አሕዛብ ልግድ ትረካን አብዝተዋል
- አሕዛብ ሱባዔ የመቀጠር ትንቢት የመጠበቅ ልግድ ስለሌላ ቸው ከነቢያት ትንቢት በብዛት አልጠቀሰም።
- የጻፈው በግሪክ ቋንቋ ስለሆነ የዕብራይስጥን ቃላት ተርጉሟቸዋል።
- አሕዛብ ከአግልከተቻቸው መኻል የፍቅር እምላክ የሚሏቸው አሉ።

ለምሳሌ፡- ለግሪኮች ሺኒስ የፍቅር እምላካቸው ናት። ከዚህ ውጪ ያሉትን ቁጥ፤ መዓተኛ፤ ቶሎ የሚፈርዱ፤ ቀንበር የሚያበዙ አድርገው ስለሚያምኑ እጅግ በጣም ይፈሩአቸዋል። ወንጌላዊው ሉቃስ ይህንን የአረግውያንን ልግድ ስለሚያውቅ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ለሰው ልጆች ያለውን ፍቅር በልዩ ልዩ ሁኔታ ገልጿቸዋል። ለምሳሌ፡- ለጠፋው ልጅ አባቱ ያሳየውን የምሕረት ፍቅር (15+11-82)፤ ጌታ ለዘግዊቷ ያሳየውን ርገራጌ (23+7)

- ከዚህም ሌላ ጌታችን ለድኾችና ለተጠሉት የሚረራ እምላክ መሆኑን በወንጌሉ ገልጿል። ለምሳሌ፡- የአልዓዛርና ነጭ ታሪክ (16+19-31)
- ቅዱስ ሉቃስ በሊቃውንት ቤተክርስቲያን ዘንድ (ሰባኪ መንፈስ ቅዱስ) ይባላል። (1+35፤ 12+12፤ 4+1፤ 11+13) ስለመንፈስ ቅዱስ ጸጋ ደግሞ ደጋግሞ ገልጿል።
- (ሰባኪ ጸሎትም) ይባላል። ከሌሎች ወንጌላት በበለጠ ሁኔታ የጌታን ደጋግሞ መጸለይ ጽፏል።
- (ወንጌሉ አንስት)ም ይባላል። ስለ እመቤታችን፤ ስለ ኤልሳቤጥ። 1+3-56 ስለግርያም እንተ እናረት 7+38-50 እና ስለ የናይድ ሴት 7+11-17 ጽፏል።

የቅዱስ ሉቃስ ወንጌል በአገላለጡ ከሌሎች ይለያል። አቀራረቡ ሥዕላዊ መግለጫን የተከተለ ነው። ሠዓሊነቱ በመጻሕፍቱም ላይ

ተንፀባርቋል። እንዲሁም በሌሎች ወንጌላት የሌሉ ታሪኮችን አስፍሯል።

1. የዘካርያስና ኤልሳቤጥ፤ 1+5-25
2. የእመቤታችን ብሥራት እና የጌታችንን መወለድ 1+26-56
3. የጠፋው በግ፤ 15+3-7
4. የጠፋው ድሪም፤ 15+8-10
5. የጠፋው ልጅ፤ 15+11-32
6. አልዓዛርና ነጭ፤ 16+19-31
7. ርገራጌ ሳምራዊ፤ 10+29-37
8. የኒቆሊሞስና (አንዳንድ ሊቃውንት ከተለየ ጋር የጠረው ሰው ሉቃስ ነው ብለው ይተረጉማሉ። በዚህ ክርስቲያን መጻሕፍት ገጽ 451) የተለየ፤ 24+13-35። እነዚህ ታሪኮች በሉቃስ ወንጌል ብቻ የሚገኙ ናቸው።

የሐዋርያት ሥራ

የሐዋርያት ሥራን የጻፈው ቅዱስ ሉቃስ ነው። ቅዱስ ሉቃስ በወንጌሉ ከ1-34 ዓ.ም ያለውን የክርስትና ታሪክ ካሰረፈ በኋላ ተግባሩን ከ34-58 ዓ.ም ያለውን ደግሞ በሐዋርያት ሥራ መጽሐፉ ላይ ጽፏል።

ከምዕራፍ 1-8 ያለው የቤተ ክርስቲያንን ታሪክ በኢየሩሳሌም የሚያሳይ ሲሆን ከምዕራፍ 9-12 ያለው ታሪክ ደግሞ በአስጢፋኖስ ሰማዕትነት በተነሣው ስደት የተበተነት የኢየሩሳሌም ቤተ ክርስቲያን ልጆች በአካባቢው ያደረጉትን ሐዋርያዊ ጉዞ የሚያሳይ ነው። ከምዕራፍ 13 ጀምሮ እስከ ፍጻሜው ደግሞ የቅዱስ ጳውሎስን ጉዞዎች ተከትሎ የጻፈው ክርስትና በታናሽ እስያና በአውሮፓ እንዲት እንደተሰበከ የሚያሳየው ክፍል ነው።

የሐዋርያት ሥራ መጽሐፍ ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በመጀመሪያው የርሞ እሥራቱ በቀድሞ እሥርሳይ ሆኖ ወንጌልን እንዲሰጠኝ

ተፈትሶለት በዝብረ ሰዓት በርም ከጊኖሩ አይሁድ ጋር በ58 ዓ.ም ስለሃይማኖት ያደረገውን ውይይት ተርኮ ያጠናቅቃል።

ወንጌላዊው ሉቃስ የሐዋርያት ሥራን የጻፈው በ58 (በ59 ዓ.ም) ነው። ምክንያቱም ከዚህ ዓመተ ምሕረት በኋላ የተከናወኑትን ለምሳሌ በ60 ዓ.ም የቅዱስ ጳውሎስን መፈታት ዘግይቶም በ64 ዓ.ም የደረሰውን የርግ መቃጠልና የአይሁድን ዓመፅ በመጽሐፉ ስላልገለጠው ነው።

ቅዱስ ሉቃስ ሐዋርያው ጳውሎስን ተከትሎ ታሪኩን ሲያሰባስብ ከኖረ በኋላ ቅዱስ ጳውሎስ በርግ ሲታሠር ዕረፍት በግጥኙ አጠናቅቆ በመጽሐፍ መልክ በግዝጋጂት ለቴዎድሎስ ልኮለታል።

ሉቃስ ዘላቅ፡- አባ ጊዮርጊስ ዘጋስጌ ቅዱስ ሉቃስ ለምን በላም እንደግራሙ ሲናገር፤ «የመድኃኒታችንን መሥዋዕትነት ሐዲስዋ እምቦላ በወለደችው በንጹሕ ላም ኖሪዳ መስሎ ይናገራልና»¹¹⁴ ይለዋል። እንዲሁም በከብቶች በረት መወለዱን ስለግሪኮችና ታሪኩም የላም ወተት ለሕገን ልጅ ተላል ምግብ እንደሆነ ሁሉ ለአዲስ አግኝ ተለል ብሎ የተረበ ስለሆነ በላም ተመስሏል።

ቅዱስ ግርቆስ ወንጌላዊ

በትውልዱ ዕብራዊ ሲሆን ቤተሰቦቹ ግን ይኖሩ የነበሩት በሰሜን አፍሪካ ሲረከቡ (ቀሪኖ) በተባለችውና በላሪዋ ሊቢያ ምዕራባዊ ጠረፍ በተቆረቆረችው ደግሞ ከተግ ነበር። ነገር ግን የሰሜን አፍሪካ ዘላን ጉሳዎች የሆኑት በርበሮች በየጊዜው በከተማዋ ጥቃት እየሠነዘሩ ሀብት ጉበረታቸውን እየዘረፉ ስላስቸገሩዋቸው እናቱ ግርያምና አባቱ አርሰሙቡሎስ ወደ ትውልድ ሀገራቸው ኢየሩሳሌም በመመለስ ቤት ሠርተው ተቀመጡ።

ቅዱስ ግርቆስ ገና በልጅነቱ ኢየሩሳሌም ለመኖር በመታደሉ በዚያን ዘመን ይሰጥ የነበረውን ትምህርት የግጥኙን ዕድል

ገጥሞታል። የላቲን፤ የግሪክና የዕብራይስጥ ቋንቋዎችን አግምር ያውቅ ነበር። ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በይሁዳ አውራጃዎች እየተዘዋወረ ሲያስተምር ግርቆስ ገና ሕፃን ነበረ። በምሴተ ሐሙስ ለሐዋርያት (ወደ ከተማ ጌዱ በግድጋ ውኃ የተሸከመ ጉብዝም ያገኛችኋልና ተከተሉት) በግለት ፋሊካን ሊያዘጋጁለት የመረጠውን ቤት እንዲያሳያቸው የጠቆማቸው ወጣት ቅዱስ ግርቆስን መሆኑን የቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት ይተረጉማሉ። ግር.14+13።

ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ወደ ቀሪንዮ በግንዛቤት ዕለት ቅዱስ ግርቆስ ዕርቃትን በነጠላው ሸፍኖ ይከተለው ነበር። ነገር ግን አይሁድ ሊይዙት ባለቡ ጊዜ ጨርቀን ነፃ ራቱቱን ሸሸ። ግር.13+50። ይህም በዚያ ጊዜ ገና ልጅ እንደነበር ያመለክታል።

የግርቆስ እናት ግርያም ባውፍልያ ትባላለች። ቤቷን ለክርስቲያኖች መስበሰቢያነት የሰጠች ደግ ሴት ነበረች። ጌታም የመጀመሪያውን የሐዲስ ኪዳን ቱርባን ለሐዋርያት ያቀረባቸው በርስዋ ቤት የላይኛው ሮት ላይ ነበር። በበዓለ ሃምሳም መንገድ ቅዱስ ለሐዋርያት የወረደላቸው በርስዋ ቤት ተሰባስበው ሲጸልዩ ነው።

በርናባስ ለቅዱስ ግርቆስ አጎቱ ነው። የቅዱስ ግርቆስ አባት አርሰሙቡሎስና በርናባስ በእናት የግጥኙ ወንድማማቾች ናቸው። የእነርሱን እጎቱ ደግሞ ቅዱስ ጲጥሮስ ስላገባት ቅዱስ ግርቆስ አክስቱን ለመጠየቅ ሲሄድ ከቅዱስ ጲጥሮስ ተዋወቁ።¹¹⁵

ሐዋርያት ዓለምን ዕጣ በዕጣ ተከፋፍለው ሲወጡ ቅዱስ ግርቆስ በበርናባስ አቅራቢነት ከቅዱስ ጳውሎስ ጋር በመጀመሪያው ጉዞው በ46 ዓ.ም ለሰብከተ ወንጌል ወጥቶ ነበር። ነገር ግን በጳጉፍልያ ከተማ እናቱ ናፈቀችኝ ስላለ (የሐዋ.13+13) በርናባስ ይዞት ወደ ኢየሩሳሌም ተመለሰ። ከዚያ በኋላ የኖረው ከሐዋርያው ቅዱስ ጲጥሮስ ጋር ነው።

ከቅዱስ ጲጥሮስ ጋር በታናሿ እስያ አድርገው እስከ ሮም ድረስ ሰብከዋል። በመጨረሻ በ60 ዓ.ም ወደ ሰሜን አፍሪካ መጣ። በዓባይ

¹¹⁴ ትንተኔ 61/75፤ ገጽ 5

¹¹⁵ መጽሐፈ አግጋ፤ ገጽ 39

ደረሰው በሁሉም ጊዜ አረግውና ዝናቡን ሸሸተው ወደባቢ ታቸው ተበተኑ የእስክንድርያ ምእመናን ሥጋውን ደብቀው በመውሰድ በቅድስት ባውክልያ ቤተ ክርስቲያን ዐሳረቱት።¹¹⁶

በ820 ዓ.ም (እ.ኤ.አ) የቪክክ ነጋዴያን ዐፅሙን ሰርተው በመውሰድ በከተማቸው በሳንግርቲ ቤተ ክርስቲያን አስተመጡት።¹¹⁷

የቅዱስ ግርቆስ ወንጌል

ከወንጌላውያን መካከል የመጀመሪያውን ወንጌል የጻፈው ቅዱስ ግርቆስ ነው። ከተንት ዘመን ጀምሮ የቤተ ክርስቲያን አበው ቅዱስ ግርቆስ የጻፈው የቅዱስ ኢፕሮስን ወንጌል መሆኑን ተናግረዋል። ከሐዋርያት አበው እንደ ፓሪያስ እንደገለጠው (140 ዓ.ም) ቅዱስ ግርቆስ የቅዱስ ኢፕሮስን ታላ በመተበል ወንጌሉን ጽፏል።¹¹⁸

የቅዱስ ግርቆስ ወንጌል ከወንጌላት ሁሉ አጭሩ ወንጌል ነው። 16 ምዕራፎችና 661 ቁጥሮችን ይዟል። ከትረካ ይልቅ ድርጊቶችን አከታተሉ ያስተምግባቸዋል። ቅዱስ ግብረኛ በወንጌሉ በምዕራፍ 8+14-15 ያስተመጠውን የቅዱስ ኢፕሮስ አግት መፈሰስ ታሪክ ቅዱስ ግርቆስ ግን በመጀመሪያው ምዕራፍ ቁጥር 30 ላይ ጽፏል።

ወንጌሉን የጻፈው ለአረግውያን ያውም ለሮማውያን በመሆኑ ከሌሎች ወንጌላውያን (ቅዱስ ግብረኛና ቅዱስ ዮሐንስ) የተለየ አገላለጥና አጻጻፍ ተጠቅሟል። የተጻፈበት ቋንቋ ሮማይስጥ ነው። ሮማውያን በዘመናቸው ጋያላን ነገ ብለው ይታዩ ስለነበርና ያለ እኛ ግን አለ? የግላ ኩራት ስለነበራቸው የወንጌሉ አጻጻፍ ከእነርሱ በላይ ጋያል መኖሩን ለመግለጥ ነው። ገና ወንጌሉን ሲጀምር የጌታን ሥልጣን በአጋንንት ላይ (1+27)፤ በበሽታ ላይ (1+34) የግስተግር ሥልጣኑን (1+22) በመግለጥ የጌታችንን ጋያልነት አሳይቷል።

በሮማውያን ባሕል መሠረት አንድ ንጉሥ ሲመጣ አጋሩረው ከፊት በፈረሰ ይቀድጣል። እርሱም የንጉሡን መምጣት እያወጀ

አንድያስ የቅዱስ ግርቆስን ግንባታ ሲሰሩ ሙስሪያው እጁን ወጋው። በዚህ ጊዜ (ኢስታክስ) ብሉ በየናናውያን ቋንቋ ሙሽ። ትርጉሙም (አንድ አምላክ) ግለት ነው።

ያን ጊዜ ቅዱስ ግርቆስ ጠጋ ብሉ ለመሆኑ (አሁን የጠራሽውን አምላክ ታውቀዋለህ?) በግለት ጠየቀው። አንድያስም (ሲሉ እስግለሁ እንጂ አላውቀውም ሲል መለሰለት። ቅዱስ ግርቆስም የቀበለ እጁን በተጻምራት ፈወሰለትና የወንጌሉን የምሥራች አለግው። አንድያስም ግርቆስን ይዞ ወደ ቤተ በመውሰድ ቤተሰቡን ያስተምር ዘንድ ጋበዘው። የመጀመሪያዋ ቤተክርስቲያንም በጉበፅ ውስጥ በአንድያስ ቤት ተመሠረተች።

ቅዱስ ግርቆስ በእስክንድርያ ከአስተግረ በኋላ ወደ ትውልድ ሀገሩ ሲረናወዝ (ተረና) በሙሪድ ወንጌሉን በመስበክ ብዙ አብያተ ክርስቲያናትን አንድሏል።

በ68 ዓ.ም አካባቢ የትንግሤን በዓል ለግክበር ቅዱስ ግርቆስን የእስክንድርያ ክርስቲያኖች ስለጠሩት በቅድስት ባውክልያ ቤተ ክርስቲያን ውስጥ በቅዱሳ ላይ እያለ ገብዳውያን አምላክያን ጣሆት ተነሡበት። ያምት የጉበፅ ክርስቲያኖች የትንግሤ ዕለት ከታወቀው የገብዳውያን ጣሆት ሰራርገም በዓል ጋር ገጠሙ። በዚህ የተነገ ጣሆትን በዓል ሊያከብሩ የተሰበሰቡት ጣሆት አምላክያን ቤተ ክርስቲያኑን ሰብረው በመግባት ቅዱስ ግርቆስን ያዙት። ከሠረገላ ጋር በግሠር ቀኑን ሙሉ መገናኛ ለመገናኛ ሲጉትትት ዋሉ። ግታ ወደ ወገኑ ተወረወረ።

በነጋታው እንዲሁ በሠረገላ አሥረው ሲጉትትት ከዋሉ በኋላ ግሪኮች 30 ተን በዚያው ዕለት ዐረፈ። ሥጋውንም ለግታጠል እንጨት ሰብሰበው እሳት ሊያያይዙ ሲሉ ጋይለኛ ዝናብ ደፋን

116 St. Mark and the See of Alexandria, p. 37

117 Dictionary of Saints, p.232

118 ጳውሎስ 1፡፳፭

ያልፋል። በዚህ ባሕል መሠረት ትዳስ ግርብ በወንጌሉ የጥላታ ማጥፋት ታሪክ እስከፍጥ ጽፏል።

የወንጌሉ ትምህርት ዋና መልእክት የኢየሱስ ክርስቶስን አምላካነት፤ የእግዚአብሔር የባሕርይ ልጅ መሆኑን መግለጥ ነውና ሲጀምር ያስተላለፈውን ይህን መልእክት (1+1) በወንጌሉ ግጥናተይያ ላይያ በርግጥው ሙከራን ምሥክርነት ይጥቅማል። 15+39። በወንጌሉም ውስጥ 1+11፤ 9+71 14+61፤ 12+61 3+11፤ 5+7 ደጋግሞ ገልጾታል።

የጻፈው ለአረግውያን በመሆኑ የአራማይክን ቃላትና የዕብራውያንን ባሕል ሊያውቁት ስለግይችሉ ተርጉሞቻቸዋል። ለምሳሌ:-

- በኤጲርጊስ - የጉድጓድ ልጆች (3+17)
- ጣቢታ ቱጊ - አንቺ ብላቴና ተነሺ (5+41)
- ቁርባን - መባዕ (7+11)
- ኤፍታህ - ተከፈት (7+34)
- አባ-አባት (14+36)
- ኢሉኝ፤ ኢሉኝ ላግ ሰበትታ፤ - አምላኬ አምላኬ ለምን ተውኸኝ (15+34)
- ጉልጉታ የራስ ትል (15+22)
- የአይሁድን ባሕልና የቦታ ስሞች አብራርተላቸዋል። ለምሳሌም
- የመታጠብን ባሕል (7+2-4)
- ፋሲካን በግሪክ ባሕል በቂጣ በዓል መጀመሪያ (በግለት ስለበዓሉ ዘርዘሯል) 14+12
- በመሸ ጊዜ የሰንበት ዋዜማ የሆነ የግዘጋጀት ተንክረ። የጻፈው ለአይሁድ ቢሆን ኑር (የግዘጋጀት ተን) የግሉው ብቻ በቂ ነበር። ምክንያቱም የግዘጋጀት ተን በሰንበት ዋዜማ መሆኑን ያውቃሉና። ዲናር ገን የርግ ገንዘብ ስለነበር አልተረጉውም (6+37)

- ስዱቃውያን - ትንግሌ መታን የለም የግሉ። (12+18) በግለት እምነታቸውን ገልጾታል።
 - ሴቲቱም ግሪክ ትውልድዋም ሲርፈኋቸዋት ነበረች። (7+26)
 - የርዳናስ - (ወንዝ) የግሉ ትጽል አስተምጧል። አይሁድ ቢሆን ወንዙን መግለጥ አያስፈልገም ነበር። (1+5)
 - ደብረ ዘይትን (በመቅደስ ትይዩ) ብሉ ቦታውን ገልጾታል። (ርግውያን ስለግያውቁት)
 - ቤተ ፋጊንና ቢታንያን - (ከደብረ ዘይት አጠገብ ወዳሉት) ብሉ መልካም ምድራዊ ገለጣ ጧምርላቸዋል። (11+1)
 - አንድ መንገድ አላፈም - የኤሌክስንድሮስና የፋፎስ አባት (ፋፎስ በርም የጠረ ሰው ነው። ሮግ 16+13)¹¹⁹
- ትዳስ ግርብ በወንጌሉ የጌታን ሥራ ሲገልጥ ከትህትና ሥራው ጉን ሁል ጊዜ የኃይል ሥራውን አብሮ ያቀርባል። ምክንያቱም ሮግውያን አግልክተቻቸውን የግያውቋቸው በኃይላቸው ስለሆነ አላንሰው እንዳይመለከቱትና የዓለም ንጉሥ፤ ጌታ፤ ፈጣሪ መሆኑን እንዲረዱት ነው። ለምሳሌ:-
- በባሕር (በመርከብ) ሄደ - ተአምራት አደረገ (4+41፤ 6+48፤ 54)
 - ለሞት እየተረበ - ተአምራት አደረገ (15+33)
 - ተራብ - በበለስዋ ላይ ተአምር ሠራ¹²⁰ (11+12-20/119)

ትዳስ ጢሞቴዎስ

ትዳስ ጢሞቴዎስ ሀገሩ በደርቤን ልስጥራ ነው። አያቱ ሉይድ እናቱ ኤዎንቱ እንደምትባል ትዳስ ጳውሎስ ተናግሯል። 2ጢሞ. 1+5 በእናቱ ከአይሁድ ወገን ቢሆን በአባቱ ደግሞ የግሪክ ሰው ነው። የሐዋ. 16+1።

¹¹⁹ Ekkraza, Vol.2, No.2, p.9

¹²⁰ Ekkraza, Vol.1, No 3, August 1992.

ትዱስ ጢጥቲዎስ የወንጌልን ቃል የሰጠው በልስጥራ ከነበሩ ክርስቲያኖች ሲሆን ከትዱስ ጳውሎስ ጋር የተገናኙት በ50 ዓ.ም ሁለተኛውን ሐዋርያዊ ጉዞ ባደረገ ጊዜ ነበር። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ጢጥቲዎስ የትዱስ ጳውሎስ ደቀ መዛሙር ሆነ። በዋለበት እየዋለ ባደረበት እያደረ ትምህርተ ክርስትናን በሚገባ ተግረ። ትዱስ ጢጥቲዎስ የመንፈስ ትዱስ አባቱ ትዱስ ጳውሎስን በብዙ መንገድ አገልግሎታል።

1. መልእክት በማድረስ:- ሐዋርያው ትዱስ ጳውሎስ ወደ ልዩ ልዩ አብያተ ክርስቲያናት የላካቸውን መልእክታት በብዛት ያደረሰለት ትዱስ ጢጥቲዎስ ነው። እነዚህ ቦታዎች በእግር፣ በባሕር፣ በከብት፣ የሚከድባቸው ናቸው። ሌት ተቀን መጓዝን ይጠይቃሉ። ጢጥቲዎስ ግን ያለመሰልቸት የአባቱን የትዱስ ጳውሎስን መልእክት በማድረሱ ላረ እኛ አንበበን ሕይወት እንድናገኝባቸው አድርጓል።

2. በማስተማር:- ሐዋርያው ትዱስ ጳውሎስ ወንጌልን በመላው ዓለም ለመስበክ ካስቻሉት መንገዶች ዋናው ደቀ መዛሙርቱን በአምላሉ ተርጾ በመንፈሳዊ ሕይወት ኩትኩቶ ግለሰብ ነበር። ከነዚህ የትዱስ ጳውሎስ የመንፈስ ልጆች ታላቁ ትዱስ ጢጥቲዎስ ነው።

ሐዋርያው ትዱስ ጳውሎስ ባደረሰባቸውና እንዳያስተምር በተከለከለባቸው አካባቢዎች ትዱስ ጢጥቲዎስን በመላክ ትምህርተ ወንጌል እንዲስፋፋ አድርጓል።

3. በችግሩ ጊዜ መርዳት:- ትዱስ ጳውሎስ በሚታሠርበት ጊዜ ሁሉ ከጎኑ ካልተለዩት ደቀ መዛሙርቱ መካከል አንዱ የሆነው ጢጥቲዎስ መከራ ያላስበረገገው ለድካም ሊችገርና ረገብ ያልፈታው በዓላማው እስከመ ጨረሻ የጸና የትዱስ ጳውሎስ ልጅ ነው።

ትዱስ ጢጥቲዎስን ትዱስ ጳውሎስ የኤሊሶን ሊቀ ጳጳስ አድርጎ ሾሞት ነበር። የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ አውሳብዮስ የኤሊሶን ሀገረ ስብከት የመጀመሪያው ሊቀ ጳጳስ ትዱስ ጢጥቲዎስ መሆኑን መስክሯል።¹²¹ በዚህ መንበሩ እስከ 67 ዓ.ም ድረስ አብያተ

ክርስቲያናትን እያስተከለ፣ ትምህርተ ወንጌልን እያስፋፋ አገልግሏል። ትዱስ ጳውሎስ በ67 ዓ.ም በርም እደባባይ በሰማሪትነት እስካረፈበት ቀን ድረስ ከሀገረ ስብከቱ ሥራ በተጨማሪ ትዱስ ጳውሎስንም በየጊዜው ያገለገለው ነበር።

ከትዱስ ጳውሎስ ዕረፍት በኋላ ወደ መንበሩ ለመጨረሻ ጊዜ በመመለስ ለ33 ዓመታት ያህል ከኤሊሶን ላይወጣ ቤተክርስቲያንን በመንፈሳዊ አባትነት አገልግሏል።

ኤሊሶናውያን በዓመት አንድ ጊዜ የጣታቸውን የአርጢዎስን በዓል ያከብሩ ነበር። ይህ በዓል የሚከበረው እያንዳንዱ ሰው ራቱን በጫርቅ ተሸፍኖ ከቤቱ በመውጣት ያገኘውን ሰው ሁሉ እያፈሰ ከፍ ገዝቶ በማድረግና እናት አናቱን በዱላ እየተጠቀጠ በመሄፈን ነበር።¹²²

በ97 ዓ.ም ኤሊሶናውያን ይህን በዓላቸውን ሲያከብሩ ድርጊታቸው ጢጥቲዎስን ልቡን ስለነካው ሊያስተምራቸው ወደ ውጭ ቢወጣ እርሱንም ተሸክመው በመደብደብ መንገድ ላይ በሞትና በሕይወት መካከል ጥለውት ሄዱ። ተግሪዎቹም ወደፊት ሊያገኙት ጥቂት ጥቂት ብቻ ይተነፍሱ ነበር። በእጥር አሾልከው በከተማ አጠገብ ወደሚገኝ መንደር ወስደው አስተኙት። ለ30 ቀናት ያህል በሕመም ተሰቃይተ ዐረፈ። ደቀ መዛሙርቱ ሥጋውን ፒጥን በተባለው ተራራ ቀበሩት።¹²³

በ356 ዓ.ም አፅሙ ወደ ቄስጥንጥንያ ተወስዶ በክብር ተቀመጠ። ትዱስ ጢጥቲዎስ ጾም በጣም ይወድ ስለነበር ሥጋ፣ ቅቢ፣ ወይን፣ ወፀተ. እንዲያው በአጠቃላይ የላመ የጣመ መቅመስ አይወድም ነበር። በዚህ የተነግሰውነቱ የመገመን ሥራው ግን የፈጠነ ነበር።¹²⁴ ትዱስ ጳውሎስ (ጥቂት ወይን ጣጣ) በማለት የመከረው ሰውነቱ በበገጥ እንዳይጠቃ መድኃኒት ይሆነው ዘንድ ነበር።

122 William Cave D.D., Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, Vol.1 p.114
123 ጳጳስ ክሊሞስ ጽ 114-115
124 ጳጳስ ክሊሞስ ጽ 115

121 Eusebius: Hist. Eocl. 1 III. C 4

ቅዱስ ቴቶ

ትውልዱ በቆርንቶስ¹²⁵ ወገኑ ከግሪካውያን¹²⁶ የሆነ የቅዱስ ጳውሎስ ደቀ መዛሙር ሲሆን ከቅዱስ ጳውሎስም ጋር የተገናኘው በአንጾኪያ ነው። ከዚያም ከቅዱስ ጳውሎስ ጋር ተመርጠው በ50 ዓ.ም (51) ወደ ኢየሩሳሌም ከወጡት የአንጾኪያ ቤተክርስቲያን አበው አንዱ ነው። 74.2+1-14። እንደ ቅዱስ ጢጥቴዎስ እርሱም ቅዱስ ጳውሎስን በመከተል አገልግሎታል። አውሳብዮስ እንደተናገረው ቅዱስ ጳውሎስ ቴቶን ለቀርጢስ የመጀመሪያው ሊቀጳጳስ አድርጎ ሾሞት ነበር።¹²⁷

ቅዱስ ጳውሎስ በ67 ዓ.ም እስኪያርፍ ድረስ እንደጢጥቴዎስ ሁሉ እየተመላለሰ ሲያገለግለው ከቆየ በኋላ ሰግዕትነትን ሲቀበል ከእነ ቅዱስ ሉቃስ ጋር በመሆን ከተበረው በኋላ ወደ ሀገረ ስብከቱ ተመልሷል። በቀርጢስ ዋና ከተማ በጎርቴና¹²⁸ ሲያገለግል ቆይቶ በ94 ዓመት ዕድሜው ዐርፏል።

ቅዱስ በርናባስ

ቅዱስ በርናባስ የተወለደው በቆጵሮስ ደሴት በሰላሚስ ከተማ ሲሆን የቅዱስ ግርቆስ አጉት መሆኑ በቤተክርስቲያን ትውፊት ይነገራል። በቆጵሮስ በ60 ዓመት ከጌታችን ልደት በፊት ተግርክው የገቡ አይሁድ ነበሩ። የቅዱስ በርናባስ ቤተሰቦች ወደ ቆጵሮስ የገቡት በዚህ የተነሳ ነው። ትውልደ ሃገሩ ከሌዋውያን ሲሆን ቤተሰቦቹ ይግርላቸው ዘንድ ወደ ኢየሩሳሌም ላኩት። በዚያም የገገልያል ተግሪ በመሆን ከቅዱስ ጳውሎስ ጋር በአንድ የትምህርት ገበታ ተምረዋል።

በኢየሩሳሌም እያለ ወደ እገቱ ወደ ግርያም የግርቆስ እናት ቤት ሲሄድ የጌታን ትምህርትና ተአምራት የመስግትና የግዮት ዕድል አገኘቷል። በይሁዳ ምትክ የሐዋርያትን ክብር ለግገሃት ከታጨት

መካከል የሴፍ የተባለው እርሱ መሆኑን የሐገስ አረጋርት ገልጧል።¹²⁹

ቆጵሮስ ከ72ቱ አርድዕት ሲሆን ወደ ቤተ ክርስቲያን የግጦጉ ድሾች ስለበዙ መሬቱን ሸጦ ዋጋውን ለሐዋርያት አስረከበ። የሐዋ.14+39። ቅዱስ ጳውሎስ ለመጀመሪያ ጊዜ ወደ ሐዋርያት ሲመጣ ቀድሞ ያውቀው ስለነበር የመስከረሉት እርሱ ነው። በእስጢፋኖስ ሞት ምክንያት ክርስቲያኖች በየሀገሩ ሲበተኑ አስቀድሞ ረዕሰው ወንጌላዊ ይሰብክበት ወደነበረው የአንጾኪያ ከተማ ሄደ። በዚያን ጊዜ ቅዱስ ጳውሎስ በቆጵሮስ ከተማ ያስተምር ነበር። በአንጾኪያ ወደ ነበረችው ቤተ ክርስቲያን ክርስትናን ተቀበለው የግጦጉ አረግውያንና አይሁድ እየበዙ በመምጣታቸው በርናባስ ጳውሎስን ወደ አንጾኪያ አመጣው። በቅዱስ ግርቆስ የተነሳ እስኪለያዩ ድረስ አብረው ነበሩ።

ከቅዱስ ጳውሎስ ተለይቶ ቅዱስ ግርቆስን በመያዝ ወደ ኢየሩሳሌም ከመጣ በኋላ አስቅድሞ ወደ ርም፣ በኋላም ወደ እስክንድርያ፣ ከዚያም ወደ ደሁዳ በመምጣት ተዘዋውሮ ወንጌልን ከሰበከ በኋላ በመጨረሻ ወደ ሀገሩ ገባ።¹³⁰

በቆጵሮስ በነበረችው ቤተ ክርስቲያን መንበረ ጳጳስናን አቶ የመጀመሪያው ሊቀ ጳጳስ በመሆን አረግውያንን እያጠመቀ ወንጌልን በግስተግር ላይ እያለ ከሶርያ የፈለሱ አይሁድ ወደ ቆጵሮስ መጡ። እነዚህ አይሁድ በምክረባቸው ሲያስተምር ቢያዩት እጅግ ስለተበላጩ ብዙ ክስታዩት በኋላ በ61 ዓ.ም አካባቢ በድንጋይ መገረው ገደሉት።¹³¹⁺¹³²

ሊቀ ዲያቆናት ቅዱስ እስጢፋኖስ

እስጢፋኖስ ግለት በግሪክ ቋንቋ (አክሊል) ግለት ሲሆን ከአባቱ ከስምያንና ከእናቱ ከሐና (ትውልዳቸው ከሃንደ ብንያም ነው) የተወለደው ሐናስ በተባለ ስፍራ ነው። በግንብረ ምእመናን መካከል በአረግውያንና በአይሁድ ሴቶች ጠባቢ የተነሳ መንታቱና ተጀመረ።

125 John Chrysostom Ham.I. Tit. S.1 Vol. xi. p.729

126 Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p.119

127 Eusebius Hist. Eccl. 1.II.c.4

128 Dictionary of Saints, p.331

129 John Chrysostom Ham. xi. in Act. Apost S.1.Vol.IX,p.90

130 Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p.99-100

131 Alexand. Ib. n.18 et seq

132 Lives of the Most Eminent Fathers, p.100 : Oxford Christian Dictionary, p. 132
New Catholic Encyclopedia V.2, p.102

በዚህም ምክንያት ምእመናንን በግንባታ የግሪኮች ባህል ሊያቆሩት ለቤተክርስቲያናዊ አስፈላጊነት፣ ቅዱስ እስጢፋኖስ ለኢየሩሳሌም ቤተ ክርስቲያን አገልጋይነት ከተሾሙት ሰባቱ ሊያቆሩት አንዱ ነበር።

ቅዱስ እስጢፋኖስ የሌሎች ሰድስት ሊያቆሩት አለቃ በሙሉ (ለቀረፅናት) ምእመናንን ከግንባራ ባሻገር ድውያንን በሙረወስ ትምህርት ወንጌልን በግስፋፋት የበረታ ከሙሉ በተጨማሪ ሊዳደንቅር ባገኘ ጊዜም እርሱ ካለበት ይፈጠስ ነበር።

አንዲያውም አንድ ጊዜ ናዖስ የግባል ጠንቅቆ ወደ አንድ በረዶ በጀርድ ሹክ ቢለው ከሁለት ክፍል አለ። ቅዱስ እስጢፋኖስም በተሰጠው የማገልበት ቅዱስ ጸጋ የሞተውን አንድም የተከረለውን ገጥሞ (ናዖስን ጠርተኸው ና) ብሎ አዘዘው። ያም በረዶ አንድ በላግም አህያ በሰው ልሳን እየተናገረ ጠንቅቆ ናዖስን (ቅዱስ እስጢፋኖስ ይፈልግኛል) እያለ መግራት ጀመረ።

አስተድሞ በዚህ መሰሪ ተቃሎ የነበረው ሕዝብ ቅዱስ እስጢፋኖስ ባደረገው ተአምር እየተገረመ አምና ተጠመቀ፤ ይህም አይሁድን በትንሣት በቅዱስ እስጢፋኖስ ላይ እንዲነግሡ አደረጋቸው።

በዘመነ ሐዋርያት በኢየሩሳሌም ብቻ 480 ምክራባት ነበሩ።¹³³ እነዚህ ምክራባት በተለያዩ ሀገሮች የግሪኩ አይሁድ ለራሳቸው በኢየሩሳሌም ግረጊያ ይሆኗቸው ዘንድ ያሰሯቸው ሲሆኑ ልጆቻቸውን በሙላክ የግሪኮች ባህል ትምህርት ቤቶች አብረው ነበሯቸው።¹³⁴ ከእነዚህ መካከል አምስቱ ምክራባት ተባብረው በእስጢፋኖስ ላይ ተነግረውት እነርሱም፡-

1. በርም የጠሩና በጳላም ከባርነት ዝንባሌ አይሁድ ያውሩት፤
2. የቀሪና አይሁድ፤
3. የአስከንድርያ አይሁድ፤
4. የኪልቅያ አይሁድ¹³⁵ እና
5. የታናጂ እስያ አይሁድ ናቸው።

እነዚህ አይሁድ ወደ ቅዱስ እስጢፋኖስ ሞተው ምን እንደጠየቁት (ይከራከሩት ነበር) የሐዋ. 6+8 ከግልት በተር ሙጽሐፍ ቅዱስ የግንገረን ሀገር የለም። ቅዱስ የሐገስ አፈጠርቅ ገን በድርሳኑ እንዲህ ይላል¹³⁶

«አገተ ጉባዔ እነዚህ ሀገረን ይህን የጥህ ሕዝብ የግዴታ ነገር እያስተገርህ የግንገረኑ ተአምር እያደረግህ ለምን ታሳስተዋለህ? አምላክ ነው ባለህ የምትሰጠውን እነዚህ ሀገረን? ከግርያም የተወለደ፤ የአገጣጠነ ጠራጤ ልጅ ንህም ሙጽሐፍ የግሪኩ ይመስልኛል? የተወለደው በቤተሰብም፤ እየተገረ ያደገው ወናዚት ሙሉ ጠፋህ እንዲሁ? በተወለደ ጊዜ ከድህነት ወጥተው የግሪኮች እንኳን አጥቶ በወርቅ ተጠቅልሎ ከወረት የተወረወረ፤ ገንጥ ይርድስን ረርቶ የሸፈ፤ ጋጠላትን ሊያጠራ በጥርሳኖስ የተጠመቀ፤ የግሪኩ የግሪኩ የግሪኩ የግሪኩ የግሪኩ፤ ሲያዝ ግምለጥ፤ ለተከሰሰበትም ፍርድ ማጠካል ያልቻለ፤ ሌላውን ሊቆርድ ያታተው ነገር ገን የተረገመውን ሞት በመስተል የሞተ እርሱን በሙጽሐፍ እንዲላቅርጥ (ወላግነት የምትኖር) ባለን እንማለሁን? እሱኑ አለባው እንዲላቅር እንዲህ የግሪኩ ይመስልኛል?» ነበር ያለት።

ቅዱስ እስጢፋኖስ ለጠየቁት ሁሉ የግንባታውን መልስ እየሰጠ ስላሳፈራቸው በክርክር ሊያሳምኑት አለመቻላቸውን ሲያውቁ በቀጣ ተነግረው ያለ አንዳች ፍርድ ከከተማ በስተሰሜን ወደ ቅዱስ በግሪኩ ወደ ምንድን አጠገብ በድንጋይ ወግረው ገደሉት።¹³⁷

ያረፈው በተወለደበት ዕለት ጥር 1 ቀን በ35 ዓ.ም ሲሆን አይሁድ ከተባተቡ በጳላ የኢየሩሳሌም ክርስቲያኖች ሥጋውን ለሌት በድብት በወረገላ ወሰደው ከኢየሩሳሌም 20 ግደልስ ርተት ላይ በምትገኘው ታላቅ ግንባራ (የግመል ከተማ ግልት ነው) በተባለች ቦታ ተቀሩት።¹³⁸

¹³³ ዘጠ. ክፍል 1 ገጽ 54

¹³⁴ ዘጠ. ክፍል 1

¹³⁵ ቅዱስ ሐዋርያት ለእስጢፋኖስ ሞት ሊተወር የጊደው የጊደ ምክራባት ለሌላ ልዩነት ነው።

¹³⁶ Oratio. in steph. a. i. vol. viii. p. 18 inter supras

¹³⁷ Ep. de invent. a. steph. ap. eur. ad. aug. ii

¹³⁸ Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p. 89

ትዱስ ስምያን የጊታ ወንድም

ትዱስ ስምያን የትዱስ የሴፍ (የአብላቶችን ጠባቂ) ወንድም የተለየ ልጅ ሲሆን¹³⁹ እናቱ የአብላቶችን እነት የሆነችውና በሐዲስ ኪዳን ውስጥ (የተለየ ጊዜት ግርድም) በመባል የተጠቀሰችው ናት።¹⁴⁰ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ አውባበሩስ እንደገለጠው ስምያን የተወለደው ከጊታችን መላድ 13 ዓመት አስተዳዋ ነው። ይህም ግለት ጊታችን ግስተግር በጀመረበት ዓመት የ43 ዓመት ጉልግላ ነበር ግለት ነው።

የተገረው በረከባውያን¹⁴¹ እግር ሥር ሲሆን ታናሹ ያዕቆብ በ62 ዓ.ም በአይሁድ እጅ በተሠዋ ጊዜ ሕዝቡን ሲመክርና ከዚህ በደል እንዲርቱ ያስተምር የነበረው ሰው ስምያን መሆኑን አውባበሩስና ኢጲፋንዮስ መስክረዋል።¹⁴²

ቁጥሩ ከሰባ ሁለቱ አርድዕት ወገን ሲሆን በ62 ዓ.ም ታናሹ ያዕቆብ በሰግዕትነት ሲያርፍ ሐዋርያት ከየወገረ ሰብከታቸው በመሰባሰብ በመንበሩ ስምያንን ሊተጽዱና ሾሙት።¹⁴³

ስምያን በኢየሩሳሌም መንበር በተቀመጠበት ዘመን በአካባቢው አስጊ የፖለቲካ እንትስቃሲ በመደረግ ላይ ነበረ። ውስጥ ውስጡን ይካሄድ የነበረው የአይሁድ ዓመፅ በርግውያን ላይ የገረሰበት ወትት ነበር። በ64 ዓ.ም እንትስቃሲው ለየለትና ኢየሩሳሌም መታመስ ጀመረች። የርግ ጦርም ዙርያዋን ከበባት።¹⁴⁴

139 Hegesib. ap. Eusebius Hist. Eccl. 1.11.11
 140 ወደ ኩባ- 32
 141 ሐዋርያት ግለት የረከባ ወረራና ተከታታይ ግለት ነው። ለስምያን እንደገለጸው ትንተና ስለዚሁም የረከባ ልጅ ሊኖሩት የሌለው ለስምያን ለግሉት ከገቡ ሊኖ ጋር ተዛባር ነበር። 2ኛው 10፡15-31። ሊኖሩት ሊገኙት ለግሉት እንደገለጸው ለሐዋርያት ትንተና ለስምያን እንደገለጸው የተገኘ ነው። ለር.35፡1 ወ.3፡14።
 142 Hegesib. ap Eusebius 1.11.23; Haeres. 1. xviii c.7
 143 Ap Eusebius 1.11.11 vid. 1.11.22
 144 የኢየሩሳሌም ከተማ ጊታችን ይተናገራት ትንቢት የተነሳ 870 ዓ.ም ይናገራል። ጦር እንደተ ለገደ ጠፋች ይሏል። መጽሐፉ 3ኛ ዓመት 4.2 ላይ ተመልከት።

የኢየሩሳሌም ሊቀ ጳጳስ ስምያንና በዚያ የነበሩ ክርስቲያኖች ጊታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በሉቃ.20፡21 ላይ የተናገረውን ቃል አስታውሰው አስተድመው በመደጋጀታቸው የልዑል እግዚአብሔር መልአክ እየሠራቸው ወደ አንድ መሸሸጊያ ቦታ ወሰዳቸው።¹⁴⁵ ይህችም ቦታ ፔላ ትባላለች።

ፔላ በየርዳናስ ወንዝ አጠገብ የምትገኝ ከተማ ነች። ስጊን ያገኘችው በመቄዶንያ ከምትገኘው ተመሳሳይ ስም ካላት ከተማ ነው። ከመቄዶንያ የመጡ የእስክንድር ሠራዊት በዚህች ቦታ ሠፍረውባት ስለነበር ስምያን አትርፈውላታል።

ስምያን በዚህች ቦታ እስከ ትራጃን ዘመን መንግሥት ድረስ ከልጆቹ ጋር ከቆየ በኋላ ወደ ኢየሩሳሌም በመመለስ የፈረሰትን በመጠገን፤ የተበተነትን በመሰባሰብ ክርስቲያኖች ተግባሩን ቀጠለ።

በመጨረሻ (አንድ ወንድ ለአንዲት ሴት) እያለ በግስተግሩ የአሕዛብን ልግድ የተቀበሉት የአይሁድ ሀብታሞች ተነሡበት። ተጥለውም በወትቱ የሶርያ ገዢ ለነበረው አቲቀስ ከሰሱት¹⁴⁶ ንጉሠ-ም ትምህርቱ የእርሱንም ሕይወት የጊታውም በመሆኑ ይህን ዓይነቱን ትምህርት እንዲተው አስጠነቅቆ ለተተው። ነገር ግን ይህን ትምህርት ገፋበት እንጂ አላቆመውም። በመሆኑም በቲግር ትርያኑስ ዘመን መንግሥት (98-117 ዓ.ም)

በንጉሥ ቲኪቀስ ዳንም ተይዞ ወደ እሥር ተላከ። አይሁድ (ቀጣዩ የአይሁድ ንጉሥ እኔ ነኝ ይላል) ብለው ነገር ስላበዙበት ለብዙ ጊዜ በእሥር ሲሰቃይ ከኖረ በኋላ በ120 ዓመቱ በ106 ዓ.ም በመይድ ተሠደደ ዐረፈ።¹⁴⁷

ወንጌላዊው ፊልጶስ

የተወለደው በቲሳርያ የወደብ ከተማ ነበር።¹⁴⁸ በኢየሩሳሌም በነበረችው ቤተ ክርስቲያን በትዱስ እስጢፋኖስ ሞት ምክንያት

145 ኢጲፋንዮስ እንደተናገረው፤ (De pond. et mens. c.15)
 146 Eusebius Hist. Eccl. 1.11.32.
 147 Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p. 175
 148 ወደ ኩባ- 1 ጥ 771 (Isidor, Epist. 1. ep.449)

የተነገ ክርስቲያኖች በየሀገሩ እስኪበተኑ ድረስ ከሐዋርያት እግር ሥር ተምርክላል።

በ35 ዓ.ም እስጢፋኖስ በአይሁድ እጅ ሕይወቱ ስታልፍና ክርስቲያኖች በየቦታው ሲበተኑ ረላደስም ወደ ሰግርያይቱ ከተማ ወደ ጊቶን መጣ። ይህች ከተማ የታወቀው ጠንጃይ ሲሆን መሠርይ ተወልዶ ያደገባት ናት።¹⁴⁹

ሰግርያውያን የአሥራኤልና የአረግውያን ድብልቆች ናቸው። በ7ኛው መ/ክ/ዘ አሥራ የአሥራኤል ነገዶች ሲግረኩ በይሁዳ ምድር ከተሩት አሥራኤላውያን ጋራ ባቢሎኖች አምጥተው የተላቀቁባቸው አረግውያን ስለነበሩ ባሕላቸውም እምነታቸውም ተተላትጓል።

አይሁድ ከባቢሎን ምርኮ ሲመለሱና ቤተ መቅደሱን ሲሠሩ ከአረግውያን ጋር ተተላትላችኋል በግለት በሥራው እንዳይተባበሩ ከለከሉባቸው። ከዚያም በኋላ በቤተ መቅደሱ እንዳይገለገሉ አገዱባቸው። ከዚያ ቀን ጀምሮ አይሁድና ሰግርያውያን አይተባበሩም።

ሲሆን መሠርይ ከረላደስ ጋር የተዋወቀው በዚሁ ከተማ ነው። ሲሆን መሠርይ እጅግ አያሌ አስግታዊ ተአምራትን እያደረገ ለሕዝቡ (ለአይሁድ የተገለጽኩት አምላክ እኔ ነኝ) እያለ ያስተምር ነበር። ከዚህ ተጉሎ ደግሞ (መንፈስ ቅዱስ ነኝ) በግለት የከህደት ትምህርትን ጀመረ።

በዚህ ዘመን ነበር ወንጌላዊ ረላደስ ሰግርያ የደረሰው። መንፈስ ቅዱስ በሰጠው ጸጋ እየተጠተመ ሕዝቡን በወንጌል ትምህርት በግንፁና ሲሆን ሊያደርጋቸው የግይችሉትን ብዙ ተአምራት በግድረጉም የሰግርያ ሰዎች ሲሆን እየተዉ ወደ ቤተ ክርስቲያን ተመለሱ።

ሲሆን መሠርይ ብቻውን በመቅረቱና የረላደስም ትምህርትና ተአምራት ስላስገረመው አብሮ ከሕዝቡ ጋር አምና ተጠመቀ።¹⁵⁰

¹⁴⁹ Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p.79.

¹⁵⁰ ሲሆን መሠርይ ከዚህ ይላ ወደ ገንት ከሆዱ ተመልሶ የጥናቱት የ14-8 ትምህርት ቀንደኛ ተጥናልና ርሕ መጽሐፍ ሆኗል።

ከሰግርያ በኋላም በጋዛ ኢትዮጵያዊውን ጃንደረባ አላምና አጥምጃል። ቀጥሎም በአካባቢው በነበሩት ሀገሮች እየተዘዋወረ ሲያስተምር ቆይቶ ወደ ሀገሩ በመመለስ የሐዋ.21+819 በቂሳርያ ለብዙ ዓመታት ካስተማረ በኋላ በዚያው ዐርፎአል።¹⁵¹

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ

የመጀመሪያው ሐዋርያ - ለአፍሪካውያን

ይህ ጃንደረባ የኢትዮጵያዊቷ ንግሥት የሕንደኪ የገንዘብዋ ሁሉ ጋላሬ (በጅርንድ) ነበር። ኢትዮጵያውያን ከጥንት ዘመን ጀምሮ ወደ ኢየሩሳሌም በመጓዝ ለበዓል ፋሲካ በቤተ መቅደስ ይሰግዱ እንደነበረው ሁሉ ይህም ጃንደረባ ከ4000 ግይላስ በላይ ተጉዞ ኢየሩሳሌምን ተሳልሞ በመመለስ ላይ ነበረ።

ከኢየሩሳሌም ወደ ኢትዮጵያ ሲመለስ የነቢዩ ኢሳይያስን መጽሐፍ ያነብ ነበረ። ነገር ግን የነቢዩ ቃል ስለግን እንደሚናገር ሊገባው አልቻለም። በዚህ ጊዜ እግዚአብሔር በዚያ አካባቢ በመስበክ ላይ የነበረውን ወንጌላዊውን ረላደስ ላከለት። ወንጌላዊው ረላደስ ኢትዮጵያዊውን ጃንደረባ በመገኘቱ ላይ እግኝተት ወንጌልን ሰበከለት። ከዚያም እንደ ወንዝ ዳር ሲደርሱ በጃንደረባው ጠያቂነት ረላደስ አጠመቀው።¹⁵²

ወንጌላዊው ረላደስ ጃንደረባውን ያጠመቀበት ወንዝ ቤት ሶርን በተባለችውና እስከ ዛሬ ድረስ ከኢየሩሳሌም 20 ግይላስ ርቀት በምትገኘው መንደርና በኪብሮን መካከል ባለው ኩረብታ ሥር የሚመነጭ ነው።¹⁵³

ቅዱስ ጄርም የተባለው አባት (የኢትዮጵያውያን ሐዋርያ) በግለት ይጠራዋል። በሰፊው ለኢትዮጵያውያን ወንጌልን የሰበከ እርሱ ነውና!¹⁵⁴

¹⁵¹ Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p.88-89.

¹⁵² ዲ. ሞሊፕፕው መጽሐፍ ቅዱስ ላይ ባደርገው በአንገሩ የገንት ጥራዊ ቅጽ በ24 መንፈስ ቅዱስ በጸድ ወረደ። ይላል። ገጽ ከግሁ 78 87 V.36.Cod.Alexand. In Bible

Reg. Angl. - aliquo plures oodd.Mss

¹⁵³ Eusebius de. loc. Heb. invoo. BEÖÖOup.

¹⁵⁴ Com.In Esai. l.iii. vol.III,p.385

ይህ ጃንደረባ ወደ አኩሰም ከመጣ በኋላ መጀመሪያ ያጠመቀው ንግሥት ሕንደኪን ሲሆን ከርስዋም በኋላ መኳንንቱና መሳፍንቱ አምነው ተጠመቁ። ከአኩሰም ቀጥሎም ኑብያን አስተምሮአል። በዚህ ጊዜ ሐዋርያው ቅዱስ ማቴዎስ ወደ ኢትዮጵያ በመምጣት በጃንደረባው ይሰጥ በነበረው ትምህርተ ወንጌል ላይ የበለጠ ሐዋርያዊ ብርሃን አበራበት። በአካባቢው የነበረውንም ጣዖት አምልኮ በማስወገድ ከኢትዮጵያዊው ጀንደረባ ጋር ብዙ ቦታዎችን አስተማረ።

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ከሀገሩ ቀጥሎ ወደ የመን በመሻገር ክርስትናን ከሰበክ በኋላ ወደ ፐሮቪያ ከዚያም ወደ ሕንድ አመራ። በመጨረሻም ጥንት ታፕሮባና (Taprobana) ዛሬ ሲሉን በምትባለው ደሴት ወንጌልን በማስተማር ላይ እያለ በሰማዕትነት ዐለፈ።¹⁵⁵

ሌንጊኖስ ሰማዕት

ሌንጊኖስ ዘሩ ከዮናውያን ወገን የሆነ የሮማ ወታደር ነበር። በጠባዩ ከነገር መቀላቀል አይወድም። በዚህም ምክንያት የሮማ ጭፍሮችና የአይሁድ አጋፋሪዎች በጌታችን ላይ ያን ሁሉ ስቃይ ሲያደርሱበት ገለልተኛ ለመሆን ፈልጎ ከአካባቢው ሸሽቶ ነበር።

በዕለተ ዓርብ ግን ሮማውያን በጌታችን መከራ ያልተባበረውን ሁሉ እንደ ንጉሥ ጠላት ሰላዩት በመጨረሻዋ ሰዓት (ተፈፀመ) ካለ በኋላ ወደ ቀራንዮ ተራራ ወጣ። ሮማውያን የሁለቱን ሽፍቶች አጥንት ሲሰብሩ እርሱ ደግሞ ከሞተ መቼም አልጉዳም ብሎ የጌታን ጎኑን ወጋው።

ሌንጊኖስ አንድ ዓይነት አያይም ነበረ። በዚያች ሰዓት ግን ከጌታ ግራ ጉን ውኃና ደም ሲወጣ በሽተኛ ዓይነት ቢነካው ዓይነት በራሉት። በዚህ ጊዜ እጅግ በጣም ተገረመ። የሆነውንም ሁሉ ማስተዋል ጀመረ። በሞቱ ሰዓት የተደረጉትን ተአምራት መረመረ። ከዚህ በኋላ (በእውነት ኢየሱስ ክርስቶስ አምላክ ነው።) እያለ በኢየሩሳሌም ከተማ ማስተማር ጀመረ። ሮማውያንና አይሁድ በነገሩ ስለተበሳጩ አሳደዱት።

ጌታችን ከተነሣ በኋላ ቅዱስ ጲጥሮስን ፈልጎ አገኘና ወንጌልን በሚገባ ተማረ። የሮማውያንና የአይሁድ ማሳደድ አላስቀምጠው ስላለ ኢየሩሳሌምን ለቆ ወደ ታናሿ እስያ ቀጸደቅያ ከተማ በመምጣት ስብከቱን ቀጠለ። ብዙ ወገኖቹንም ወደ ክርስትና መልሷል። በመጨረሻ ግን የሮማ ወታደሮች ለንጉሥ ጢባርዮስ ቄሣር ስላመለከቱ በቀጸደቅያ ከተማ ተይዞ ሐምሌ 23 ቀን አገንቱን ተሠይፎ ሰማዕትነትን ተቀብሏል።¹⁵⁶

አልዓዛርና እጎቶቹ

ማርያም እንተ እፍረት (ማርያም-ባለሽቱዋ)፡- በኢየሩሳሌም ከተማ በነበሩ ሮማውያን የተነሣ ብዙ መሸታ ቤቶች በድብቅና በግልጥ ተከፍተው ነበር። ማርያምም በዚህ መቶ ከሚተዳደሩት የአይሁድ ሴቶች መካከል ነበረች። ነገር ግን ንስሐ ገብታ የቀደመ ኑሮዋን ትታ በጌታ እግር ሥር የ300 ዲናር ሽቶ ምን ማለት ነው?

(በማርክዮስ) ተመለሰች።

ሉቃ.7+36-50። ጌታም መመለሷን ዓይቱ ከ36ቱ ቅዱሳት አንስቶ ወገን አደረጋት። ማርያም ከተመለሰች በኋላ ከጌታ አልለይም ብላ ልቡናዋን ለትምህርተ ወንጌል የሰጠች ነበረች። በዚህም ጌታ (የማይቀሟትን ዕድል መረጠች) ብሎ አመስግኗታል። ሉቃ.10+42።

ማርታ፡- የምትኖረው ከኢየሩሳሌም 3 ኪ.ሜ ርቀት ላይ በምትገኘው በቢታንያ መንደር ሲሆን። ጌታችን ወደ ኢየሩሳሌም ሲገባና ሲወጣ በቤትዋ ያርፍ ነበር።

አልዓዛር፡- ጌታ ይወደው የነበረ የቢታንያ ሰው ነው። የማርያምና የማርታ ወንድም ሲሆን ሞቶ ጌታ ከመቃብር አስነሥቶታል። ዮሐ.11+1-53።

አልዓዛርና ሁለቱ እጎቶቹ ጌታችን ካረገ በኋላ በቀድሞው መኖርያቸው ክርስቲያኖችን በእንግድነት እየተቀበሉና ቤታቸውን የወንጌል መማርያ አድርገው ተቀምጠው ነበር። በኋላ ግን አይሁድ በክርስቲያኖች ላይ ስደት በማስነሣታቸው በ35 ዓ.ም አካባቢ

¹⁵⁵ Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, p. 87-88; Ap Godign 1.i.e.18

¹⁵⁶ ስንከላር ሐምሌ 23 ቀን (Seven Words on the Cross, by Pope Shenouda)

አልፋባርገና ሁለቱን እንቀጥሎ በቀዳሳ መርከብ ግንዛቤ ወደ ባሕር ጣሉአቸው። እነርሱም በልዑል እግዚአብሔር ረዳትነት ከሞት ተርፈው ወደ ሲፕሪስ በመምጣት ኑሮአቸውን በዚያ ከመሠረቱ በኋላ አልፋባር የመጀመሪያው የኪትዮን (ፈረንሣይ ውስጥ የምትገኝ ከተማ) አዲስ በመሆን በዚያ ስፍራ ክርስትናን ማስተላለፉታቸውን የምሥራቃውያን ትውፊት ይገልጻል።¹⁵⁷

ዲላጦስ ሰማዕት

ዲላጦስ ሮማዊ ሲሆን የይሁዳ ገዥ ተደርጎ በጢባርዮስ ቄሣር የተሾመው በ26 ዓ.ም ነው። ለ8 ዓመታት ካስተዳደረ በኋላ ነበር ጌታችን በፊቱ ለፍርድ የተረበው። ዲላጦስ የጌታን ንጽሕና በመረዳቱ በመጀመሪያ ሲፈታው ወድቶ ነበር። ነገር ግን (ይህንን) ብታደርግ የቄሣር ወዳጅ አይደለህም) ብለው አይሁድ ስላስፈረሩት አስገረፈው። አሁንም አይሁድ (ሞት ይገባዋል) ብለው ስለሞኹበት (ከደሙ ንጹሕ ነኝ) በማለት አሳልፎ ሰጣቸው።

ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ሙስና መቃብርን አጥፍቶ ሞትን ድል አድርጎ መንግሥቱን የአይሁድ አለቆች ሲሰሙ የመቃብሩን ጠባቂዎች (ደቀ መዛሙርቱ ሥጋውን ሰርቀው ወስዱት) በማለት እንዲያስወሩ መከረፋቸው ነበር።

ይህን ወሬ ንጉሥ ዲላጦስ እንደሰማ ጠባቂዎቹን አስጠርቶ ከ4 ወገን ከፍሎ ለየብቻ ቢጠይቃቸው በጊዜና በወሰደው ሰው ማንነት እርስ በእርሳቸው ተለያዩ።¹⁵⁸ በዚህም ጊዜ (በእውነት ኢየሱስ ክርስቶስ ከሙታን ተነሥቷል) በማለት መሠከረና አምላክነቱን አመነ። ይህንንም እምነቱን ላገኛቸው ሁሉ መናገር ጀመረ።

ለ2 ዓመታት ያህል የኢየሱስ ክርስቶስን አምላክነትና ሞትን ድል አድርጎ መንግሥቱን በመመስከሩ በ36 ዓ.ም በጢባርዮስ ቄሣር ፍርድ ቤት ተከሰሶ አንገቱን በመሠየፍ በሰማዕትነት ዐረፈ።¹⁵⁹

እግዚአብሔር አምላካችን በእነዚህ ቅዱሳን ጸሎትና ምልጃ ሁላችንንም በምግባር በሃይማኖት ያጽናን፤ አሜን።

¹⁵⁷ Oxford Christian Dictionary, p. 793

¹⁵⁸ Oxford Christian Dictionary, p. 1072

¹⁵⁹ ግብረ ሕግጥ ለፋሲካ ጥዘግ የሚነጠውን ተመልከት